

UDC 793.31(497.1):398

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ОЛИВЕРА ВАСИЋ

**НАРОДНЕ ИГРЕ И ЗАБАВЕ
У ТИТОВОУЖИЧКОМ КРАЈУ**

БЕОГРАД 1990.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књига 30, Свеска 3

ТРАДИЦИОНАЛНО НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО
ТИТОВОУЖИЧКОГ КРАЈА

Свеска 3

UDC 793.31(497.1):398

L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
INSTITUT ETHNOGRAPHIQUE

ÉDITIONS PARTICULIÈRES

LIVRES 30, tome 3

OLIVERA VASIĆ

**LES DANCES POPULAIRES ET LES
AMUSEMENTS À LA PROVINCE
TITOVO UŽICE**

Rédacteur en général
Nikola Pantelić

Rédacteur
Petar Vlahović
professeur d'université

Secrétaire de la rédaction
Marija Dokić

Accepté à la IIe réunion de la section des sciences humaines, à l'Académie serbe des sciences et des arts, le 9 février 1988, se basant sur la dissertation de l'académicien Obren Blagojević.

BELGRADE 1990.

UDC 793.31(497.1):398

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Књ. 30, Св. 3

ОЛИВЕРА ВАСИЋ

НАРОДНЕ ИГРЕ И ЗАБАВЕ
У ТИТОВОУЖИЧКОМ КРАЈУ

Главни и одговорни уредник

Никола Пантелић

Уредник

Петар Влаховић, професор Универзитета

Секретар редакције

Марија Ђокић

Примљено на Другом скупу Одељења друштвених наука Српске академије наука и уметности 9. фебруара 1988, на основу реферата академика Обрена Благојевића.

БЕОГРАД 1990.

Издавач
Етнографски институт Српске академије наука и уметности у сарадњи
са Завичајним музејем, Титово Ужице

Рецензенти
Драгослав Антонијевић, Бруно Равникар

Лектор
Лепосава Жунић

Превод на француски
Милош Прајзовић

ISBN 86-7587-002-7

Рукопис предат издавачу 1986. године
Тираж: 1000 примерака
Штампа: „Милешево” Пријепоље

Штампано уз учешће средстава Републичке заједнице науке Србије
и Самоуправне интересне заједнице културе Титово Ужице

Публикација ослобођена пореза на промет

САДРЖАЈ:

I НАРОДНЕ ЗАБАВЕ	9
- Дружења уз рад	9
- Дружење и обреди	10
- Игранке и вашари	13
- Забаве у граду	15
- Забаве данас	23
II НАРОДНЕ ИГРЕ	25
1. Орске игре	25
а) Репертоар игара	25
б) Структура игара	44
- анализа игара (запис игара системом лабанотације и краћи текстуални опис)	44
- музичка пратња игара	150
- облици игара	153
- терминологија	154
- држање у колу	154
- правци кретања	154
- стил и техника игара	154
- учење игара	155
- забране играња	155
2. Игре које се играју на поселу	156
- опис игара	156
3. Чобанске игре	166
- опис игара	166
4. Игре надметања	173
- опис игара	173
5. Дечије игре	176
- опис игара	176
III УЛОГА ИГРЕ	183
1. Игра и обред	183
2. Друштвена улога игре	197
ЗАКЉУЧАК	199
НАПОМЕНЕ	203
РЕЗИМЕ	210

1. НАРОДНЕ ЗАБАВЕ

Код становништва у титовоужичком региону појам и реч „забава“, има двојако значење. Истовремено, то је и рад и разбигра (разнода). Плетење, окопавање, израда предмета (преслица, чутура...) означавају првенствено рад, али и забаву. Међутим, права забава подразумева, песму, свирку и игру, а највећа радост је кад се заигра у колу. Било је разних прилика за састајања, дружења и забављања сеоског становништва. Забављање је спонтано долазило уз рад, на поселима, уз обичаје, на вашарима и у другим приликама.

За разлику од сеоског становништва, градско становништво се забављало на посебно припреманим забавама, најчешће у кафанама¹ (много реће по кућама).

Дружења уз рад

Сеоско становништво је, од Аранђеловдана (21 XI) па до Часног поста (ускршњег) одржавало **сијела**, „сијелило се“ (на селима, сећењима, сједницама, седиљкама, шједницама). То су били скупови по кућама, мањег обима, на које су долазили сродници, комшије и пријатељи. Сијела су имала радни и забавни карактер. Женска чељад прела је, плела или везла, а момци и млађи људи играли су разне игре („коња“, „прстена“ и „каиша“...). Саопштавале су се приче, износиле досетке, казивале песме. Девојке су „припевале“, а свирачи свирали. Где је било гуслара певале су се епске песме („гуслало се“). На сијелима је било и деце, која су, кад одрасту, била преносиоци усмене традиције. У ствари, сијела су била **расадници** народног стваралаштва. То је била усмена школа у којој су се училе и памтиле песме, приче, игре, свирка, шале, доскочице и преносиле се са генерације на генерацију.

Поред сијела одржавана су и прела. На сијелу је свака жена (девојка) радила за себе, а на прелу **преља**, за домаћицу која је сазвала прело. Прела су одржавана понедељком, средом и петком. На њима се највише певало и свирало. „Прелци“ (углавном момци) чекајући да жене обаве посао, најчешће су играли мице. По обављеном послу, уз свиралу или свирку на чешљу, заиграли би у колу. Обавеза домаћина код кога се одржава прело била је да обезбеди музику а не храну.

Жетве су почињале од јула, а трајале су до јесени (у јужном делу региона). Жело се увек уз песму и музику. Најчешће су певале девојке и млађе жене, углавном жетварске песме (псване су и друге). На жетвама су најчешће свирали гајдаши, „гадљари“ (до 1930. године) и свирачи на свиралама, које су заменили виолинисти (углавном Роми), хармоникаши и

трубачи. Завршетак жетве означавао је „изласком музике у врх њиве“ (макар само један свирач), одакле су одлазили домаћиновој кући, на вечеру и игранку (која није дуго трајала).

Комишање — „комљење жита“ обављало се у јесен у економским зградама. Тада се углавном певало. Натпевали су се момци и девојке и при томе се шалили.

На територији некадашњег титовоужичког скруга² у јесен је било „седења уз казан“. У тој прилици, уз чашицу ракије, веселило се и певало. Кад би се касније придружиле и жене, настајало је весеље уз песму и слободније шале.

Изгоном стоке на пашњаке, чобани имају више прилика за дружења и играња. Док су њиве под летином, окупљају се у мањим групама да играју клиса, гуце, капе, лопте. . . Играју игре за које им није потребан велики број играча. Кад се „покупи летина“, одржавају се недељом и „тешким празницима“ чобански вашари. То су игранке уз свирку свирале (углавном) на неком брду, пропланку или крај извора³, где се „саставе чобани“ — окупе се ради играња у колу.

Дружење и обреди

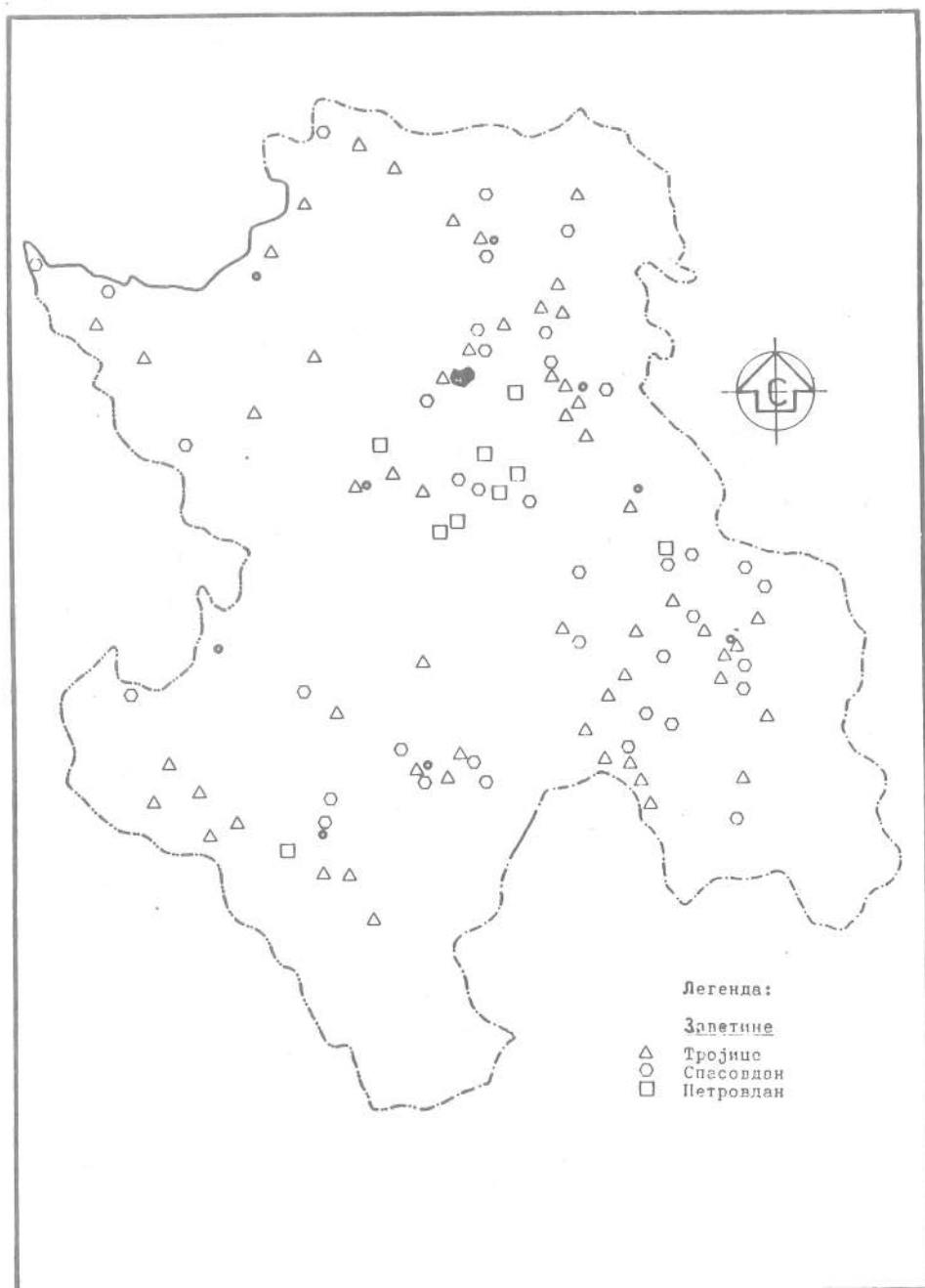
У разним обредима (обичајним) приликама: веселим, тужним или свечаним игра је једно од средстава којима се исказивала молба за добар род, плодност, срећу и здравље. Не само кореографско богатство игре већ и њени облици (окруживање, провлачење, извијање) симболично су одражавали захтеве и поруке. До наших дана су сачуване, макар и делимично, обредне игре, често у сасвим промењеној улози и у свести људи „да се тако ваља“ („ради обичаја“, „да им је то од старине остало“). Та дружења груписана су у време Божића, Поклада и заветина (од Спасовдана до Тројица).

У неким селима Старог Влаха⁴ сачувани су до наших дана траговни обреди за плодност у време зимског солстиција. Од Божића до малог Божића (од 7. до 14. јануара) одржавају се „божићна сијела“, на којима су се изводиле игре срна⁵ и каиша. На тим сијелима био је обичај да „стари људи треба да се изиграју“.⁶ У околини Прибоја⁷ та сијела називају „положеји“ „прави се полагај“, „полазило се). Свако вече, у те дане, код домаћина којима је долазио полагајник, „који су имали радоване за Божић“, сијели се уз песму, игру и свирку — „положаји се“.

На Покладе (Месне и Беле) дању се љуљало и певало за добар род конопље.⁸ То је било весеље момака и девојака. Од вечери све до зоре играло се на зборишту, у већој кући или пред кафаном. Према писаним подацима, играње поћу на Покладе јесте играње за мртве.⁹

У прошлости се у селима Старог Влаха у време ускршњег поста није играло и сијелило. У селима других целина титовоужичког региона забрана играња у време поста није постојала.

Од Спасовдана до Тројица (Духова), а негде и до јесењих вашара¹⁰ одржаване су заветине („приславе“, молитве, објетине, годови, теверичи, панађури).

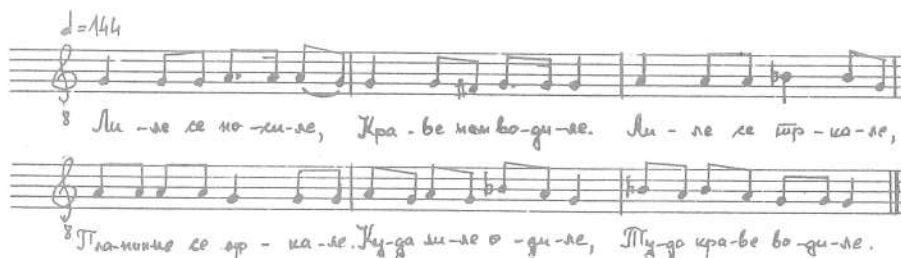

Циљ њихове обредне компоненте био је да обезбеди плодност у години (која долази) и да се посете мртви. Заветина је почињала окупљањем људи и момака на „зборишту“ (крај гробља, „записног дрвета“ — записа, цркве), где би се оформила поворка на чијем челу су најчешће били сеоски виђенији људи (који су носили и црквене барјаке). Тако упарађени, на коњима или пешице, обилазили су сеоски атар, идући преко поља, њива, кроз жита и, код сваког гробља или записа, „остављали су молитве“. На тим местима дочекивале су их девојке са цвећем (и венцима), жене са храном и деца. Завршивши обилазак свог атара, враћали су се на збориште (одакле су пошли), где су их чекали остали становници села и гости из околине. Тада је почињао „вашер“ — играње у колу целе ноћи.

Бурђевдански уранак био је погодна прилика да се момци и девојке слободније понашају и напевају, берући траве и купајући се у реци или испод воденичког камена („под омахом“).

У селима је уочи Петровдана било уобичајено ношење лила (алила) око торова, уз извикивање одређених стихова.¹¹ То су најчешће радили одраслији дечаци и девојчице („девојчурци“). Обилазак торова завршава се играњем у колу код најмлађе младе у селу¹² или играњем око ватре — „палило“.¹³

Певање уз ношење лила

У јесен, кад се заврши велики део послова, обављане су свадбе. Одржаване су до половине новембра. Постоји изрека: „Која Врачи прескорачи“ сстаје неудата те године (Врачи су 14. XI). Свadbено весеље било је прилика да се сви забаве. У склопу целокупног свадбеног церемонијала свакоме је пружана прилика да се исказе. Девојке — као добре певачице у улози јенђа или свадбарница, људи — у читању здравица, извикивању досетки и шала, момци — у надметању, обарајући нишан, тркајући се, млађи људи — као часници свадбе (сватови са посебним улогама: зетови, чауши. . .), жене да се наиграју, а и деца су, другог дана свадбе, могла да се-ухвате у коло са старијима.

Игранке и „вашери“

Прилика за народна дружења ширих размера не само између више села него и читавог краја свакако су игранке и вашари.

Од Митровдана (8. XI) или Никољдана (19. XII) до заветина „купе се игранке“ („звате су игранке“). Игранке су сазиване на неколико начина: викањем са брда, свирком или договарањем унапред.

Позив за игранку

Parlando rubato Лештанско

$\text{♩} = \text{ска } 77$

Вој-ко Ми-ли-сав-пе-ли-ту!

20-ти на м-тху у нјер-шо, Ми-ли-сав-пе-ли-ту ку-ту, мо-ре!

Напомена

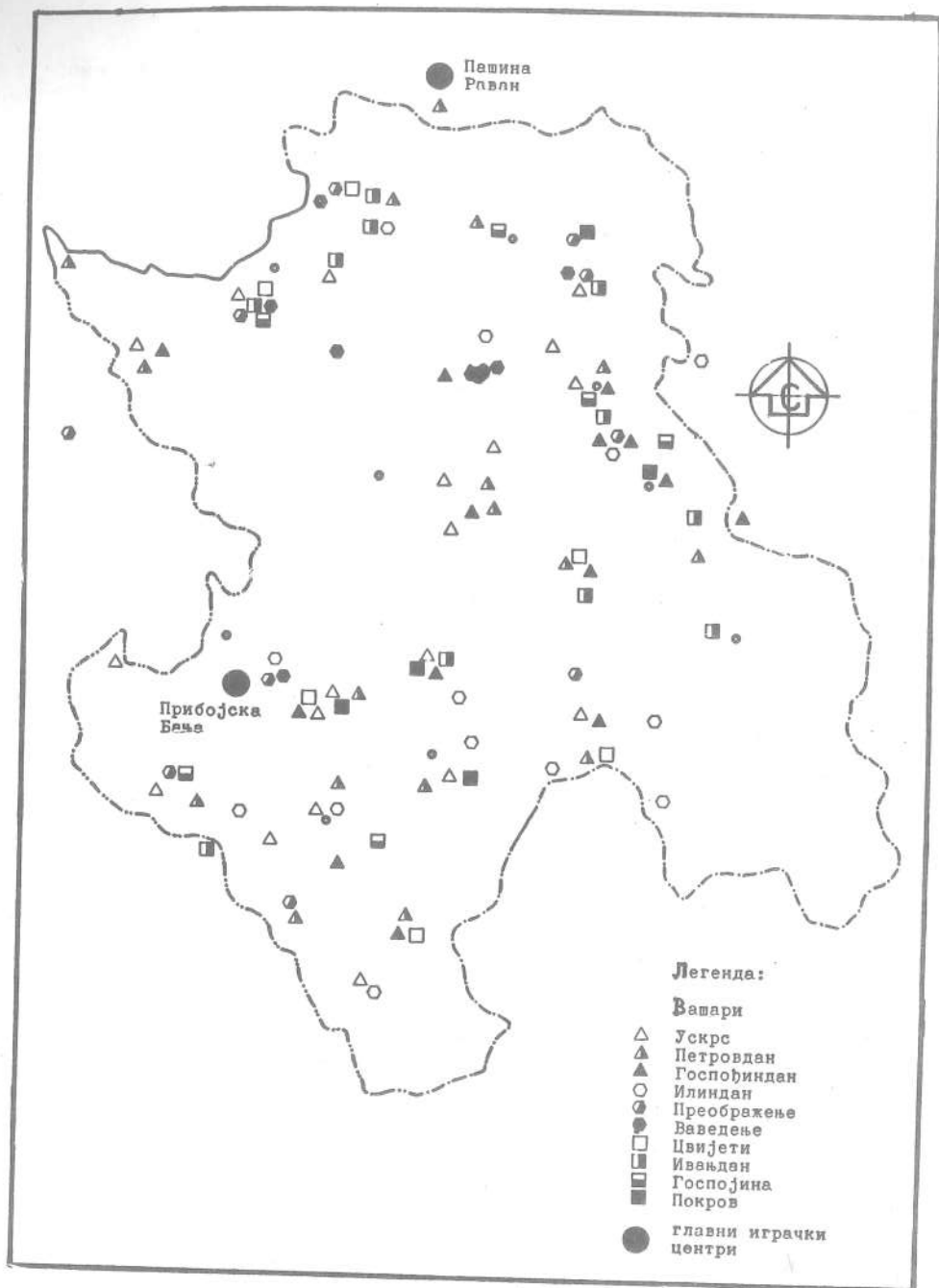
Знак на почетку и знак на крају не обележавају такозване квоцајуће знаке неодређене висине (као што је то уобичајено), већ значе само да су у питању знаци неодређене висине, од којих први траје

а други

Игранке су одржаване најчешће суботом или у дане великих празника (Нова година, Божић, Савињдан, прва и друга недеља поста, Бела субота. . .), и то у центру села, „у селу“, код школе, цркве, кафане у кући. На игранкама се само играло у колу.

Северни део титовоужичког региона имао је велики број приватних кавецџа¹⁴, који су у својим кафанама организовали „кафанска сијела“ и често били домаћини сеоским игранкама. Кафанска сијела организована су углавном за „стару“ Нову годину, Божић и Три јараха (занатлијску забаву). Поред играња у колу, у кафанама се играо шпацир и често су се чули и гуслари (у свакој кафани су биле гусле на зиду).

Од Ускрса до Ваведења (4. XII) одржавани су „народни вашери“ у време следећих празника: Ивањдан (7. VII), Петровдан (12. VII), Илиндан (2. VIII), Преображење (19. VIII), Госпојиндан (28. VIII), Госпојина 21. IX), Покров (14. X) и Ваведење (4. XII).

Осим народних вашара, постоје и „сточни вашери“ на којима се углавном обављала трговина живом стоком. Сточни вашари су у преподневним часовима, а народни почињу после ручка, поподне. Муслимански живаљ у јужном делу титовоужичког региона имао је тефериче (излете) на којима се забављало, и то за Бурљевдан, Петровдан и Алићун (Илиндан) и Гајретов теферич (24. VII).

Вашар — „вашер“ и теферич трају „док дан траје“. То је била прилика за уговарање послова, договарања, вашарску трговину (углавном су продавани занатски производи), виђења пријатеља, обавештења о умрлима („тужба“), прилика да се јавно покажу удаваче¹⁵, да се младе „прикажу“ (Ваведење). Ту су се доказивале партијске странке (радикали и демократи), истицали „прваци“ (најбогатији), такмичили момци у снази и вештини, исказивали добри играчи, надјачавали се свирачи. Главни циљ вашара био је да се момци и девојке наиграју у колу, упознају — „бегенишу“. Услед многих веома строгих правила која су важила на вашарима, играње у колу било је готово једини начин зближавања и споразумевања младих. Патријархална средина имала је веома строге назоре према понашању женских чланова своје заједнице. Толерисала им је смерност док децују, брижност док гаје децу и брбљивост кад остаре (кад их нико више није слушао). Било какво одступање од постојећих правила оштро је осуђивано (да игра до више момака у колу, да прича са момком, да се сама ухвати у коло, да „после сунца“ дође кући. . .) Управо због тих правила, играње у колу на вашару имало је посебне дражи за младе и њихова дружења.

Забаве у граду

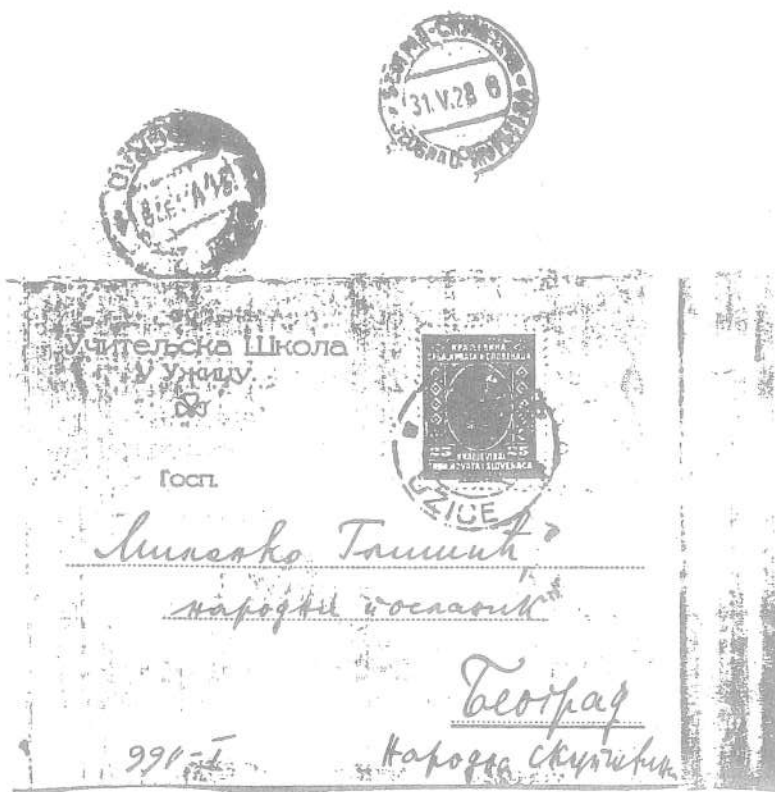
Градови на територији титовоужичког региона нису истовремено настајали нити се развијали. Некадашњи ујички округ ослобођен је знатно раније од Турака и његови градови и варошице делили су судбину градова Србије, развијајући се по угледу на Београд. Нова Варош, Пријепоље и Прибој ушли су у састав самосталне српске државе касније, са знатним бројем муслиманског становништва. То је условило незнатне разлике у начину живота и забављању становништва у градовима титовоужичког региона. Заједничко свим градовима је да су насељени сеоским становништвом из околних насеља¹⁶. Дошавши у град (варошицу), тај живаљ је донео и свој начин живљења и дружења, који је морао изменити у градској средини. Прилагођавање сеоског становништва градској средини у погледу забављања извршено је тако што су прилике за дружење¹⁷ остале исте као у селима, а променио се њихов садржај. Уместо дружења уз рад, обичаје и на игранкама, организују се забаве са утврђеним програмом. Одржаване су у кафанама и хотелима и та места су постала културни центар некадашњих градова.

Ужице, као највећи град у региону било је узор осталим градовима (варошицама) ујичког округа (некадашњег). Забаве су организоване и припремане за Нову годину (организатор певачко друштво „Златиборска вила“), 13. јануар (женска подружница била је организатор), Богојављење (19. јануара — трговачка забава), Светог Саву (светосавска забава), дан занатлија

(12. фебруара — занатлијска забава) и Срећење (15 фебруара — учитељска забава). Омладина се дружила у „Великом парку“, где се четвртком и недељом шетало и разговарало, а после се ишло „на данцинг“ — игранку у хотел „Златибор“. Забаве су имале два дела. У првом делу најчешће је приказиван неки програм, а други је био „играње“ — игранка, према утврђеном распореду игара са позивнице.

Програми су били различити и били су условљени избором организатора забаве. Ако је певачко друштво било организатор, програм је био њихов концерт, трговци су најчешће правили томболу, занатлије су доводиле неку позоришну дружину... Све забаве су почињале игром Србијанка, осим учитељске забаве, која је почињала учитељским колом. После прве игре играле би се најчешће „окретне игре“: танго, валцер, фолкстрот или „окрети“, како су их често називали. Кад би се друштво развеселило, играло би се и мало народних (сеоских) игара: ужичанка, чачанка, шуматовац, тројанац...

Копија позивнице

УЧИТЕЉСКА ШКОЛА
===== у Ужицу =====

приредиће први дан Духова,
3. јунија у сали Основне школе
на Липи овогодишњу

ЗАБАВУ
с КОНЦЕРТОМ ««««««
»»»»» и ИГРАНКОМ

У корист фонда сиромашних
ученика.

Почетак ће бити у 21 час.
Улазница је добровољан
прилог.

Молимо Вас, да нам забаву
походите.

27. маја 1928. год.

НАСТАВНИЧКИ ЗБОР
УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ
у Ужицу

ПРОГРАМ КОНЦЕРТА:

1. Чајковски: „Легенда о Христу” — пева мешовити хор.
2. Вл. Ђорђевић: „Ој колико” — дует уз пратњу оркестра певају: Даница Зимоњић IV и Јелена Субић II.
3. Абат: „Ноћ” — терцет певају: Даница Зимоњић IV, Драгослава Љубичић IV и Михаило Ђајић IV.
4. Новак: „О мајко” — пева мешовити хор.
5. В. Ђорђевић: „Ближи се вече” — сопран-соло уз пратњу оркестра пева Јелена Субић II.
6. Зајц: „Тиха ноћ” — пева мешовити хор.
7. Пипков: „Тице и Ђаци” — оперета у два ч. изводе ученици.

Хором и оркестром диригује г
Иван Чолаков, наставник музике.

Ред игара:

1. Србијанка	13. Девојачко к.
2. Ужичанка	14. Валенција
3. Бостон валцер	15. Брањанка
4. Учитељско к.	16. Неда гривне
5. Ђурђевка	17. Полка мазур
6. Танго	18. Трговачко к.
7. Сарајевка	19. Српкиња
8. Професорка	20. Бостон валц.
9. Фокстрот	21. Кокоњеште
10. Офицџерско к.	22. Тројанац
11. Чачанка	23. Танго
12. Ванстеп	24. Комитско к.

Редитељ игара биће: г Ми-
лан Јовановић, професор а по-
магачи му: Велибор Уроцјевић,
Милан Стјепановић и Светислав
Грковић, ученици IV разреда.

Ужичко Занатлиско Удружење

ЗА ПОМОЋ РЕДОВНИХ ЧЛАНОВА У СЛУЧАЈУ
БОЛЕСТИ И СМРТИ

П Р И Р Е Ћ У Ј Е

12. ФЕБРУАРА (НА ТРИ ЈЕРАРХА) ОВЕ ГОДИНЕ
У ХОТЕЛ „ПАРИЗУ“ — ТРИФУНОВИЋ

ВЕЛИКУ ИГРАНКУ

— У КОРИСТ СВОЈЕ КАСЕ —

ЧАСТ ЈЕ УПРАВИ ПОЗВАТИ ВАС КАО ПРИ-
ЈАТЕЉА ХУМАНИХ УСТАНОВА ДА СА ВАШОМ
ПОШТОВАНОМ ПОРОДИЦОМ ИЗВОЛИТЕ ПОСЕ-
ТИТИ ТО ВЕЧЕ.

ПРИЛОЗИ СУ ДОБРОВОЉНИ

САМО ПОЗВАТИ МОГУ ПРИСУТНИ БИТИ.

ПОЧЕТАК ЈЕ У 8 ЧАСОВА У ВЕЧЕ.

ПРИЛОГЕ СА СТРАНЕ СЛАТИ НА ПРЕДСЕДНИКА Г. КРСТУ
ЖЕРАВИЧИЋА ОПАНЧАРА И БЛАГАЈНИКА Г. ДРАГИШУ МИ-
ТРОВИЋА, КРОЈАЧА.

Ужице, фебруара 1929.

У П Р А В А.

Школа Романовић—Ужице.

РЕД ИГАРА:

1. Србијанка	8. Фокстрот
2. Занатлијско коло	9. Докторско коло
3. Ужичанка	10. Професорка
4. Валцер	11. Официрско коло
5. Трговачко коло	12. Ванстеп
6. Девојачко коло	13. Жикино коло
7. Сарајевка	14. Ерањанка
15. Валцер	

~ O ~ Д ~ М ~ O ~ Р ~

16. Шумадинка	23. Тројанац
17. Арап. кокоњеште	24. Валцер
18. Неда Гризна	25. Комитско коло
19. Ванстеп	26. Нишевљанка
20. Тобџијско коло	27. Ђурђевка
21. Селјанчица	28. 32-ге класе коло
22. Бурско	29. Пироћанка
30. Звонце	

РЕДИТЕЉИ ИГАРА:

Обрад Лазаревић кројач и Живко Вилотишевић
сарач.

Поред званичних забава у току године је било балова и маскенбалава (нарочито уочи Поклада).¹⁸

Омладина је имала веће могућности да се дружи и забавља учлањењем у разне градске дружине (организације чији су чланови имали сличне склоности). То су најчешће била певачка друштва, дилетантске дружине (позоришне групе), спортска друштва, фудбалске секције, женске подружнице, музичке дружине... За разлику од сеоских дружења, то су била осмишљенија окупљања са утврђеним програмом. Осим друштава која су у самом граду правила програме за своје суграђане, пристизале су и многе путујуће дружине (циркуске, позоришне, биоскопске...) и изводиле програме. Све је то повећавало број пасивних учесника појединих забава и полако утицало на стварање професионалних забављача градског становништва. У ствари, то је и основна разлика између сеоских и градских дружења и забава.

Остали градови у ужичком округу следили су пример Ужица. Косјерић и Ивањица имали су развијенији градски начин забављања него Ариље, Пожега и Бајина Башта, док је Чајетина била само мало веће село у то време.¹⁹

Градови у јужном делу титовоужичког региона нису као узор за забављање имали Ужице, односно Београд, већ су се трудили да што више личе на Вишеград и Сарајево. Чини се да је Нова Варош умела најбоље да се забавља. У хотелу „Кулић“ одвијао се културни и забавни живот Вароши. То је било место где су одржаване забаве, банкети, фамилијарне вечери, маскенбалови, (уз часне poste), породична сијела... Све је то имало сличан садржај као и у Ужицу. Срби су се дружили као и у осталим градовима у региону, а Муслимани су у „Гајрету“ окупљали музичаре, певаче, спортисте, глумце и најчешће петком приређивали своје забаве.²⁰ Муслимански живаљ је више волео тефериче — породичне излете ван града него сијела у кафанама (вера им је забрањивала употребу алкохола).

На забавни живот Прибоја знатно је утицао боравак аустријског гарнизона од 1878. до 1908. године. Иако се до аустријског налазио и турски гарнизон, његов се утицај много мање осећао. Аустријанци су имали „аутомат на завијање“ преко кога су непрестано емитовали музику маршева, донели су билијар у хотел „Прибој“, организовали су игранке. По угледу на њих, и друштво „Гајрет“ из Вишеграда, напредна муслиманска омладина, од 1925. године почиње више да се забавља и да по угледу на Аустријанце утиче на забавни живот Прибоја.

Сви градови у титовоужичком региону, без обзира на то колико се трудили да достигну градски начин забављања по угледу и узору на Запад или на Исток (са мање или више успеха), нису се баш много издвајали од сеоског начина дружења. Поред забава које су приређиване у току зиме (као сијела у селима), највећи догађаји су били вашари. Постојале су две врсте вашара: „грађански вашар“ и „селачки вашар“.²¹ На оба вашара долазило је исто, и градско и сеоско становништво. На грађанском вашару забављали су се грађани уз пратњу „финије музике“ — најчешће тамбурашких оркестара из града у коме се одржава вашар.²²

Сеоски живаљ је углавном био посматрач. На сељачким вашарима свирали су трубачи, а поред сељака играли су често и грађани.

Сваки град имао је заветину²³ и тога дана је код цркве у граду одржаван вашар на који је долазило градско становништво.

Забаве данас

Непосредно после другог светског рата, све до шесдесетих, није се знатно променио начин дружења и забављања становништва у титовоу-жичком региону. Могло би се рећи да је било више прилика за различита дружења. Постојећа традицијска окупљања обогаћена су новим празницима — прослава Првог маја, Двадесет девог новембра и Нове године. По селима су почеле да се одржавају разне пригодне приредбе, после којих је увек била игранка.²⁴ Зборови бирача и конференције, који су по селима одржавани у знатном броју одржавани су у дане празника, те је и то окупљање коришћено за игранку у селским срединама. Учитељи су припремали „школске комаде“ са ђацима (често и осталим становницима села) и изводили их било у школи или сеоском дому. После програма увек је била игранка. У том послератном периоду, у време обнове земље, много се играло и забављало.

После тог заноса наступиле су велике промене у селима титовоу-жичког региона. Села су остала без омладине, која је похрлила у град. ве (као и у другим крајевима Србије). У граду се новоприспели слој становништва сусреће са генерацијама које су много раније дошле а још нису постале стварни грађани града. Дошло је до судара дотадашњег градског становништва и новоприспелог сеоског становништва усмереног ка рушењу неких традиционалних облика понашања, са огромном жељом за успехом у новом животу. Тај нагли скок из патријархалне средине у савремене оквири и данас има видне последице, јер то није био постепен процес већ је све остварено у веома кратком раздобљу од једва тридесетак година.

Седамдесетих година почиње да се успоставља нека равнотежа између села и града. Акција „Такмичење села Србије“ покренула је сеоско становништво у економском и културном погледу. Школована селска омладина не може да прима знања на сијелима којих одавно нема, нити је тако васпитавана. Пошто су нестала („замрла“) дружења из прошлости, омладина је у селима створила (заједно са осталим житељима села) савремени начин забављања, по угледу на градско забављање, где се и васпитавала. Приредбе и програми који се виде у селу могу се срести и у граду, изведени само са више умешности. Игранке у селу и граду не разликују се, игра се само коло (коло у три, односно коло у шест, како кажу) и слушају новокомпоноване песме. Као и у граду, и у селу постоје разни спортски клубови (фудбалски, рукометни, стрељачки...), понекад се одржавају и филмске пројекције. У не тако давној прошлости само богата сета која су имала кафане копирали су градски начин живљења и забављања (такозвана „кафанска сијела“), а данас готово да нема разлике из-

међу села и града осим у квалитету извођења. Основна разлика између сеоског дружења и градског забављања, која се огледала у активном и пасивном учешћу учесника, нестала је. Данас се и градски и сеоски живаљ забавља, не учествујући у забављању осим ако није извођач) већ посматра представу забављача.

Од некадашњих забава остало је веома мало. Прела се одржавају понекад, и то за припремање вуне за ткање ћилима и плетење џемпера за тржиште. Сијела су се свела на дружење суседа у зимским вечерима. Млади слушају савремену музику, а старији играју домине или карте. У сезони пољских радова остарелим родитељима долазе деца и унучи из града „на мобу“.

Једино су свадбени церемонијал, сахране, задушнице и слава највећим делом сачували традиционалне одлике до наших дана.

Игранке се и данас одржавају најчешће од краја новембра до половине априла. Организује их омладина, претежно са плаћеним музичарима. Време окупљања за вашаре остало је исто, о великим празницима. Од некадашњег вашара, са више кола и строгим правилима понашања, данас се дружење и забављање најчешће свело на добру трпезу, пиће, слушање плаћених певача и музичара, шетање и куповину разнолике вашарске робе. Догађа се да вашар прође а да нико и не заигра у колу.

Опадање забава у титовоужичком региону почело је најпре у његовом северном делу. Села у Пожешкој котлини и Ужичкој Црној гори су десетак година пре осталих области у региону почела да прихватају градски начин забављања. Оно што се збивало пре десет година у њима, тек сада се догађа у селима у Старом Влаху.²⁵ Некадашње забаве, богате разноврсним садржајима, изгубиле су своје особености. Сложено је питање који су разлози довели до тога да народ који је волео игру и игром исказивао своја осећања данас не заигра на вашару.

Постоји још неколико значајних догађаја који се данас прослављају „уз музику“.²⁶ То су: уселење у кућу или стан, рођендан, младенци („младенци детету“²⁷ и испраћај регрута у војску.

II. НАРОДНЕ ИГРЕ

Бележење народних игара у титовоужичком региону почело је пре више од сто година.²⁸ Старији подаци налазе се у радовима М. Б. Милићевића²⁹ и Д. Лапчевића.³⁰ У њима нема података за цео регион; недостају подаци из села у општинама Нова Варош, Пријеполје и Прибој. Радови за VIII Конгрес СУФЈ³¹, чланци Д. Јовашевића,³² М. Тешића³³ и М. Раонића³⁴ обухватају XX век, а највише период између два свеска рата. Последњих година народне игре бележио је Р. Познановић.³⁵ Више података о орским играма налази се у радовима Д. и Љ. Јанковић³⁶ и у Анкети Министарства просвете из 1948. године.³⁷

На основу истраживања обављених у овој области од 1979. до 1985. године и података из литературе народне игре у титовоужичком региону подељене су на: орске игре, игре које се играју на поселу, чобанске игре, надметања и децје игре.

Територија титовоужичког региона данас обухвата села десет општина³⁸ и неколико предеоних целина³⁹. Становништво чине незнатан број старишаца и досељеници, углавном из Херцеговине и Црне Горе. О пореклу становништва ове територије говориће се у другим радовима, а овде је само поменуто ко су носиоци народних игара које ће бити обрађене.

Сакупљена грађа о народним играма показала је да се не могу ни између предеоних целина, а нарочито између садашњих општина, постављати границе. Игра се непрестано развија и мења у времену и простору. Пuteви њеног преношења и мењања су скоро непредвидиви, што је најочигледније код орских игара.

1. ОРСКЕ ИГРЕ

а) РЕПЕРТОАР ИГАРА

Према најстаријем писаном податку (1876. година), у ужичком округу⁴⁰ играло се: бугарско оро, ваљевка, влахиња, Ђурђевка, зајам, заплет, зора, левакиња, мачванка, моравица, повијорка, сакајдо, тројанка, четворка и чича Глиша.⁴¹

Анкетом Министарства просвете из 1948. године обухваћено је 131 село титовоужичког региона и пописане су 244 игре (називи игара). На основу досадашњег знања о играма овога краја и Анкете из 1948. године, сачињена је табела назива игара и њихово распрострањење у титовоужичком региону. Требало би имати на уму да је назив игре само један чинилац у трагању за њеним пореклом. Један назив може се односити на више игара, а једна игра може имати и више назива.

ТАБЕЛА 1

Попис извршен у 131 селу; записано је 244 назива игара

Назив игре	Заступљеност	Области			
		Ст	Влах	Моравица	Златибор У. Ц. Г.
1. Дјевојачко коло	122	20	33	22	48
Ретко коло	25	1	19	1	4
2. Кукунџи	125	29	39	23	34
Моравац	62	7	12	13	30
Козарац	38	1	14	6	17
Ужичанка	32	—	4	14	18
У шест корака	27	5	5	1	16
Шестица	16	8	5	2	1
3. Тројанац	119	31	27	19	41
4. Заврзлама	94	27	24	18	25
5. Љубово коло	82	14	18	18	32
6. Жикино коло	79	11	21	11	36
Врањанка	62	7	9	15	31
Јованчица	16	1	—	8	7
Стојанчица	17	13	2	1	1
Бсанчица	10	1	—	—	9
7. Чачанка	54	3	14	14	23
8. Заплет	46	3	13	4	26
9. Осмица	45	12	23	3	7
10. Козарачко	44	13	8	9	14
11. Бурђевка	42	2	16	5	19
12. Шуматовац	37	9	8	7	13
13. Шарено коло	36	12	10	6	8
14. Учитељско коло	33	1	10	6	16
Бачко коло	8	1	2	—	5
15. Радничко коло	33	1	11	7	14
16. Чарлама	32	—	9	9	14
17. Гружанка	32	—	7	8	13
18. Титово коло	29	—	3	5	12
19. Сарајка	29	1	5	6	17
20. Прломчица	27	3	4	6	14
21. Докторе	21	2	9	2	8
22. Сронјанка	21	1	4	3	10
Левакиња	10	—	5	—	5
23. Четворка	18	5	1	3	9
Четворац	4	3	—	—	1
24. Радикал	15	8	3	—	4
25. Црногорско	14	11	—	—	3
26. Козара	14	1	—	3	10
27. Козачко	13	1	3	3	6
28. Повијорка	13	13	—	—	—
Повијорац	4	4	—	—	—

Области

Назив шре	Заступљеност	Ст Влах	Моравица	Златибор	У. Ц. Г.
29. Даворике	11	2	9	—	—
Баштенка	9	—	1	1	7
30. Руски козарац	11	—	5	3	3
31. Седмо небеско	7	—	—	3	4
32. Рузмарин	6	—	5	—	1
33. У 16 корака	6	1	2	2	1
34. 32-а класа	5	4	1	—	—
35. У 52-а	5	2	1	—	2
36. Колање	4	4	—	—	—
37. Бирачко	6	1	5	—	—
38. Бакићевац	4	—	—	—	4

Напомена

Постоји извештај број игара за које се може претпоставити да су се играле као кукунеш (моравцац) влаина (26), + врбљанка (18), сибиново коло (17), сремчица (12), циганчица (10), митраљеско (11), тамбурашица (12), обреновчанка (7), маказице (6), звонце (5), пожешко коло (5), распуштеница (5), качерац (5), Ој Јело, Јелена (5), јабуково коло (4), шамовац (4), оријент (4), першона (4), промиче момче (4).

Игре чији се назив помиње у Анкети само у једном селу (укупно 114), нису коришћене при изради ове табеле.

*

На основу непосредних теренских истраживања игара у титовоужичком региону и проучавања података из литературе приступало се анализи и одређивању шта се у појединим раздобљима играло, како се играло и на ком простору.

Произилази да су најстарије игре: пауна, ситан танац, плетиколо, Заплети коло Бевојко и Заплет' коло Јово⁴². За њих се може поуздано рећи да су у прошлости биле саставни део свадбеног обреда, посмртног ритуала и пролећних опхода. На Пештерско-сјеничкој висоравни, те игре су до наших дана сачувале своју функцију.⁴³ Истој групи игара припада и игра калопер' пером паре (забележена у околини Бродарева) и може се довести у везу са отмицом девојака и сукоба сватова⁴⁴.

Веома старим играма припадају и разна колања и игра проскока (пјевчева, Ђиласа, Ђилапа).

Шетане игре — колања⁴⁵ уз песму веома су стари играчки слој у нашој земљи. Јављају се у многим играчким зонама⁴⁶ — алпској, јадранској, нешто више у моравској и вардарској, а најизраженије су у панонској и динарској зони. Игре титовоужичког региона припадају источној граници динарске играчке области (зоне).⁴⁷

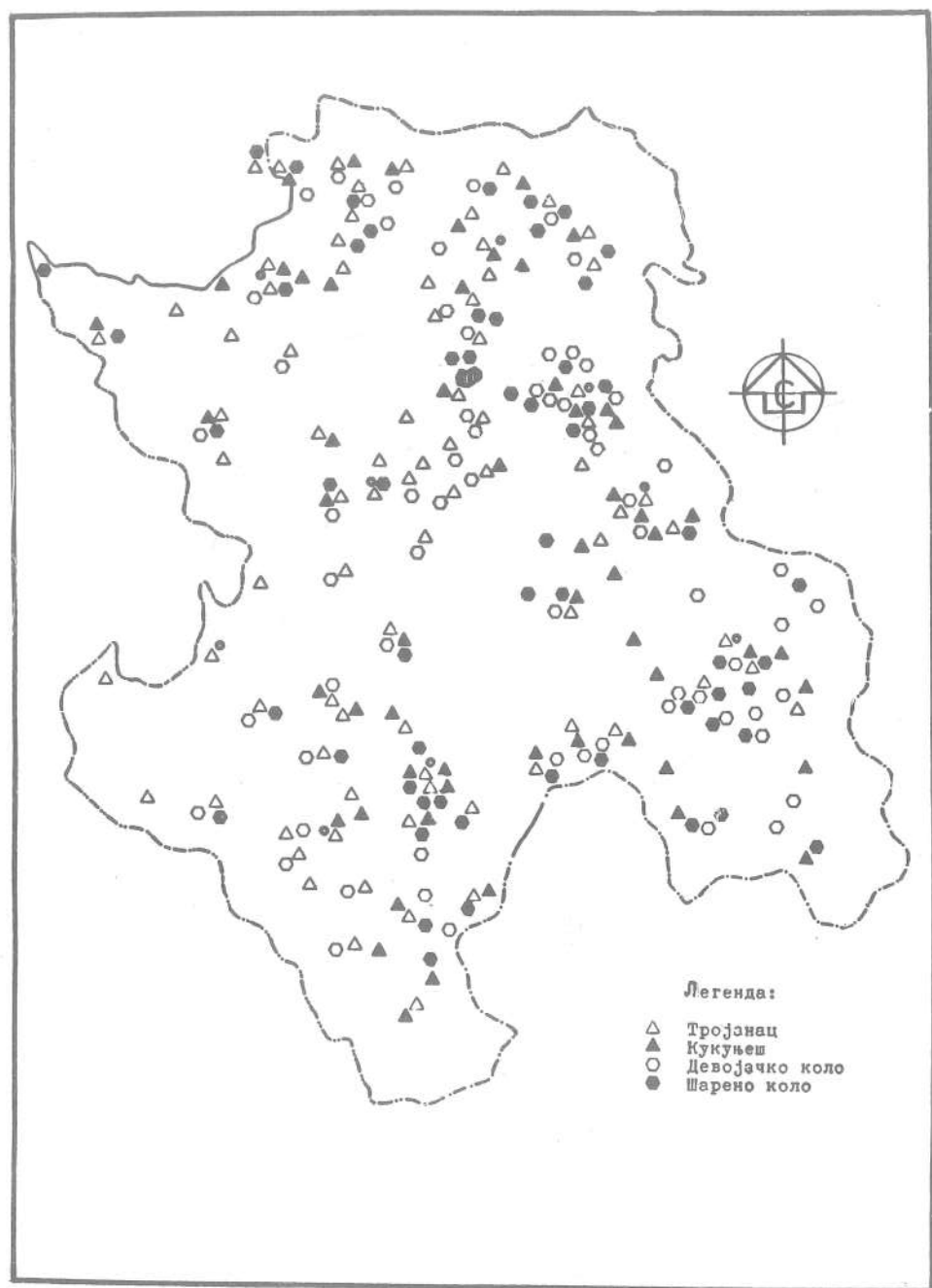
Управо се на овој територији сусрећу две изразите играчке зоне: динарска и моравска, нарочито у њеном северном делу. **Шетане игре** и игра **проскока** играле су се до скоро у области Старог Влаха и Ивањичкој Моравици.

Колање — шетане игре

Шетана кола се играју у затвореном колу или полукругу, уз песму. За тај начин играња често се каже „коламо“ Називају се по почетним стиховима песама уз које се играју: **Ситан сам бибер просула, Крени ко-ло да кренемо, Играло оро под гором, Мој драгане...** У околини Ноће Вароши често се поред назива **колање** чује и **шеталица** — за девојачка копања или **колалине** — за момачко играње уз песму. **Колање** је такође распрострањено у Босни и Херцеговини⁴⁸, а у селима Пештерско-сјеничке висоравни и данас се кола, нарочито код муслиманског становништва⁴⁹

Проскока — пјевчева — Ђиласа — Ђилапа — ормала — бирачко

На основу досадашњег знања може се претпоставити да је ова игра настала у време саживљавања херцеговачких и црногорских досељеника у ове крајеве. Казивачи данас кажу: „То је црногорско коло“ али то никада не кажу када крећу да играју. Најчешће се викне „Ајде да играмо пјеваца (Бабине), „Ајмо Ђиласа“ (Стрмац), „Оћемо ли бирачко“ (Ерчеге, Куманице, Глебица, Међуречје). То значи да ће играчи образовати круг (полукруг), у средину кола ће стати играч (или два играча, двоје) а „оно двоје пролеће“ (скаче, „ошикује“, „ћосају“). Не певају сви заједно. Наизменично се смењују мушки и женски певачи (по двоје), „натпевавају се“. Песма уз коју се игра — **колање** и скакање играча у центру круга, ритмички се не слажу што не смета играчима. Запажа се и извесан несклад између смиреног певања и ходања и веома израженог скакања играча у центру, покретима њихових руку („млатањем“) уз повике „Опа! Ова моја“!. Када се играчи из центра круга уморе, поздраве се, а на њихово место долази други пар. Занимљив је назив ове игре. Казивачи не умеју да га објасне. Да ли је назив за ову игру дошао од глагола скакати (поскочити)⁵⁰ или је он у вези са личком игром званом **Ђикац**⁵¹. „Играње по црногорски уз пјесму“, по речима В. Шоћа, настало је тек између два светска рата⁵². Играње **проскока** (Ђилапа) у селима Старог Влаха, по казивањима, памти се од ослобођења од Турака (1912. године). Скоро се истовремено појављују „играње по црногорски уз пјесму“ и игра **проскока** (Ђилапа), прва у Црној Гори, друга у селима Старог Влаха (не свим, сјела настањена само Муслиманима нису је играла). Због специфичног географског положаја, насељавање титовоужичког региона текло је вековима. Познато је, да су се веће етничке промене одиграле у XVII и XVIII веку. Ратови који су вођени на овој територији изазивали су измене становништва и досељавања са запада из динарских области⁵³. У једно релативно мирно време (после првог светског рата) јавља се ова игра на два различита места (прилично удаљена). Може се само, претпоставити да су имале исти извор. Где је он био, за сада није могућно рећи.

Основ играчког репертоара титовоужичког региона чине четири игре: **тројанац**, **кукуњеш**, **девојачко коло** и **шарено коло** (ајд' на лево брате Стево). Испитивања обављена у више од сто села показују да су свима познате и данас знају да се играју. Од старијих често се чује да су „**Тројанац** и **кукуњеш** најстарије игре“ (прве које су учили у младости). Иако називе за те четири игре (изузев можда назива **тројанка** — **тројанац**) не помиње М. Б. Милићевић,⁵⁴ оне су игране на овом простору у другој половини XIX века па све до данас.

Тројанац

Игра која у овој области има само један назив и пет варијаната. Одликује се постојаношћу у музичком погледу, присутношћу на играчким скуповима и веома јаком повезаношћу са **девојачким колом** на свадбама. Као по неком правилу, после лаганог играња **девојачког кола**, наставља се играње **тројанца**. Данас се веома мало игра. Све више је замењују разне варијанте кола у три⁵⁵ — „у **шест корака**“, како се у селима говори. Потискивање игре **тројанац** почело је у селима Пожешке котлине и наставило се у осталим деловима региона.

Кукунеш

У кореолошком погледу то је коло у три⁵⁶ — „**коло у шест корака**“. Старији начин играња је без преплитања ногу, са доста снаге при игрању. Касније је основни образац „окићен“ поцупкивањем, незнатним преплитањем и многим другим детаљима које су уносили даровитији појединци. За основни кореолошки образац везала се на овој територији, половином XX века, мелодија игре **моравац**, а касније — још неколико мелодија. Последњих година је на овај играчки образац додато више од 36 мелодија. Према народним казивањима, то су све посебне игре. Истина је да има толико различитих мелодија и назива за једну игру која је успела да се прилагоди савременом начину живљења и на тај начин опстане⁵⁷ (сачува се). На велику применљивост ове игре и њених варијанти утицали су музичка пратња и повећана повезаност титовоужичког региона са Шумадијом и Поморављем, одакле је зрачио китњаст начин играња кола у три.

Девојачко коло

Доминантна игра на територији некадашњег ужичког округа, којом је започињало играње на сваком скупу. Не помиње се 1876. године, а према резултатима Анкете из 1948. године она је тада већ „стара игра“. До сада се претпостављало да би њено порекло требало тражити у свадбеном обреду. После истраживања обављених у селима Пештерско-сјеничке висоравни, титовоужичког региона, Колубаре, Рађевине и Јадра чини ми се да би то било погрешно. Под девојачким колом у селима Пештерско-сјеничке висоравни подразумева се било која игра коју млада поведе полазећи од своје куће.⁵⁸ У селима титовоужичког региона под девојачким

колом се такође подразумева више различитих игара. То је игра коју млада поведе код своје куће (или у северном делу региона, девојка која је китила барјак). Најчешће се играло: **тројанац, кукунеш, повијорац, девојачко коло, ужичанка** (играла се она игра коју је добро знала девојка која води коло). Последњих година ова игра се назива **ретко** или **повозито коло**.

Дубоко код Титовог Ужица, септембар 1965. Свадба, Девојка (невестина прва другарица) са заставом повела је девојачко коло. До ње је „барјактар“ сватова, чију је заставу „украла“.

Историјски архив Титово Ужице, фототека, ф. 73/13 Снимио Р. Познановић

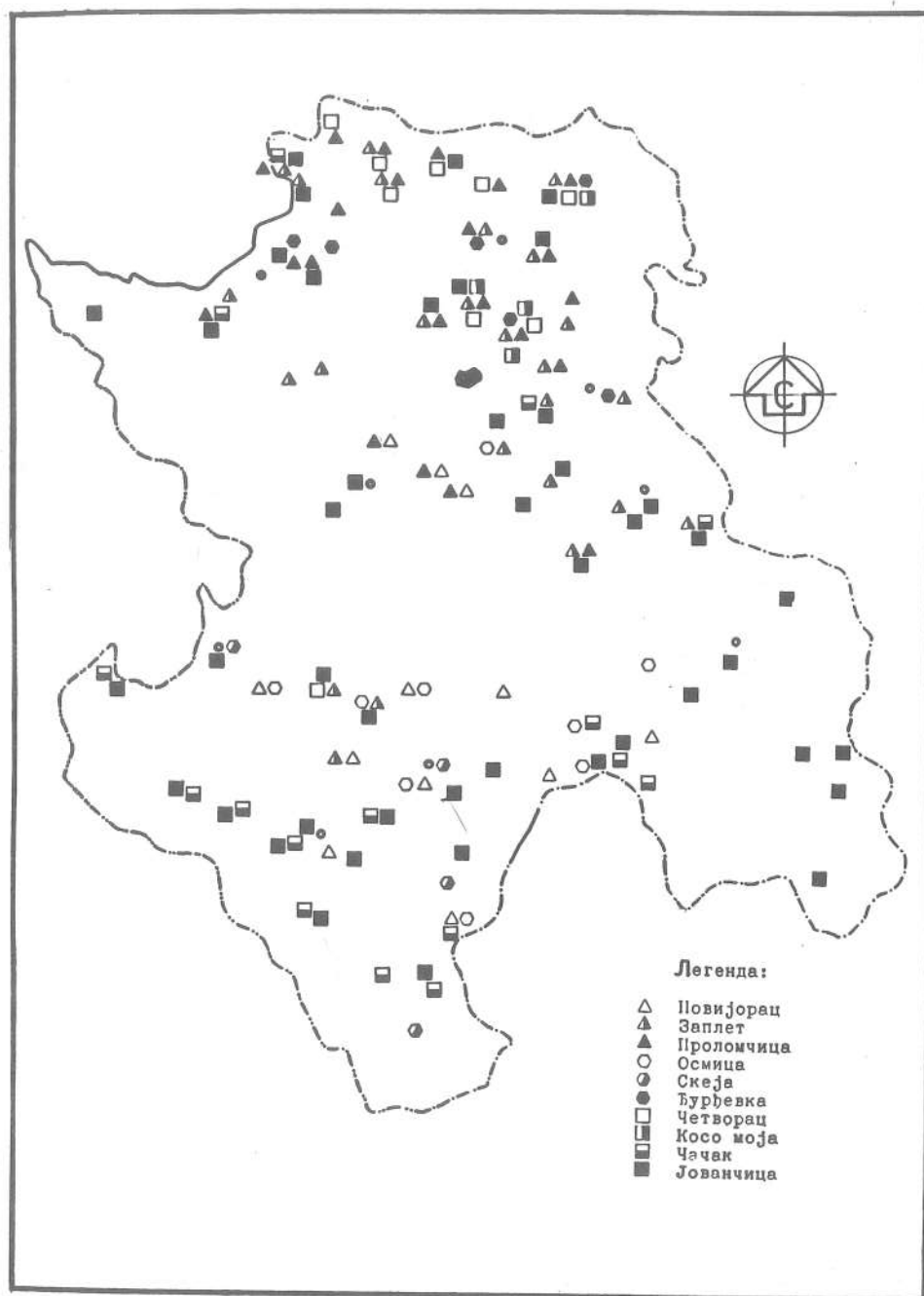
У јужном делу титовоужичког региона (Стари Влах), где се и данас играју шетана кола (колање), девојачко коло нема значајнију улогу, као што је нема ни у селима Пештерско-сјеничке висоравни. Истраживања која су вршена не само у овој области већ и у западној Србији дају материјал за другачију претпоставку. **Девојачко коло** добило је назив по своме коловођи, по девојци која води коло. То је негде млада (она је још девојка у својој кући) или девојка која кити барјак. То није игра са тачним кореолошким обрасцем, већ може бити било која игра, али увек игра старије традиције. Није познато како је девојачко коло називано у прошлости. У

другој половини XIX века Милићевић је записао једну игру под називом **сакајдо**. Та игра се данас једва назире у сећањима старијих казивача⁶⁰ ужичког округа. У току истраживања, не само у овом случају, показало се да је Златиборско-креманска површ истовремено спона и преломни појас у титовоужичком региону између његовог јужног и северног дела. То управо и даје основе за претпоставку да се баш у златиборским селима из **шеталица (шетаних игара)** — **колања** развила нова игра, наше **девојачко коло**. Старији назив те игре највероватније је **сакајдо**. Назив за песму (мелодију) на Златибору је **кајда**, а игра која се игра уз певање могла се звати игра са **кајдом** (са песмом). Током година, те две речи стопиле су се у једну — **сакајдо**. Пратећи овај назив игре **сакајдо** кроз западну Србију, запажамо то да је непознат јужно од Златибора⁶¹ а у северном делу (Јадар, Рађевина, Мачва) та се игра и данас игра, и то као **сакајдо** или **сакајдон**.⁶² Кореолошка структура игре **сакајдо** је слична, готово иста као и структура **девојачког кола** у титовоужичком региону, мелодије уз које се игра такође као и стихови песама.⁶³ Познато је да су поменуте области (Рађевина, Јадар) насељене динарским становништвом у XVIII веку⁶⁴ а, поред осталих, и становницима из ужичких крајева. Није искључено да су ти досељеници донели и игру са **кајдом** — **сакајдо** и сачували је, док је у области где је настала тај назив заборављен. Игра **сакајдо** позната је и у босанском Подрињу.⁶⁵ Пренели су је исељени Муслимани за време владе Милоша Обреновића.⁶⁶ Требало би напоменути да у северозападном делу Србије није позната игра **девојачко коло**. Није чудо што једна игра, која се развила из веома старе традиције, има моћ прилагођавања моди.⁶⁷ Првобитно име **сакајдо** промењено је у **девојачко коло**, а управо ових година мења назив у **повозито**. Постојаност ове игре није само у њеном прилагођавању постојећим укусима, већ и у томе што је произишла из јаког играчког елемента — **шетаних игара**.

Шарено коло — 'ајд' на лево, брате Стево

Назив **шарено коло** у титовоужичком региону долази од подједнаког броја мушких и женских играча, односно како се каже — „да свако има свог пара“. Та игра у овој области дуго нема своју некадашњу улогу у свадбеном обреду да симболично спаја младенце и утиче на њихово потомство.⁶⁸ Да ју је у прошлости имала, потврђује не играње ове игре на великим скуповима већ само на свадби, сијелу или прелу, међу сродницима и у мањој заједници.⁶⁹ Поред два назива ова игра има и више варијанти у селима титовоужичког региона.

Исте старости као и игре основе играчког репертоара је и следећа група игара. Нису се играле по целом титовоужичком региону, већ у појединим његовим деловима. Игре **повијорац**, **осмица**, **чачак** и **скеја** познате су становницима јужног дела региона (Стари Влах, делимично Златибор и Моравица), а **проломчица**, **бурђевка**, **четворац** и **косо моја**, северног (Ужичка Црна гора). **заплет**⁷⁰ и **јованке-стојанке** играју се ту и тамо, по целом региону.

Повијорац

Игра која се некада доста играла на свадбама. Кажу, „била је згодна за свадбе, јер се у њој само напред иде“. Данас је мало позната, а помиње се и 1876. године.

Заплет

Често се назива и **око коко**, на тавану **Боко**, **крџка**, **јабука** у селима у региону. Познато је више начина играња. Игра се уз пратњу песме и свирке. Данас се сачувала само у програмима сеоских играчких група.

Осмица

У неким селима назива се **зец копа репу**, (Прибојска Бања, Братљево). М. Б. Милићевић је записао називе **осмица** и **чича Глиша** и описао како се игра **чича Глиша**.⁷¹ Његов опис се поклапа са начином играња игре **зец копа репу** и веома је сличан игри **осмица**. Та игра је и тада имала више назива и своје варијанте, исто као у Пештерско-сјеничкој висоравни.⁷² Идући на север региона и западне Србије, налазе се само помени о игри **осмица**.

Чачак

Игра се уз пратњу песме и свирке. Кореолошки је веома једноставна и игра се као **потам-повам Стојане**⁷³ или **ја запроси, миле**⁷⁴ из северозападне Србије. Текстови који се певају уз ту игру су веома различити: од старијих, који су превзети из шетаних игара **крени коло**, **да кренемо** до веома савремених:

„Чувам овце, чувам краве
а нијесам за забаве“ (Милошев До).

Проломчица

Записана под називом **полонка** 1876. године, а позната је и под називима: **проломка**, **тера баба бика**, **мала башча**, **зрнце**, **ој Николо**, **Николо**.⁷⁵ Карактеришу је ситно играње и наизменична пратња свирке и песме.⁷⁶ Сачувале су је само сеоске играчке групе.

Ђурђевка

Игра старије традиције. Позната је само старијим становницима Ужичке Црне горе. Сличне кореолошке структуре су игре: **Ђурђа** у Пештерско-сјеничкој висоравни⁷⁷ и **Ђурђевка** у Колубари и Тамнави.⁷⁸ Сеоске групе, које су чувари традиционалне игре у титовоужичком региону, играју **Ђурђевицу**⁷⁹ која не припада играчком репертоару региона.

Стари четворац

Четворац или четворка је игра која је настала у селима Ужичке Црне горе (Боровац, Варда, Годечево, Маковишта, Росићи). Допрла је до становника Гостинице, Рибашевине, Трнавe. Јужније од тог појаса није позната, а северније — чини старију традицију.⁸⁰ Поред свирке понекад је прати и песма.⁸¹ Данас се не игра ни у сеоским играчким групама.

Косо моја — косица

Игра која је прispела у Ужичку Црну гору из Колубаре, а припада старијој играчкој традицији. Није изразити представник игара титовоужичког региона, али се много играла па је због тога и увршћена у играчки репертоар области.

Скеја — по двапут — а ла турка

Игра муслиманског живља у титовоужичком региону. Њен старији назив је по двапут, а од половине XX века он се мења у скеја.⁸² Познаје се само један начин играња. Становници Пештерско-сјеничке висоравни познају око десет варијанти ове игре.⁸³

Јованке — Стојанке

Једина игра у титовоужичком региону која се игра у 3/8 ритму. Носи неколико назива: **јованчица**, **чобанчица**, **босанчица**, **посијо деда три леје лука**, **бисерка**, **жикинац**, **жикино коло**, **татино коло**.⁴⁴ Кореолошки, то је коло у три у 3/8 ритму.

Описаних шеснаест игара представља старију играчку традицију у титовоужичком региону. Сачињавале су играчки репертоар у другој половини XIX века и почетком XX 1918—1920. година). Тај период одликују велике промене не само у титовоужичком региону већ у целој Србији. То је доба буна, ратова, развитка самосталне српске државе, продирања робно-новчане привреде у села, знатног кретања становништва, највише из економских разлога и несигурности изазване ратовима. Сви ти догађаји одражавају се и на народне игре, само се много спорије испољавају него што је то случај у материјалној култури. Због тога се релативно дуго одржао устаљени играчки фонд. После првог светског рата промене се брже одвијају и очигледније су. Увећан је играчки репертоар, нарочито под утицајем музичке пратње (појава инструмената са већим техничким могућностима), и услед веће повезаности титовоужичког региона са централним деловима Србије⁴⁵. Осим тога, постојало је и у самом региону непрестано преношење игара из села у град и обратно. Доласком у градове становници носе и своју игру. У граду се она мења и прилагођава градској средини, и тако измењену (измењен назив, обогаћена музичка пратња и знатно промењен образац) наредна генерација је нуди селу као нову игру тренутно у моди.

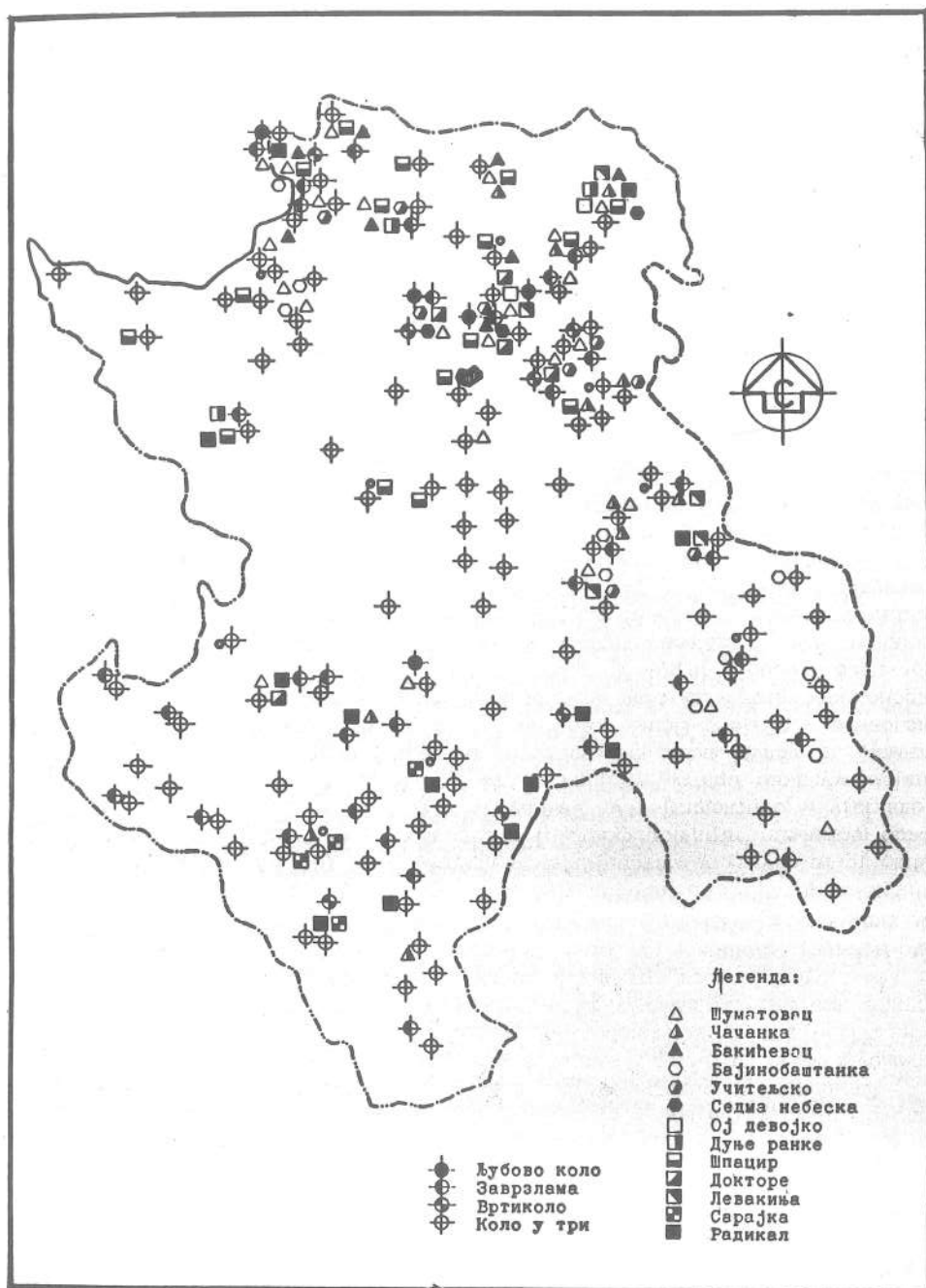
Тако се у периоду између два светска рата на постојећи играчки репертоар надовезује више од десет игара. Очигледно је да су настале под утицајима који су пристизали из централног дела Србије и града, али су садржале основне одлике играња титовоужичког региона: То су игре: **шуматовац**, **чачанка**, **бакићевац**, **бајино-баштанка**, **учитељско коло**, **седма небеска**, **ој девојко**, **дунје ранке**, **шпацир**, **докторе**, **србијанка** и **сарајка**.

Шуматовац — суљковац

Највише се играла у селима Ужичке Црне горе, Златибора, понекад у Кокином Броду и Прибојској Бањи. Села у Пожешкој котлини и Моравици веома мало су познавала ову игру, као и становништво Старог Влаха. У крајевима где се игра познато је више варијанти.

Чачанка

Преко Пожешке котлине ширила се по титовоужичком региону. Најпре се почела јављати на скуповима у селима у околини Косјерића и Ариља а доспела је до Пријепоља. У котлину је дошла из Драгачева.

Бакићевац

По казивањима, тридесетих година игра се појавила у селима Ужичке Црне горе и у рачанском крају. Даље се није преносила. Играла се у Колубари и вероватно је преко вашара на Пашиној равни доспела у села у титовоужичком региону.

Бајинобаштенка — даворике дајке

Јавља се у селима у Моравици и у околини Бајине Баште. Становници Моравице кажу да су је научили „од Бајинобаштенца“, па је због тога тако и зову. У селима око Бајине Баште⁸⁶ назива се **даворике дајке**, као и у селима у североисточној Србији код Влаха⁸⁷. Игра се на исти начин и има исту пратњу. Слично игри **проскока** и игрању по црногорски „уз пјесму“, даворике дајке се јавља истовремено на два различита места (доста удаљена и код различитих етничких заједница, Срба и Влаха).

Учитељско коло

Углавном се играло у селима која су од давнина имала школе у селу. Очигледно је то игра градског порекла, а у титовоужички регион пристигла је преко Пожешке котлине. Игра се на два начина. Пратња су јој свирка и песма, које се наизменично смењују. Текст песме је исти у свим селима у којима је забележена.

Седмо небеско — шесто небеско — небеска

Позната је у селима од Јелове горе до Маљена (огранака Маљена). Старији је знају под тим називом, а млађи је називају **циганчица**. Познају неколико начина играња. Изводи се уз пратњу песме и свирке. Играла се много у Колубари и вероватно је приспела у ова села преко вашара на Пашиној равни.

Ој девојко гарава

Игра се на истом простору као и игра **седмо небеско**. На сличан начин је доспела у села у титовоужичком региону. Осим у Колубари, играла се у Тамнави, где је чинила основни играчки фонд области.⁸⁸

Дуње ранке

Игра која на овој територији нема постојани кореолошки образац. Записане су две варијанте, али не значи да се она увек тако игра. По негде је играју као **девојачко коло**, а негде као **коло у три**. Очигледно је да је у титовоужички регион највероватније стигла из Шумадије и није

успела да добије коначан образац, а више се не игра да би се даље развијала.

Шпацир

Игра чије је извођење уско везано за кафану и кафанска сијела и забаве. Играла се у селима у којима су постојале кафане приватних власника. По казивањима, у селима се јавила око 1920-25. године и играла се све до половине XX века. У Ужицу је престала да се игра око 1930. године, док се у осталим градовима у региону задржала дуже. Осим забавне, имала је и економску улогу, па су је кафеције волеле.⁸⁹ Ту игру су записале Д. и Љ. Јанковић.⁹⁰ у околини Косјерића, као и њој веома сродну игру **Тита, тита лобода** из Црне Горе.⁹¹

Докторе

Највише се играла у северном делу титовоужичког региона. То је још једна игра која се из града ширила у села, пражена песмом градске средине:

„Једе ми се масна супа
говећина много скупа“ . . .

Србијанка — левакиња

Типична градска игра (у целој Србији) која се појавила у селима из моде. Свака градска забава почињала је том игром. Копирајући град, и село је прихватило **србијанку**, најпре на кафанским сијелима, а затим на светосавским игранкама, а на игранкама и вашарима **србијанка** је била игра за предах (одмарали су се после „брзих игара“).

Сарајка

Игра коју је претежно играо муслимански живаљ у градовима и селима у титовоужичком региону. Њено ширење по селима било је по верској линији, па је због тога била равномерно заступљена на градским и сеоским играчким скуповима Муслимана. Назив **сарајка** за игру која се игра као и **девојачко коло** записан је у селима око Пожеге. То је разумљиво кад се зна да су Турци исељени из Пожеге тек 1830. године.⁹² Поред назива **сарајка**, остао је и назив тевериц за заветине у многим пожешким селима.

Радикал

Игра исте кореолошке структуре као и **девојачко коло**. То је игра политичке странке, као и демократско коло. Мелодија која прати игру

свуда је иста. Разликују се само текстови песама. У титовоужичком региону се демократско коло веома мало помиње. Није било неких великих сукоб у самом колу, али су се око музике много свађали. Казивачи духовито кажу: „Ма све ти је то исто: У колу су сви једнаки“ и допуњују стиховима:

„Радикали Србију продали,
демократи, тапију издали“

*

Овај играчки слој, који је нанесен на стару традицију, јасно показује колико се у периоду између два светска рата изгубила особеност игара у титовоужичком региону. Све те игре (**шуматовац, чачанка, бакићевац, бајинобаштенка, учитељско коло, седмо небеско, ој девојко, дуње ранке, докторе, србијанка, сарајка, радикал**) у то исто време могле су се сусрести и у другим крајевима (под истим или другим називима). Игре нису више једноставне, имају по неколико делова у кореолошкој целини. Више се украшавају, улепшавају. Музичка пратња је развијенија, инструменти су технички савршенији и гласнији. Карактеристика тог периода је да су истовремено живеле игре старе и нове традиције. Нису сметале једне другима већ су се допуњавале. То је био процват народног играчког стваралаштва.

Даљи развој игара прекинут је другим светским ратом. Играло се и у ратним годинама. Међутим, игра тих година није била само забава већ подстрек и потреба. Јединице народноослободилачког рата донеле су у титовоужички регион игре које су се у ратним годинама играле у целој Југославији: **козарачко коло, титово коло, козачок**. . . Одласком бригада нестајале су и те игре са ове територије. Данас се играју поводом пригодних празника којима се обележавају значајни датуми из новије историје.

Непосредно по завршетку рата јављају се игре: **љубово коло, заврзлама, вртиколо** и варијанте кола у три. Играле су се и игре из претходних периода, али све ређе. Биле су то „старе игре“, „предратне игре“ које се више нису желеле. Омладина је желела да научи нове игре (распрострањеност послератних игара приказана је на карти 5).

Љубово коло — Стој швабо — Стој дражо

За назив игре каже се да је настао као успомена на народног хероја Љубу Мићића.⁹ Кореолошки, та је игра настала између два светска рата, а за сада није познато под којим називом. Непосредно после рата играла се у северном делу региона.

Заврзлама

У села у титовоужичком региону донесена је из централне Србије. Од 1950. до 1970. године много се играла. Играли су је и Срби и Муслимани. Занимљиво је да ју је прихватило становништво које у својим игра-

ма нема кореолошке елементе као што је преплитање ногу, што управо одликује ову игру. Играла је само омладина. Истина је да тај преплет није као у Шумадији. Колена нису гипка, не постоји меко ступање на тло, преплет је широк, невешт, стопало се није много одвојило од земље. Учење новог начина играња било је тешко, а играње је изгледало трапававо. Занимљиво је да су заврзламу Муслимани често играли.

Вртиколо

Играло се углавном у јужном делу титовоужичког региона. На познату мелодију „Врти коло, врти коло. . .“ играло се често само коло, а у неким селима је постојао и сталан кореолошки образац.

Коло у шест корака

Коло у три,⁹⁴ које се често назива у **шест, шестица**. Кад се анализира образац игре, види се да ту нема само шест корака,⁹⁵ али се у народу тако зове. То је игра која се данас игра у целој Србији и има безброј варијанти. Кад је било речи о игри **кукуњеш** напоменуто је да је тридесет шест мелодија везано за тај играчки образац на територији региона, што казивачи сматрају као тридесет шест игара.

*

Осим набројаних игара, које су се играле у титовоужичком региону, негде више негде мање, постоји и неколико игара које су се играле само у појединим местима. То су игре: **козарац**, **зрнце**, **промиче момче**, **цурица**. На основу штурих података није се могло одредити да ли су то игре старије традиције, сачуване само понегде, или новије. Можда ће њихово помињање на овој територији помоћи да се нешто више сазна о њима.

Зрнце

Игра записана у Прибојској Бањи. У селима око Бајине Баште се под тим називом игра **проломка**.

Козарац

Игра се у више села: Прибојској Бањи, Годљеву, Росићима (Косје-рић), а сећају га се становници Брезове (Ивањица) и Трнаве (Ужице). Образац те игре веома је сличан обрасцу кола у три.

Промиче момче

Свакако је игра новије традиције. За разлику од других мелодија које су се везивале за образац игре **кукуњеш**, ова мелодија се у Северову (Ариље) играла уз старији кореолошки образац још пре другог светског рата.

Цурише

Игра која се игра у Милошевом "Долу (Пријепоље), што је утицај из Пештерско-сјеничке висоравни⁹⁶. У Гостуну (Пријепоље) игра се коло под називом **ој цурише дина ти...** Ове две игре нису исте и припадају различитом времену.

*

Било је уобичајено, а често се догађа и данас, да се типичним играма ужичког краја сматрају **ерско коло** и **ужичка чарлама**. Истраживања су показала следеће: **Ерско коло**, или **ја идок**, не игра се у селима у титовоужичком региону. Сећање на тај назив (више се помиње **ја идок**) постоји у селима Ужичке Црне горе, пожешке котлине, на Златибору, по негде у Моравици. Није се нашао казивач који је знао да одигра **ерско коло** онако како је записано⁹⁷ у литератури. Ако се пође од претпоставке И.Иванчана да је та игра настала у време досељавања динарских становника и њиховог прилагођавања строседеоцима⁹⁸, онда смо сведоци њеног нестајања. Њу данас играју сеоске играчке групе села Равни и Рибашевина на приредбама.

Сличну судбину има и игра **зоб-зоб-зоб** (плеска, плескавица). **Ужичка чарлама** је игра за коју се не зна у титовоужичком региону. За седам година, колико су трајала истраживања на овој територији, није се нашло ни сећање на њу. Једини помен „неке **ћарламе**“ наћен је у Новој Вароши у једној муслиманској породици⁹⁹. Д. и Љ. Јанковић су записале да се играла у Чајетини¹⁰⁰. Вероватно је донесена у Чајетину и била у моди извесно време, али није била прихваћена, па се стога ни сећање о њој није задржало. С. Зечевић је у свом раду за VIII Конгрес СУФЈ¹⁰¹ записао **игре коло на колу и дервиш алија**. Данас се казивачи тих игара не сећају (генерација која их је знала није више међу живима).

— ◇ —

Проучавајући игре у титовоужичком региону дошла сам до следећих закључака. До наших дана задржале су се веома старе игре **шетана кола** (**колање**) и игра **проскока** (о обредним играма биће речи касније). Утврђено је шта се играло у другој полвини XIX и почетком XX века. Тај старији играчки слој имао је своје особености. Између два светска рата фонд игара је увећан, а истовремено се смањује његова локална специфичност. После другог светског рата јавља се мали број нових игара (три — четири игре). Нових игара данас је све мање. Од седамдесетих година играчки фонд је знатно осиромашао. Истовремено се у селима титовоужичког региона јављају сеоске играчке групе, које постају чувари играчке традиције (старе и новије), у тренутку када игре све више нестају.

Постоје многи узроци све мањег броја игара. Смањен је интерес за народном игром какав је постојао у прошлости. Омладина, која највише игра, напустила је село. Титовоужички регион се укључио у савремене токове (економске и друштвене), што је утицало на мењање начина живљења и довело до друкчијих интересовања становништва, друкчијег начина забављања. Данас се мало игра у односу на прошлост. Прва игра којом се

данас почиње играње најчешће је повозито коло. Истог је кореолошког обрасца као девојачко коло. У неким селима се назива и ретко коло. После тог лаганог играња, наставља се играње у шест корака (кола у три), које се назива ситно коло — ситно играње — живо коло (за брже мелодије) и ситно преко ноге (када се у игри преплићу ноге). Најтежа игра данас су кола преко ноге. То су игре рузмарин, дунје ранке, или коло у шест корака накићено преплетом и заплетом ногу („запрћу се ноге“). Те игре се играју веома ретко и само добри играчи то могу да изведу.

У градовима, а и у селима, игра се радо шота (најчешће у полукругу) и варијанта лаког кола¹⁰². Мелодије које данас прате народне игре најчешће су писане композиције савремених композитора народне музике.

б) СТРУКТУРА ИГАРА
Анализа игара (записи игара)

1. КОЛАЊЕ (Гостун*)

$\text{♩} = \text{оца } 76$

Кре-иш ко-ло да кре-не-мо,

Кре-иш ко-ло да кре-не-мо,

Да видимо моремо ли. 2х
И моремо и хоћемо. 2х
Само не знам коју ћемо. 2х
Коју нама драга биде 2х
Драго нам је на планину 2х
На планину код оваца 2х
Код оваца и јагањаца. 2х

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину
корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за половину
лева нога је уз десну

III такт:

корак левом ногом, лево назад за половину
десна нога је уз леву

* Назив села где је игра записана

КОЛАЊЕ (Забрњица)

кре-чи ло - ло, мо - ло - бо - та. Кре - чи

ло - ло, мо - ло - бо - та. еј

Ај кренула би', ал не могу еј.
 Ај немам момка те не могу еј.
 Ај отиш'о је на далеко еј.
 Ај на далеко по дјевојку еј.

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, лево назад за четвртину

КОЛАЊЕ (Стрмац)

Parlando rubato $\text{♩} = 60$

I такт:

корак десном нџгом, десно бочно за четвртину
корак левом ногом, у месту за четвртину

2. ПРОСКОКА (Стрмац)

♩ = 60 7/4

Ај - мо, се - јо, би - ра - ши С'м - мо мис - лем ти - во - њи.

Ај - го, се - јо, би - ра - ши С'м - мо мис - лем ти - во - њи.

I такт:

скок са обе ноге, лева се ослобађа, десна наставља корак напред, за четвртину

скок са обе ноге, десна се ослобађа, лева наставља корак напред, за четвртину

II такт:

скок са обе ноге, лева се ослобађа, десна наставља корак напред, за четвртину

скок са обе ноге, десна се ослобађа, лева наставља корак напред, за четвртину

Мушки начин певања

Parlando rubato

♩ = 165 ♩ = 96

O - gbe - gu - je пре - ко Ли - ма, То је про - гој Ци - та - ми - ма (ј)

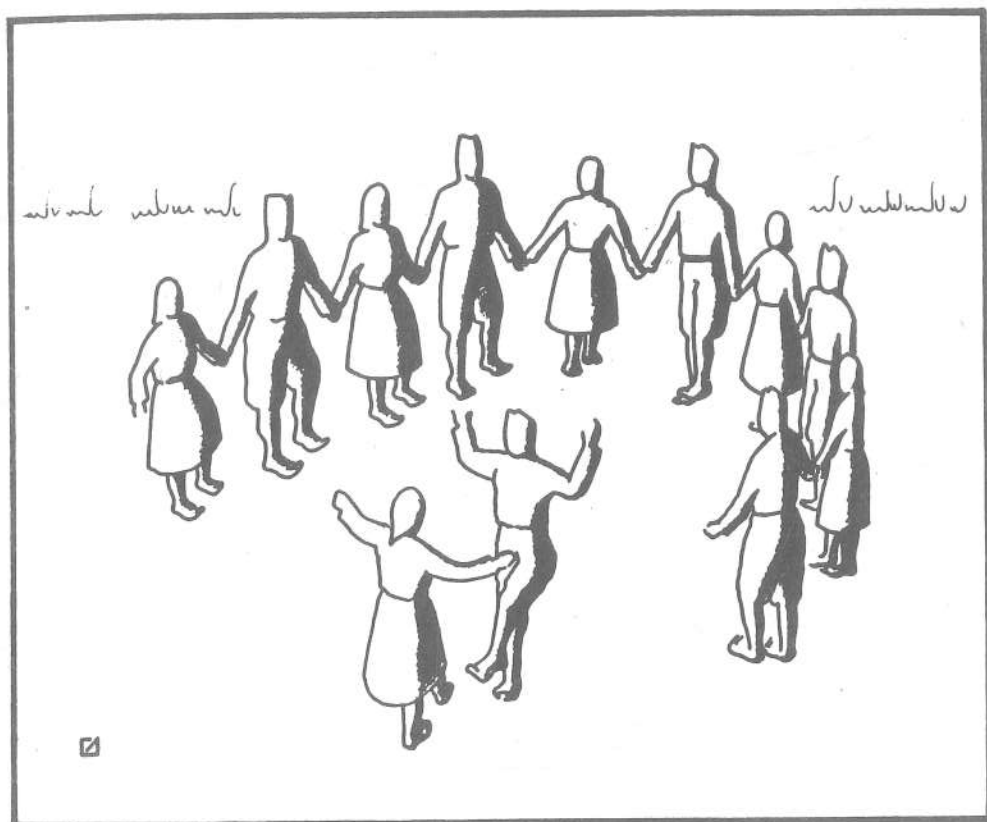
Ци - та - ми - ма.

O - gbe - gu - je пре - ко Ли - ма, То је про - га - зај Ци - та - ми - ма

O - gbe - gu - je пре - ко Ли - ма, про - гај Ци - та - ми - ма,

Одведи је преко Фоче, }
па јој купи нове плоче. } 2x

Играчи у колу певају и колају, а пар у средишту кола игра проскока.

3. ТРОЈАНАЦ

$\text{♩} = \text{cca } 133$

1. ВАР.
(Росица)

2. ВАР.
(сена
у крају поља)

3. ВАР.
(Тоштинаца)

4. ВАР.
(Баребуги)

5. ВАР.
(Сонашница)

Прва варијанта

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом у месту, тежина тела је и на десној нози и изводе се титраји у трајању од једне четвртине (десна нога се нешто раније подигне са тла)

II такт:

исти као први, само се у другој четвртини лева нога нешто раније подигне са тла

III такт:

корак левом ногом у месту за четвртину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

IV такт:

корак десном ногом у месту за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

V такт:

исти као трећи такт

Друга варијанта

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

III такт:

два корака левом ногом у месту за две четвртине

IV такт:

два корака десном ногом у месту за две четвртине

V такт:

два корака левом ногом у месту за две четвртине

Трећа варијанта

I такт:

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом напред за осмину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом у месту за осмину, окрет ка центру круга

III такт:

корак левом ногом напред за осмину

корак десном ногом назад за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину

IV такт:

корак десном ногом напред за осмину

корак левом ногом назад за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину

V такт:

као трећи такт

Четврта варијанта

I такт:

лева нога корачић десно напред за осмину, десна нога је уз њу

десна нога корачић десно напред за осмину

лева нога корак у месту за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину, окрет ка центру круга

III такт:

корак левом ногом у месту за четвртину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

IV такт:

корак десном ногом у месту за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

V такт:

као трећи такт

Пета варијанта

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину, окрет ка центру круга

III такт

корак левом ногом у месту за четвртину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

IV такт:

корак десном ногом у месту за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

V такт:

исти као трећи такт

4. КУКУЊЕШ (Росићи, Бреково)

Handwritten musical score for the song "4. КУКУЊЕШ (Росићи, Бреково)". The score is written on five staves, with the first staff containing a tempo marking of $\text{♩} = 137$.

The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and accidentals. The score is divided into two main sections by a double bar line. The first section consists of the first three staves, and the second section consists of the last two staves. The notation is written in a style characteristic of handwritten musical manuscripts.

Below the staves, there are several lines of handwritten text and symbols, including "BAP." and other markings that appear to be part of the score's notation or performance instructions.

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

кратак корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

III такт:

кратак корак левом ногом, лево бочно за четвртину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

IV такт:

кратак корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

Ова четири такта понове се, само у супротну страну

Варијанта

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину и окрет ка центру круга

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

III такт:

кратак корак левом ногом, десно назад за четвртину

корак десном ногом, лево напред за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

IV такт:

кратак корак десном ногом, лево назад за четвртину

корак левом ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

Ова четири такта понове се, само у супротну страну.

5. ДЕВОЈАЧКО КОЛО (Росићи, Гостиница)

The musical score is written for a single melodic line on a grand staff (treble and bass clefs). The tempo is marked as quarter note = 88. The key signature has one sharp (F#). The score is divided into several measures, with some measures containing multiple notes (e.g., 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000).

I такт:

корак десном ногом, десно напред за половину

II такт:

корак левоом ногом, десно напред за половину

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

IV такт:

корак десном ногом, десно напред за половину и окрет ка центру круга

V такт:

краћи корак левом ногом назад за половину

VI такт:

краћи корак десном ногом назад за половину

VII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

VIII такт:

корак левом ногом, лево напред за половину

Варијанта

I такт:

два корака десном ногом, десно напред за две четвртине

II такт:

два корака левом ногом, десно напред за две четвртине

III такт:

корак десном ногом назад за четвртину

корак левом ногом назад за четвртину

IV такт:

корак десном ногом назад за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

Ова четири такта се понове, само у супротну страну

6. ШАРЕНО КОЛО (Росини)

1. BAP.
I AEO

$\text{♩} = 137$

The musical score is presented on a grand staff. The left staff features a melodic line with various ornaments, including trills and grace notes, and a key signature of one flat. The right staff contains a rhythmic line with notes and rests. A large bracket on the right side of the score indicates a section of the music. At the bottom right, there is a small diagram showing a sequence of notes and rests, possibly a fingering or articulation guide. The page number 57 is at the bottom right.

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак левом ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

IV такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину, окрет полулево

Ова четири такта понове се, у супротну страну, само се у VIII такту играчи паровно хватају

II AEO

The musical score is written for a vocal part and three piano accompaniment parts. The vocal line is on a single staff with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). It contains several measures of music, with some measures marked with a 'p' (piano) dynamic. The piano accompaniment consists of three staves. The first staff is a single line with a treble clef. The second and third staves are grand staves, each with a treble and bass clef. The second staff contains a series of chords, some of which are marked with a 'p' dynamic. The third staff contains a series of chords, some of which are marked with a 'p' dynamic. The score is divided into measures by vertical bar lines, and there are several measures of rest indicated by dashed lines.

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

као I такт

III такт:

као I такт

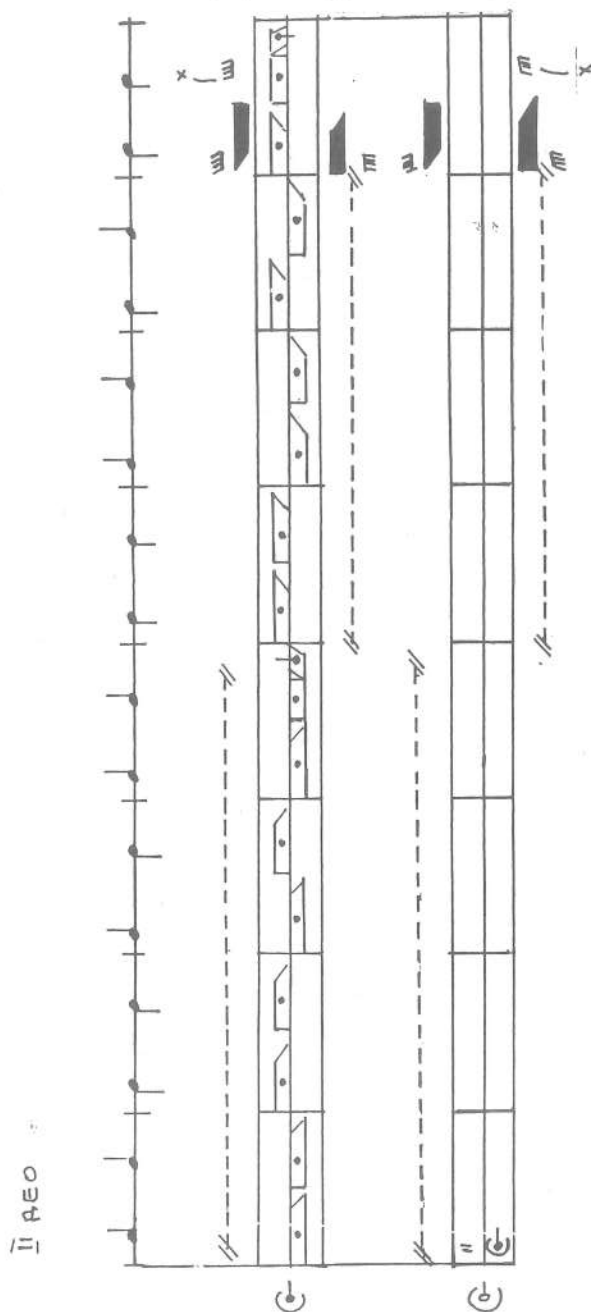
IV такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

Ова четири такта понове се, у супротну страну, а у VIII такту се поново образује полукруг.

ШАРЕНО КОЛО (Бачевци)
варијанта другог дела игре

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак левом ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

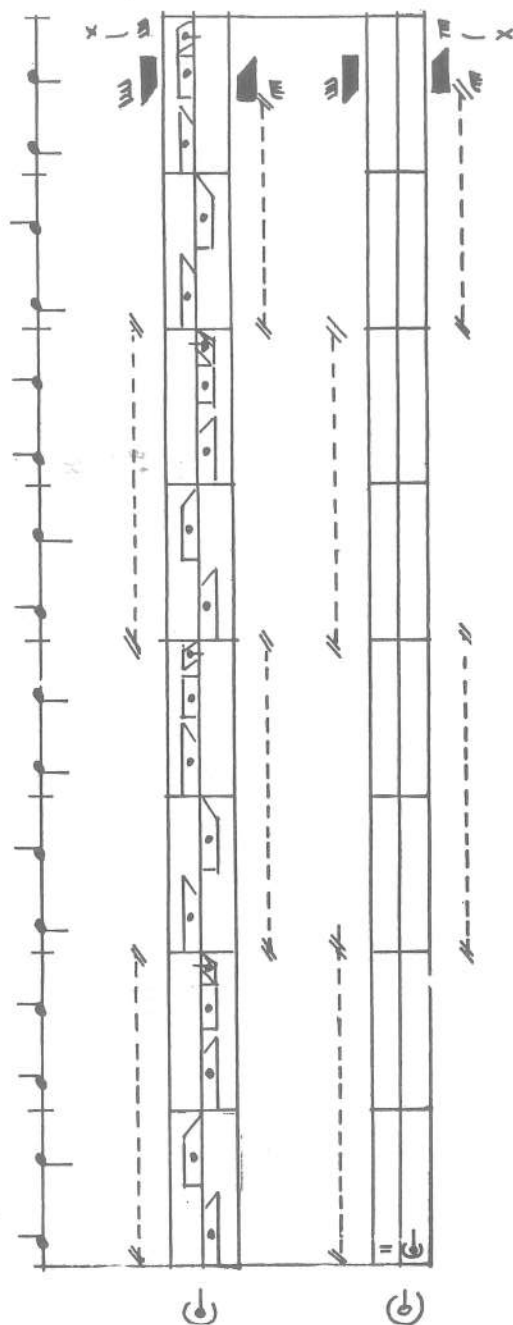
IV такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

Ова четири такта понове се, само у супротну страну, а на крају VIII такта играчи образују полукруг.

ШАРЕНО КОЛО (Отањ, Северово)
варијанта другог дела игре

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

III такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

IV такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину

V такт:

као I такт

VI такт:

као II такт

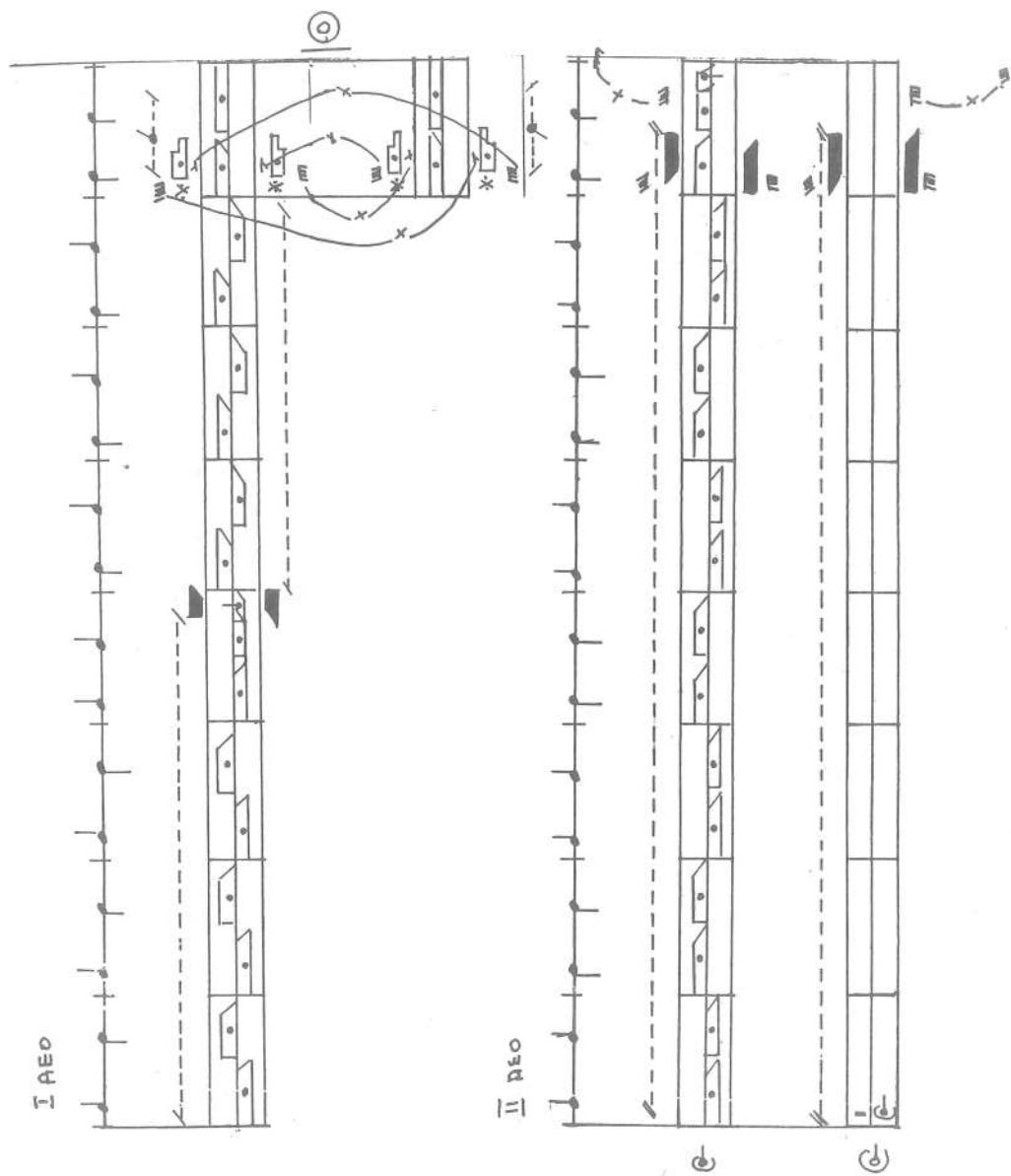
VII такт:

као III такт:

VIII такт:

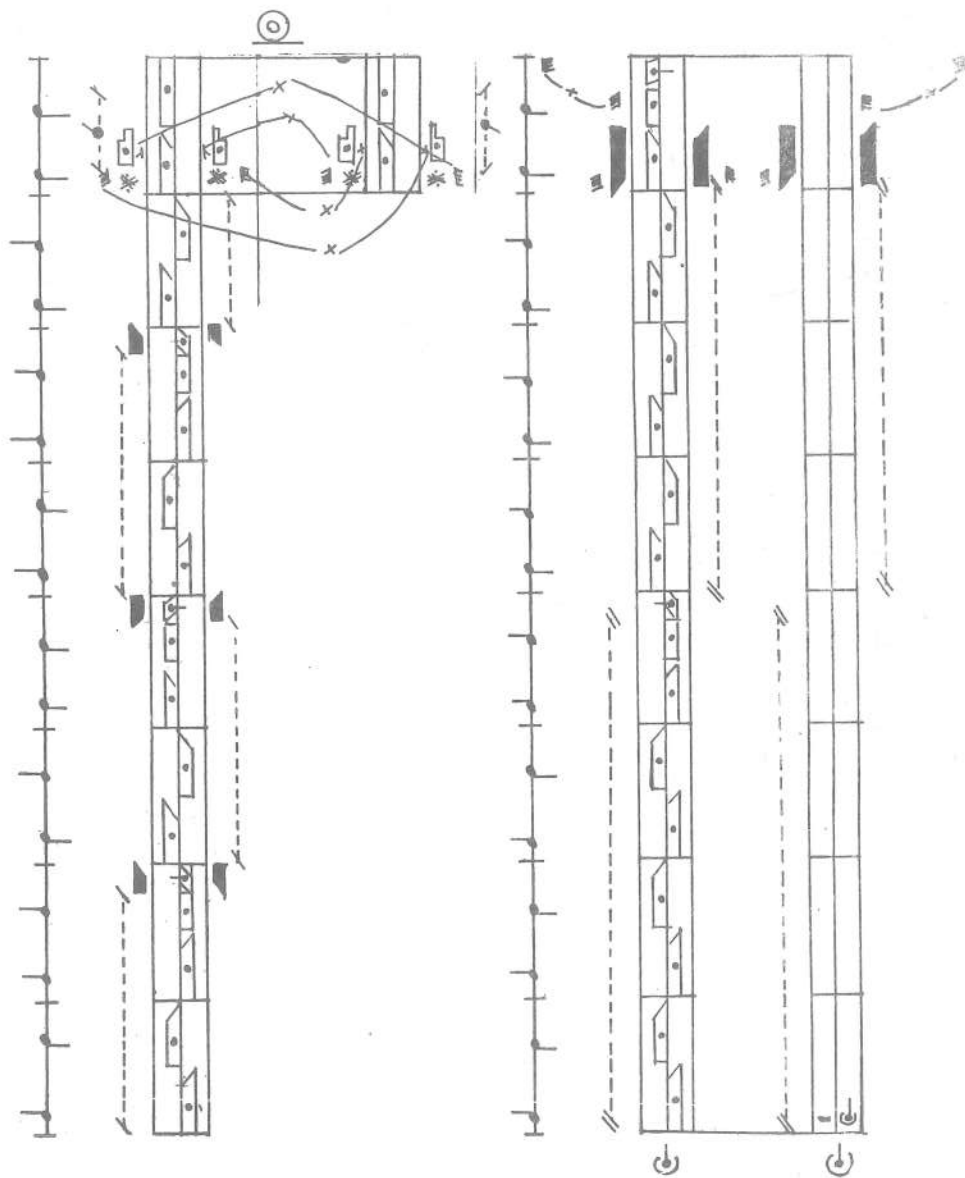
као IV такт, на другој четвртини поново се образује полукруг

ШАРЕНО КОЛО (Мокра Гора, Милошев до)
варијанта

I такт:
 корак десном ногом, десно напред за четвртину
 корак левом ногом, десно напред за четвртину
 II такт:
 као I такт
 III такт:
 као I такт
 IV такт:
 корак десном ногом, десно напред за четвртину
 корак десном ногом у месту за четвртину
 V такт:
 корак левом ногом, лево напред за четвртину
 корак десном ногом, лево напред за четвртину
 VI такт:
 као V такт
 VII такт:
 као V такт
 VIII такт:
 корак левом ногом, лево напред за четвртину
 корак левом ногом у месту за четвртину, играчи се паровно хватају
 IX такт:
 корак десном ногом, десно напред за четвртину
 корак десном ногом, десно напред за четвртину
 X такт:
 корак левом ногом, десно напред за четвртину
 корак левом ногом, десно напред за четвртину
 XI такт:
 као IX такт
 XII такт:
 као X такт
 XIII такт:
 као IX такт
 XIV такт:
 као X такт
 XV такт:
 као IX такт
 XVI такт:
 као X такт, у другој четвртини образује се полукруг

ШАРЕНО КОЛО (Узићи)
варијанта

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

III такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

IV такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину

Ова четири такта понове се (V, VI VII и VIII)

IX такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

X такт:

као IX такт

XI такт:

као IX такт

XII такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

XIII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

XIV такт:

као XIII такт

XV такт:

као XIII такт

XVI такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину; образује се полутрнут

7. ПОВИЈОРАЦ (Милошев До, Бачевци)

$\text{♩} = \text{ска} 148$

The musical score is written for a single system. It features a vocal line (treble clef) and a piano accompaniment (bass clef). The tempo is marked as $\text{♩} = \text{ска} 148$. The key signature is one sharp (F#). The time signature is 2/4. The score includes a repeat sign at the end of the first system. Below the piano part, there is a section for dance rhythm notation, which includes a series of 'x' marks and a dashed line, indicating the timing of the dance steps.

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину
корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

као I такт

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину
корак десном ногом у месту за четвртину

IV такт:

корак левом ногом, лево назад за четвртину
корак левом ногом у месту за четвртину

8. ЗАПЛЕТ (Росићи, Рибашевина)

The musical score is written on five staves. The first staff is a treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a 4/4 time signature. The tempo/mood is marked 'Allegro'. The melody is written in a single line. The second staff is a single line with a treble clef, containing a series of eighth notes. The third staff is a single line with a treble clef, containing a series of eighth notes. The fourth staff is a single line with a treble clef, containing a series of eighth notes. The fifth staff is a single line with a treble clef, containing a series of eighth notes. The score includes various musical notations such as notes, rests, and bar lines. There are also some markings below the staves, including 'x' and 'm'.

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак левом ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом, десно напред за четвртину и окрет полулево

IV такт:

кратак корак левом ногом, лево бочно за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

V такт:

кратак корак левом ногом, лево бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину

VI такт:

кратак корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину

VII такт:

кратак корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

VIII такт:

као IV такт

IX такт:

као V такт

Варијанта

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак левом ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину и окрет полулево

корак десном ногом у месту за четвртину

IV такт:

корак левом ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом, десно назад за четвртину

V такт:

корак левом ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом назад за четвртину

VI такт:

корак десном ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом, лево назад за четвртину

VII такт:

корак десном ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом назад за четвртину

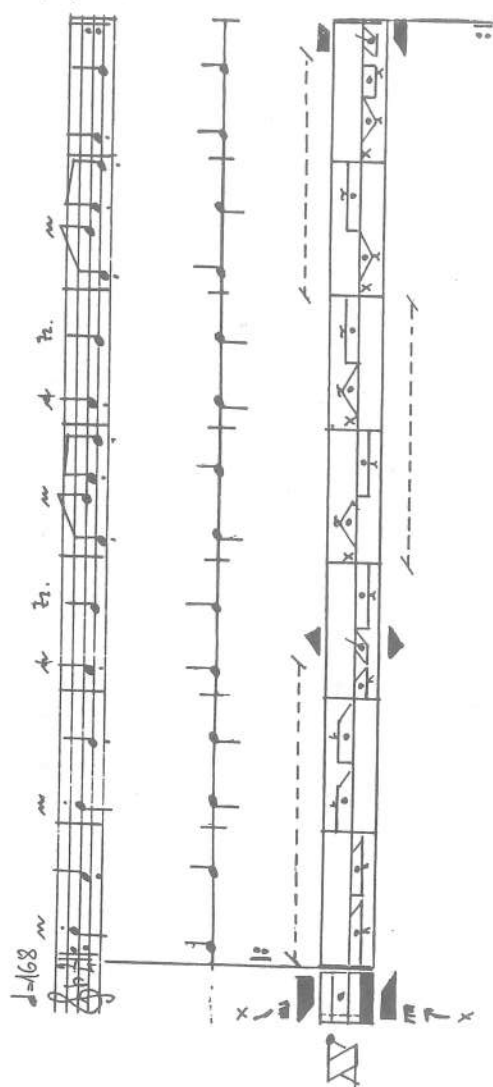
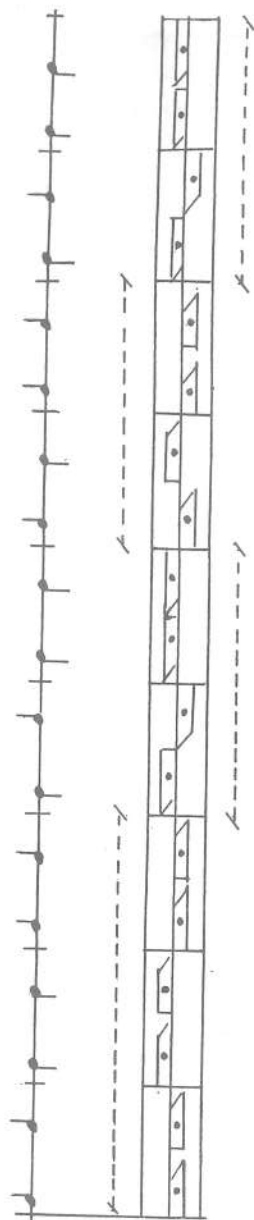
VIII такт:

као IV такт

IX такт:

као V такт

ЗАПЛЕТ (Пилатовићи, Трнава)
варијанте

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак левом ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

III такт:

као I такт

IV такт:

корак левом ногом, лево назад за четвртину

корак десном ногом, лево назад за четвртину

V такт:

корак левом ногом, лево назад за четвртину

корак левом ногом, лево назад за четвртину

VI такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

VII такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом, десно напред за четвртину

VIII такт:

као IV такт

IX такт:

као V такт

Варијанта

I и II такт су исти

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину и окрет ка центру круга

корак десном ногом у месту за четвртину

IV такт:

кратак корак левом ногом, лево бочно за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

V такт:

кратак корак левом ногом, лево бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину

VI такт:

кратак корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину

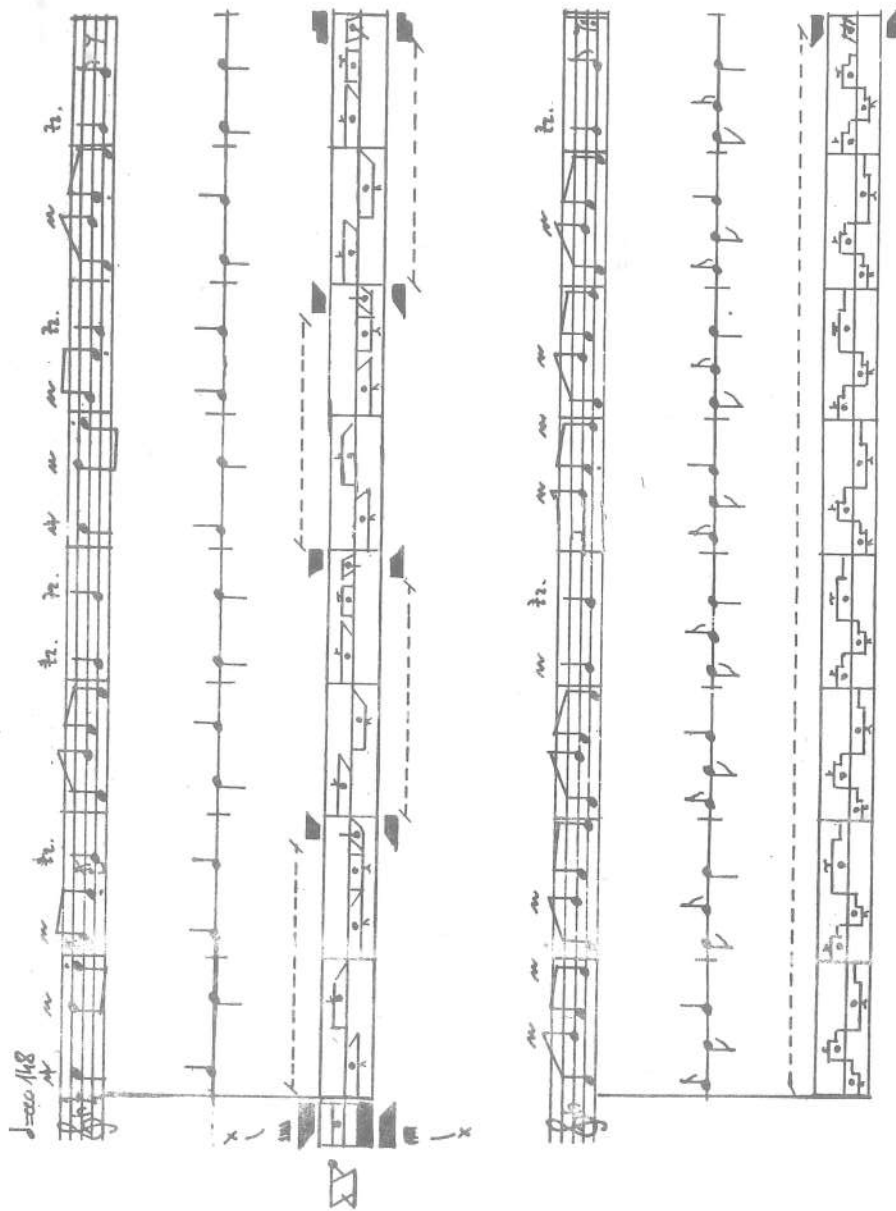
VII такт:

кратак корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

Свих седам тактова се понове, само у супротну страну.

9. ОСМИЦА (Прибојска Бања)
'(Зец копа репу)

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину и окрет полуполево

III такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

IV такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину и окрет полудесно

Ова четири такта се понове (V, VI, VII и VIII)

IX такт:

корак десном ногом напред за осмину

корак левом ногом напред за осмину

корак десном ногом напред за четвртину

X такт:

корак левом ногом напред за осмину

корак десном ногом напред за осмину

корак левом ногом напред за четвртину

XI такт:

као IX такт

XII такт:

као X такт

XIII такт:

као IX такт

XIV такт:

као X такт

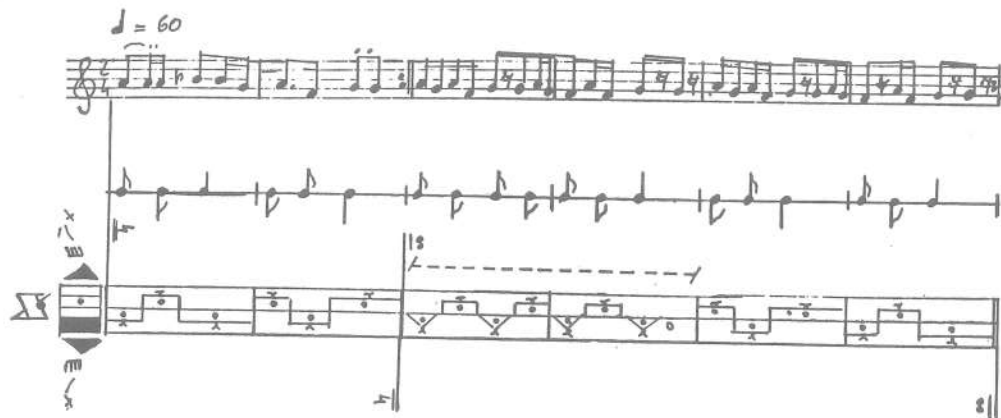
XV такт:

као IX такт

XVI такт:

као X такт и у другој четвртини играчи се окрену у лево за 45°

ОСМИЦА (Милошев До)

I такт:

корак десном ногом у месту за осмину
корак левом ногом у месту за осмину
корак десном ногом у месту за четвртину

II такт:

корак левом ногом у месту за осмину
корак десном ногом у месту за осмину
корак левом ногом у месту за четвртину
Ова два такта понове се четири пута

IX такт:

корак десном ногом, десно бочно за осмину
корак левом ногом у месту за осмину
корак десном ногом, десно бочно за осмину
корак левом ногом у месту за осмину

X такт:

корак десном ногом, десно бочно за осмину
корак левом ногом у месту за осмину
корак десном ногом, десно бочно за четвртину

XI такт:

корак левом ногом у месту за осмину
корак десном ногом у месту за осмину
корак левом ногом у месту за четвртину

XII такт:

корак десном ногом у месту за осмину
корак левом ногом у месту за осмину
корак десном ногом у месту за четвртину

Тактови од IX до XII понове се, само у супротну страну.

10. ЧАЧАК (Гробнице)
(старији начин играња)

♩ = 80

Уре-ни ко-ло да кре-не-мо, да кре-не-мо; уре-ни ко-ло да кре-не-мо.

Мо-же-мо ли да ви-ди-мо, мо-же-мо ли.

Ми ко-те-мо и мо-же-мо, ми ко-те-мо.

Сам' не зна-мо ко-ју те-мо; сам' не зна-мо ко-ју те-мо.

Ко-ло сла-во ко-ло-то-р-ско, ко-ло сла-во, ко-ло сла-во; ко-ло-то-р-ско ко-ло сла-во.

I такт

корак десном ногом, десно бочно за осмину
корак левом ногом у месту за осмину
два корачића десном ногом у месту за две осмине

II такт:

два корачића левом ногом у месту за две осмине
два корачића десном ногом у месту за две осмине

III такт:

корак левом ногом, лево бочно за осмину
корак десном ногом у месту за осмину
два корачића левом ногом у месту за две осмине

IV такт:

два корачића десном ногом у месту за две осмине
два корачића левом ногом у месту за две осмине

ЧАЧАК (Хрта)

I такт:

корак десном ногом, десно бочно за осмину
корак левом ногом у месту за осмину
корак десном ногом, десно бочно за осмину
корак десном ногом у месту за осмину

II такт:

два корачића левом ногом у месту за две осмине
два корачића десном ногом у месту за две осмине

III такт:

корак левом ногом, лево бочно за осмину
корак десном ногом у месту за осмину
корак левом ногом, лево бочно за осмину
корак левом ногом у месту за осмину

IV такт:

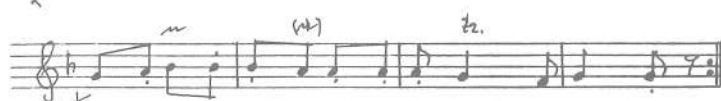
два корачића десном ногом у месту за две осмине
два корачића левом ногом у месту за две осмине

11. ПРОЛОМЧИЦА

$\text{♩} = 160$

1. ВАР.
(Ярнево, Рибашовци)

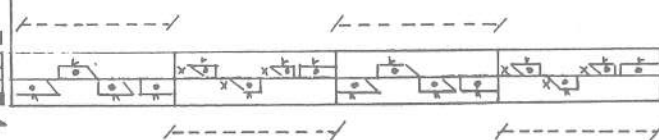
2. ВАР.
(Рабки)

$\text{♩} = 107$

3. ВАР.
(Боровань)

Прва варијанта

I такт:

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину (нешто раније се заврши корак)

II такт:

корак левом ногом у месту за четвртину (нешто се раније заврши корак)

десна нога покрет назад прави

корак левом ногом у месту за четвртину, десна нога покрет напред

III такт:

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину (корак се нешто раније заврши)

IV такт:

корак десном ногом у месту за четвртину (нешто се раније заврши) а

лева нога покрет назад

корак десном ногом у месту за четвртину, лева нога покрет напред

Друга варијанта

I такт:

корак левом ногом напред за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину (нешто се раније заврши)

II такт:

корак назад обе ноге за четвртину

корак назад обе ноге за четвртину (десна се раније ослободи)

III такт:

корак десном ногом напред за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину (нешто се раније заврши)

IV такт:

корак назад обе ноге за четвртину

корак назад обе ноге за четвртину (лева се раније ослободи)

Трећа варијанта

I такт:

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

II такт:

краћи корак левом ногом, лево назад за осмину

краћи корак десном ногом, лево назад за осмину

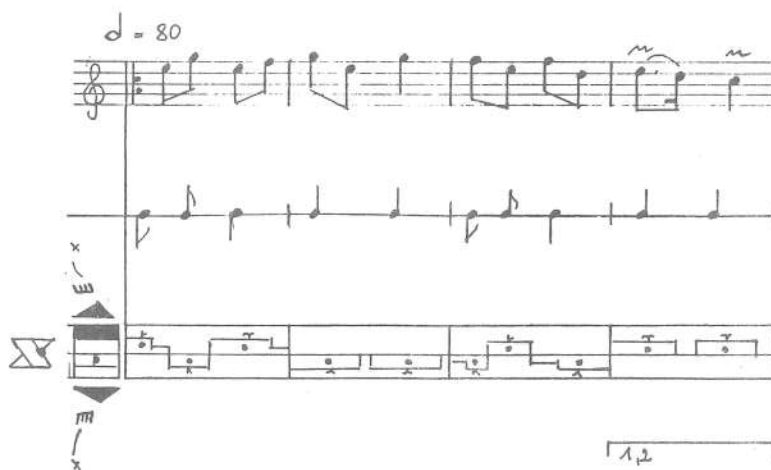
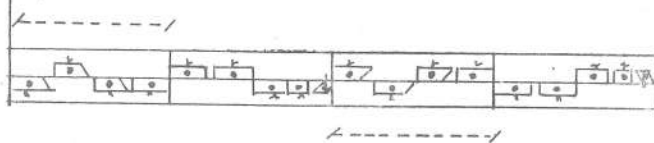
краћи корак левом ногом, лево назад за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

ПРОЛОМЧИЦА (Отањ, Бреково)
варијанте

4. ВАР.
(Отањ)

5. ВАР.
(Бреково)

Четврта варијанта

I такт:

корак десном ногом, десно напред за осмину
корак левом ногом, десно напред за осмину
корак десном ногом, десно напред за осмину
корак десном ногом у месту за осмину

II такт:

два корачића левом ногом, у месту за две осмине
два корачића десном ногом у месту за две осмине

III такт:

корак левом ногом, лево напред за осмину
корак десном ногом, лево напред за осмину
корак левом ногом, лево напред за осмину
корак левом ногом у месту за осмину

IV такт:

два корачића десном ногом у месту за две осмине
два корачића левом ногом у месту за две осмине

Пета варијанта

I такт:

корак напред левом ногом за осмину
корак десном ногом у месту за осмину
корак левом ногом напред за четвртину

II такт:

два корака десном ногом у месту за две четвртине

III такт:

корак назад десном ногом за осмину
корак левом ногом у месту за осмину
корак назад десном ногом за четвртину

IV такт:

два корака левом ногом у месту за две четвртине

12. БУРБЕВКА (Росићи)

♩ = 84

The musical score is written in a handwritten style. It features two systems of music. Each system consists of three staves. The top staff is in treble clef and contains a melody with numerous trills and slurs. The middle staff is in bass clef and contains a rhythmic accompaniment. The bottom staff is a complex rhythmic notation, likely for a specific instrument, featuring many 'x' marks and slurs. The first system is marked with a double bar line and repeat dots on the left. The second system ends with a double bar line and repeat dots on the right.

I такт:

корак десном ногом, лево напред за осмину
корак левом ногом, десно назад за осмину
корак десном ногом, лево напред за осмину
корак левом ногом, десно назад за осмину

II такт:

као I такт

III такт:

прве три осмине играју се исто као код I такта; четврта осмина је корак назад десном ногом за осмину

IV такт:

корак левом ногом, десно напред за осмину
корак десном ногом, лево назад за осмину
корак левом ногом, десно напред за осмину
корак десном ногом, лево назад за осмину

V такт:

као IV такт

VI такт:

прве три осмине играју се исто као код IV такта, четврта осмина је корак назад левом ногом за осмину

VII такт:

корак десном ногом, лево напред за осмину
корак десном ногом назад за осмину
корак левом ногом, десно напред за осмину
корак левом ногом назад за осмину

VIII такт:

као VII такт

IX такт:

као VII такт

X такт:

корак десном ногом, лево напред за осмину
корак левом ногом, десно назад за осмину
корак десном ногом, лево напред за осмину
корак назад десном ногом за осмину

XI такт:

корак левом ногом, десно напред за осмину
корак десном ногом, лево назад за осмину
корак левом ногом, десно напред за осмину
корак назад левом ногом за осмину

XII такт:

као X такт:

Сви кораци су веома кратки.

13. СТАРИ ЧЕТВОРАЦ (Боровац, Росићи)

$\text{♩} = 110$

БАР.

$\text{♩} = 144$

I такт:

кратак корак десном ногом, десно бочно за четвртину, истовремено покрет леве у десно

корак левом ногом, лево бочно за четвртину, истовремено покрет десне ноге у лево

II такт:

кратак корак десном ногом, десно бочно за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину

III такт:

кратак корак левом ногом, лево бочно за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину

IV такт:

као II такт

V такт:

као III такт

VI такт:

као II такт:

Варијанта

I такт:

корак десном ногом напред, левом назад истовремено за четвртину
ноге задржавају исти положај, направи се зиб за четвртину

II такт:

корак левом ногом напред, десном назад истовремено за четвртину
ноге задржавају исти положај, направи се зиб за четвртину

III такт:

кратак корак десном ногом, десно бочно за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину

IV такт:

кратак корак левом ногом, лево бочно за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину

V такт:

као III такт

VI такт:

као IV такт

ЧЕТВОРАЦ — 'ОПА, ЦУПА, ЧИЗМЕ МОЈЕ (Рибашевина, Трнава)
варијанте

Handwritten musical notation for the first system. The top staff is in treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a tempo marking of $\text{♩} = 144$. The melody consists of eighth and sixteenth notes. The bottom staff is a simplified notation system with a single line and various symbols (dots, crosses, triangles) indicating fingerings or articulations. A dashed line indicates a repeat or continuation. The system ends with a double bar line and repeat dots.

Handwritten musical notation for the second system. The top staff continues the melody from the first system. The bottom staff continues the simplified notation system with various symbols. A dashed line indicates a repeat or continuation. The system ends with a double bar line and repeat dots.

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно бочно за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину

III такт:

корак напред левом ногом за осмину

корак назад десном ногом за осмину

корак у месту левом ногом за четвртину

IV такт:

корак напред десном ногом за осмину

корак назад левом ногом за осмину

корак у месту десном ногом за четвртину

V такт:

као III такт

VI такт:

као IV такт

Варијанта

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

III такт:

корак напред левом ногом за четвртину

корак назад десном ногом за осмину

корак у месту левом ногом за осмину

IV такт:

корак напред десном ногом за четвртину

корак назад левом ногом за осмину

корак десном ногом, десно напред за четвртину

V такт:

као III такт:

VI такт:

као IV такт

14. КОСО МОЈА (Росићи, Каран)

$\text{♩} = 120$ *tr. m* *tr. m* *tr. m*

В. Р. Р.

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину, окрет ка центру круга

III такт:

кратак корак левом ногом, лево бочно за половину

IV такт:

кратак корак десном ногом, десно бочно за половину

V такт:

као III такт

VI такт:

као IV такт

Варијанта

I такт:

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину и окрет ка центру круга

III такт:

кратак корак десном ногом, десно бочно за половину са зибом

IV такт:

кратак корак левом ногом, лево бочно за половину са зибом

V такт:

као III такт

VI такт:

као IV такт

15. СКЕЈА (Гостун)

$\text{♩} = 105$

BAR.

$\text{♩} = 120$

I такт:

кратак корак десном ногом, десно бочно за осмину, лева покрет напред

корак левом ногом у месту за осмину

кратак корак десном ногом, десно бочно за четвртину

II такт:

кратак корак левом ногом, десно бочно за осмину, десна покрет напред

корак десном ногом у месту за осмину

кратак корак левом ногом, десно бочно за четвртину

III такт:

корак десном ногом у месту за осмину

корак лево ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину (раније се ослободи нога)

Варијанта

I такт:

кратак корак десном ногом, лево бочно за осмину, лева покрет напред

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом, лево бочно за четвртину

II такт:

као I такт

III такт:

два корака левом ногом, лево бочно за две четвртине

IV такт:

два корака десном ногом у месту за две четвртине

16. ЈОВАНКЕ-СТОЈАНКЕ (Росићи)

Музичка нотација за песму „Јованке-Стојанке“ (Росићи). Нотација је подељена у две системе. Први систем завршава се двојном цртом и понављањем. Други систем почиње понављањем и наставља мелодију. Нотација је у кључу једног блатка и временском такту 3/4. Гитарски део је означен са „f“ и „cca 436“. Пјанино део је означен са „p“ и „cca 436“.

текст уз игру:
 Чувах овце три године,
 Јованка-Стојанка.
 Три године, три стотине,
 Јованка-Стојанка
 Нигде штету не починих,
 Јованка-Стојанка
 Само једном на планини,
 Јованка-Стојанка.
 Три девојке на планини,
 Јованка-Стојанка
 Једна свира, две играју,
 Јованка-Стојанка.
 Ту ми очи застадоше,
 Јованка-Стојанка.
 Овце за брег замакоше,
 Јованка-Стојанка.

I такт:

корак десном ногом, десно бочно за осмину (продужену)

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

II такт:

корак десном ногом, десно бочно за осмину (продужену)

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

III такт:

корак левом ногом, лево бочно за осмину (продужену)

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

IV такт:

корак десном ногом, десно бочно за осмину (продужену)

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

Ова четири такта понове се, само у супротну страну, и почиње се левом ногом.

17. СУЉКОВАЦ, ШУМАТОВАЦ (Росићи)

I AEO

II AEO

I такт:

два корака десном ногом, десно напред за две четвртине

II такт:

два корака левом ногом, десно напред за две четвртине

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

IV такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину и окрет полуполево

корак десном ногом у месту за четвртину

V такт:

два корака левом ногом, лево напред за две четвртине

VI такт:

два корака десном ногом, лево напред за две четвртине

VII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

VIII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину и окрет ка центру круга

корак левом ногом у месту за четвртину

IX такт:

корак десном ногом напред, левом назад истовремено за четвртину

ноге задржавају исти положај, направи се зиб за четвртину

X такт:

корак левом ногом напред, десном назад истовремено за четвртину

ноге задржавају исти положај, направи се зиб за четвртину

XI такт:

корак десном ногом напред, левом назад истовремено за четвртину

корак левом ногом напред, десном назад истовремено за четвртину

XII такт:

као IX такт

XIII такт:

као X такт:

XIV такт:

као IX такт

XV такт:

корак левом ногом напред, десном назад за четвртину истовремено

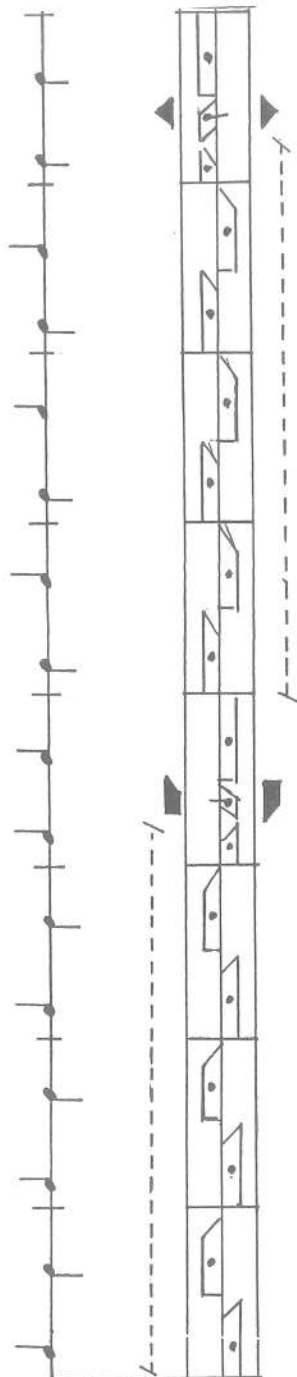
корак десном напред, левом ногом назад истовремено за четвртину

XVI такт:

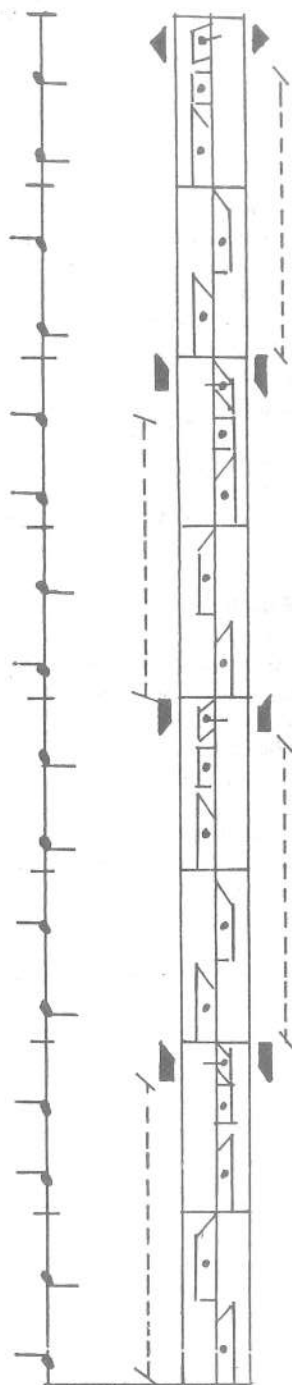
као X такт

ШУМАТОВАЦ (Отањ, Бања Прибојска)
варијанта првог дела игре

I AEO

I AEO

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

као I такт

III такт:

као I такт

IV такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину и окрет полулево

корак десном ногом у месту за четвртину

V такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

VI такт:

као V

VII такт:

као V такт

VIII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину и окрет ка центру круга

корак левом ногом у месту за четвртину

Варијанта

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину, и окрет полулево

III такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

IV такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину и окрет полудесно

Ова четири такта понове се.

18. ЧАЧАНКА (Росићи)

Handwritten musical score for "Чачанка (Росићи)". The score is written on a single staff with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The tempo is marked "♩ = 137". The music is in 2/4 time, indicated by the "2." at the end of the first measure.

The score consists of a single melodic line. The notation includes various rhythmic values (quarter, eighth, and sixteenth notes), rests, and dynamic markings (e.g., *mf*, *f*). There are also some handwritten annotations and symbols, including a large "X" at the end of the first measure and a dashed line indicating a repeat or a specific section.

The score is written on a single staff with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The tempo is marked "♩ = 137". The music is in 2/4 time, indicated by the "2." at the end of the first measure.

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом и десном ногом у месту, изводе се титраји у трајању од једне четвртине (десна нога се раније подигне са тла)

II такт:

као I такт

III такт:

као I такт

IV такт:

као I такт, само се у овом такту лева нога раније ослободи тежине

V такт:

корак левом ногом у месту за четвртину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

VI такт:

корак десном ногом у месту за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

VII такт:

као V такт

VIII такт:

као VI такт

19. БАКИГЕВАЦ (Боровац)

$\text{♩} = 137$
 I AEO

The musical score is written for a single melodic line on a five-line staff. It begins with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The tempo is marked as $\text{♩} = 137$. The score is divided into two systems, each labeled 'I AEO' at the beginning. The first system contains measures 28, 29, and 30. The second system contains measures 31, 32, and 33. The notation includes various rhythmic values (quarter, eighth, and sixteenth notes), rests, and dynamic markings such as *mf* (mezzo-forte) and *f* (forte). A double bar line with repeat dots appears after measure 30. A dashed line indicates a continuation of the melody. The score concludes with a final double bar line and repeat dots.

I такт:

кратак корак левом ногом, десно бочно (поскок) истовремено покрет десном ногом, десно напред за четвртину

кратак корак левом ногом, десно бочно (поскок) истовремено покрет десне ноге напред за четвртину

II такт:

као I такт

III такт:

као I такт

IV такт:

кратак корак левом, ногом десно бочно (поскок) истовремено покрет десне ноге, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту и покрет леве ноге напред за четвртину

V такт:

кратак корак десном ногом, лево бочно (поскок) истовремено покрет леве ноге, лево напред за четвртину

кратак корак десном ногом, лево бочно (поскок) истовремено покрет леве ноге напред за четвртину

VI такт:

као V такт

VII такт:

као V такт

VIII такт:

кратак корак десном ногом, лево бочно (поскок) истовремено покрет леве ноге, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту и покрет десне ноге за четвртину

IX такт:

корак левом ногом у месту (поскок) десна покрет лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту (поскок), десна покрет десно напред за четвртину

X такт:

као IX

XI такт:

као IX

XII такт:

корак левом ногом у месту (поскок), покрет десном ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом у месту, лева покрет уз њу за четвртину

XIII такт:

корак десном ногом у месту (поскок), покрет левом ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту (поскок), покрет левом ногом, лево напред за четвртину

XIV такт:

као XIII

XV такт:

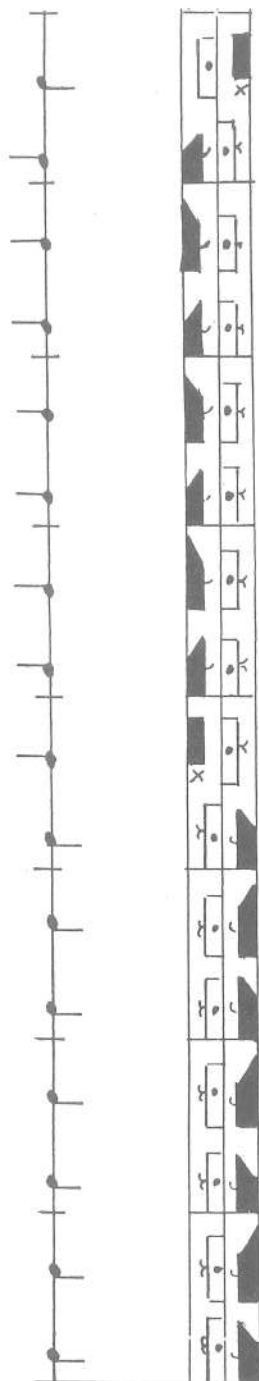
као XIII

XVI такт:

корак десном ногом у месту (поскок), покрет левом ногом, десно напред
за четвртину

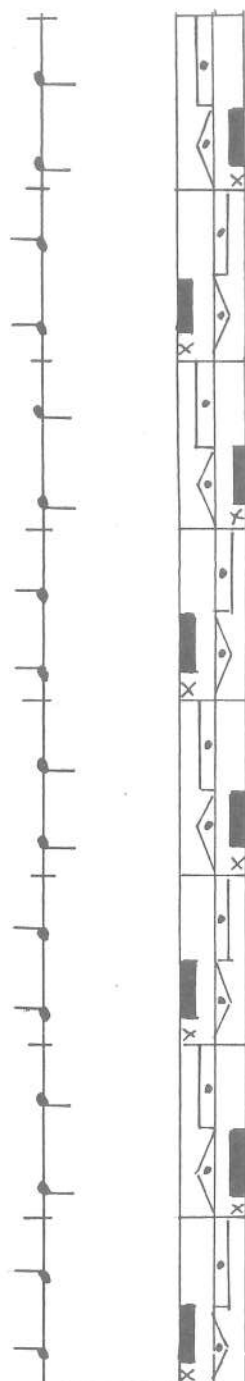
корак левом ногом у месту, десна нога је уз њу за четвртину

I AEO

БАКИБЕВАЦ (Субјел)
варијанта

II AEO

од I до VIII такта као од IX до XVI такта

IX такт:

корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

X такт:

корак левом ногом, лево бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину

XI такт:

као IX

XII такт:

као X

XIII такт:

као IX

XIV такт:

као X такт:

XV такт:

као IX

XVI такт:

као X

20. БАЖИНОБАШТАНКА (Бреково)

Handwritten musical score for the first system of "Бажинобаштанка (Бреково)". The score is written on three staves. The first staff begins with a tempo marking $\text{♩} = 166$. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and dynamic markings. A dashed line indicates a continuation of the melody. The system concludes with a double bar line and a repeat sign.

Handwritten musical score for the second system of "Бажинобаштанка (Бреково)". This system continues the composition on three staves, featuring complex rhythmic patterns and melodic lines. It includes a variety of musical symbols such as notes, rests, and accidentals. A dashed line is used to indicate a continuation of the melody across the staves. The system ends with a double bar line and a repeat sign.

I такт:

два корака десном ногом, десно напред за две четвртине

II такт:

два корака левом ногом, десно напред за две четвртине

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

IV такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину и окрет полуполево

корак десном ногом у месту за четвртину

V такт:

два корака левом ногом, лево напред за две четвртине

VI такт:

два корака десном ногом, лево напред за две четвртине

VII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

VIII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину и окрет полудесно

корак левом ногом у месту за четвртину

IX такт:

као III такт

X такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину и окрет полуполево

XI такт:

као VII

XII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину и окрет полудесно

XIII такт:

као III

XIV такт:

као X

XV такт:

као VI

XVI такт:

као VII такт:

XVII такт:

као VII

XVIII такт:

корак десном ногом у месту за половину, лева нога три удара уз десну ногу (осмина, осмина, четвртина)

[illegible][illegible]

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

као I

III такт:

као I

IV такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину и окрет полулево

V такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

VI такт:

као V

VII такт:

као V

VIII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину и окрет ка центру круга

IX такт:

корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину

X такт:

корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

XI такт:

корак левом ногом, лево бочно за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

XII такт:

корак левом ногом, лево бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину

Последња четири такта понове се (од XIII до XVI)

22. СЕДМА НЕБЕСКА (Росићи)

Handwritten musical score for the song "Седма небеска" (Rosici). The score is written on five staves, with the first staff containing a tempo marking of $J = 134$. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings like *mf* and *me*. The score is divided into two main sections by a dashed line. The first section consists of a melody line and a bass line, with the melody line featuring a series of eighth and sixteenth notes. The second section continues the melody and bass line, with the melody line featuring a series of eighth and sixteenth notes. The bass line is written in a simplified manner, using only vertical lines and dots to represent the notes. The score concludes with a final chord marked with an 'X'.

I такт:

два корака десном ногом, десно напред за две четвртине

II такт:

два корака левом ногом, десно напред за две четвртине

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

IV такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину и окрет полулево

V такт:

два корака левом ногом, лево напред за две четвртине

VI такт:

два корака десном ногом, лево напред за две четвртине

VII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

VIII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину и окрет ка центру круга

IX такт:

два поскока левом ногом у месту за две четвртине, истовремено десна
нога покрет лево напред а потом покрет десно напред

X такт:

као IX

XI такт:

као IX

XII такт:

као IX

XIII такт:

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом, лево назад за четвртину

XIV такт:

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину

VX такт:

као XIII

XVI такт:

као XIV

XVII такт:

обе ноге на тлу, савијене у коленима за половину (десна се нешто раније
подигне са тла)

НЕБЕСКО КОЛО (Гостиница)

♩ = 134

Плаж се љу-ту-бо-во-ну не-го-ли' ко-на - на, О ко-ша-ве љу-тан-ку и се-но га бра-на.

Јр-ну, се - ба, бре-не се не - ма, А љу-тан-ке ва-ро-ша-не још у се-на не - ма.

I такт:

два поскока левом ногом, десно напред за две четвртине, истовремено два покрета десном ногом, десно напред

II такт:

као I такт

III такт:

као I

IV такт:

корак левом ногом, десно напред истовремено покрет десне ноге, десно напред за четвртину

корак десном ногом, десно напред за четвртину и окрет полулево

V такт:

два поскока десном ногом, лево напред за две четвртине, истовремено два покрета левом ногом, лево напред

VI такт:

као V

VII такт:

као V

VIII такт:

корак десном ногом, лево напред за четвртину, истовремено покрет леве ноге, лево напред

корак левом ногом, лево напред за четвртину и окрет ка центру круга

IX такт:

два поскока левом ногом у месту за две четвртине, истовремено два покрета десном ногом, прво лево напред, а потом десно напред

X такт:

као IX

XI такт:

као IX

XII такт:

као IX

XIII такт:

корак напред левом ногом за осмину

корак назад десном ногом за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину

XIV такт:

корак напред десном ногом за осмину

корак назад левом ногом за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину

XV такт:

као XIII

XVI такт:

као XIV

такты од XIII до XVI понове се.

23. ОЈ ДЕВОЈКО ГАРАВА (Росићи)

114

The musical score is written on two systems, each containing three staves. The first system begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a time signature of 2/4. The first staff features a melody with various musical notations including slurs, ties, and dynamic markings such as *mf* and *tr.*. The second staff is a simplified accompaniment consisting of a single line of notes. The third staff is a complex rhythmic accompaniment, likely for a keyboard instrument, featuring chords and a steady eighth-note pattern. The second system follows a similar structure, with the first staff continuing the melody and the subsequent staves providing accompaniment. The score concludes with a double bar line and a final chord in the third staff of the second system.

I такт:
корак десном ногом, десно напред за четвртину
корак левом ногом, десно напред за четвртину
II такт:
као I
III такт:
као I
IV такт:
крсак десном ногом, десно напред за четвртину
крсак десном ногом у месту за четвртину и окрет полулево
V такт:
корак левом ногом, лево напред за четвртину
корак десном ногом, лево напред за четвртину
VI такт:
као V
VII такт:
као V
VIII такт:
корак левом ногом, лево напред за четвртину
корак левом ногом у месту за четвртину
IX такт:
као I
X такт:
као IV
XI такт:
као V
XII такт:
као VIII
XIII такт:
као I
XIV такт:
као IV
XV такт:
као V
XVI такт:
као VIII

Текстови уз игру:

1. Алај водем гараву,
кад повеже мараму. 2 x	2. Око моје гараво,
сву ноћ није спавало. 2 x
Љуби ме грли ме,
млади Србине. 2 x	Око моје гараво,
сву ноћ си ме варало. 2 x
Ој девојко гарава,
а где ти је марама. 2 x	Ала водем гараву,
кад повеже мараму. 2 x
Остала, пропала,
где сам синоћ спавала. 2 x (Росићин)	Гараву, гараву,
кад повеже мараму. 2 x (Гостиница)

24. ДУЊЕ РАНКЕ (Каран)

Handwritten musical score for "The Rose Tree" in G major, 3/4 time. The score includes a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a tempo marking of "Allegretto". The melody is written on a single staff, and the accompaniment is written on a grand staff (treble and bass clefs). The piece consists of 137 measures, with a repeat sign at the beginning and a double bar line at the end. The lyrics "The Rose Tree" are written below the melody.

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину и окрет полулево

III такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

IV такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину и окрет полудесно

V такт:

као I

VI такт:

као II

VII такт:

као III

VIII такт:

као IV

IX такт:

корак напред десном ногом за осмину

корак назад левом ногом за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину

X такт:

корак напред левом ногом за осмину

корак назад десном ногом за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину

XI такт:

као IX

XII такт:

као X

XIII такт:

као IX

XIV такт:

као X

XV такт:

као IX

XVI такт:

као X

25. ШПАЦИР (Боровац)

ГДЕО

$\text{♩} = \text{ска} 137 \rightarrow 160$

The musical score is written in G major (one sharp) and 2/4 time. It consists of the following parts:

- Vocal Line:** The top staff features a melody in G major, 2/4 time, with a tempo marking of $\text{♩} = \text{ска} 137 \rightarrow 160$.
- Piano Accompaniment:** The second staff shows a bass line with whole notes. The third and fourth staves contain complex piano accompaniment with chords, arpeggios, and dynamic markings like ff and fz .
- Additional Melodic Lines:** The bottom three staves (fifth, sixth, and seventh) contain three separate melodic lines, each in G major, 2/4 time, with various rhythmic patterns and accidentals.

кораци играчице:

I такт:

корак десном ногом напред са задржавањем, лева нога је уз њу, за половину

II такт:

корак левом ногом напред са задржавањем, десна нога је уз њу, за половину

Кораци играча су исти, само он креће левом ногом.

II део

The musical score for the second part (II део) consists of several staves. The top staff is a melody in treble clef, starting with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It contains a series of eighth and sixteenth notes, with a triplet of eighth notes marked with a '3' and a slur. Below the melody are two staves of piano accompaniment, each with a grand staff (treble and bass clefs). The piano part features a simple harmonic accompaniment with quarter and eighth notes. The bottom section of the score shows three more staves of music, including a triplet of eighth notes marked with a '3' and a slur, and a final staff with a key signature change to two sharps (F# and C#).

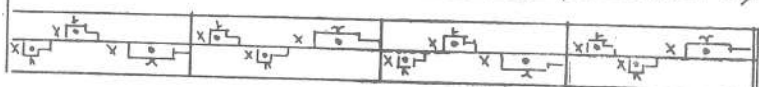
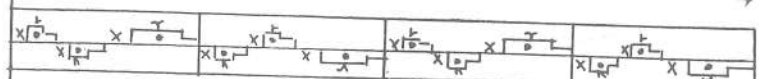
I такт:

корак десном ногом напред за половину

II такт:

корак левом ногом напред за половину

III AEO

I такт:

кратак корак десном ногом напред за осмину

кратак корак левом ногом напред за осмину

кратак корак десном ногом напред за четвртину

II такт:

кратак корак левом ногом напред за осмину

кратак корак десном ногом напред за осмину

кратак корак левом ногом напред за четвртину

I такт:

два корака десном ногом, десно напред за две четвртине

II такт:

два корака левом ногом, десно напред за две четвртине

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

IV такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину и окрет полулево

V такт:

два корака левом ногом, лево напред за две четвртине

VI такт:

два корака десном ногом, лево напред за две четвртине

VII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

VIII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину и окрет ка центру круга

IX такт:

корак десном ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом, десно назад за четвртину

X такт:

кратак корак десном ногом назад за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину

XI такт:

корак левом ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом, лево назад за четвртину

XII такт:

кратак корак левом ногом назад за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину

XIII такт:

као IX

XIV такт:

као X

Кораци од IX до XIV такта понове се, само се полази левом ногом.

27. СРБИЈАНКА, ЛЕВАКИЊА (Трнава)

The musical score is written on three staves. The top staff is a treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a 4/4 time signature. It contains a melody with various note values, including eighth and sixteenth notes, and rests. The middle staff is a single line with a series of notes and rests, possibly representing a simplified version of the melody or a different instrument. The bottom staff is a complex arrangement of notes, rests, and symbols, including a large 'X' and a '4' at the end. The score is divided into measures by vertical bar lines. There are also some decorative elements, such as a small 'x' and a '4' at the end of the bottom staff.

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за половину

III такт:

корак левом ногом у месту за половину

IV такт:

корак десном ногом у месту за полсвину, окрет ка центру круга

V такт:

корак левом ногом у месту за половину

VI такт:

корак десном ногом у месту за половину

VII такт:

обе ноге су на тлу за половину, лева се нешто раније подигне са тла и окрет
полулево

} понови се ова целина
четири пута

28. САРАЈКА (Хрта)

The image shows a handwritten musical score on two systems. The first system is titled "I AEO" and the second is titled "II AEO". Both systems feature a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line is written in a single staff with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The piano accompaniment is written in a grand staff (treble and bass clefs) with a key signature of one flat. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. The handwriting is in ink on a piece of paper with horizontal lines. The first system ends with a double bar line, and the second system continues the piece. The title "I AEO" is written in a stylized font at the beginning of each system.

I такт:

корак десном ногом, десно бочно за осмину

корак левом ногом, десно назад за осмину

корак десном ногом, десно бочно за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

II такт:

као I

III такт:

као I

IV такт:

прве три осмине исто се играју као у I такту а четврта је

корак десном ногом у месту

V такт:

корак левом ногом, лево бочно за осмину

корак десном ногом, лево назад за осмину

корак левом ногом, лево бочно за осмину

корак десном ногом, лево напред за осмину

VI такт:

као V

VII такт:

као V

VIII такт:

прве три осмине играју се исто као у V такту а четврта је

корак левом ногом у месту

IX такт:

корак десном ногом, десно бочно за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом, десно бочно за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

X такт:

корак левом ногом, лево бочно за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом, лево бочно за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

XI такт:

као IX

XII такт:

као X

XIII такт:

као IX

XIV такт:

као X

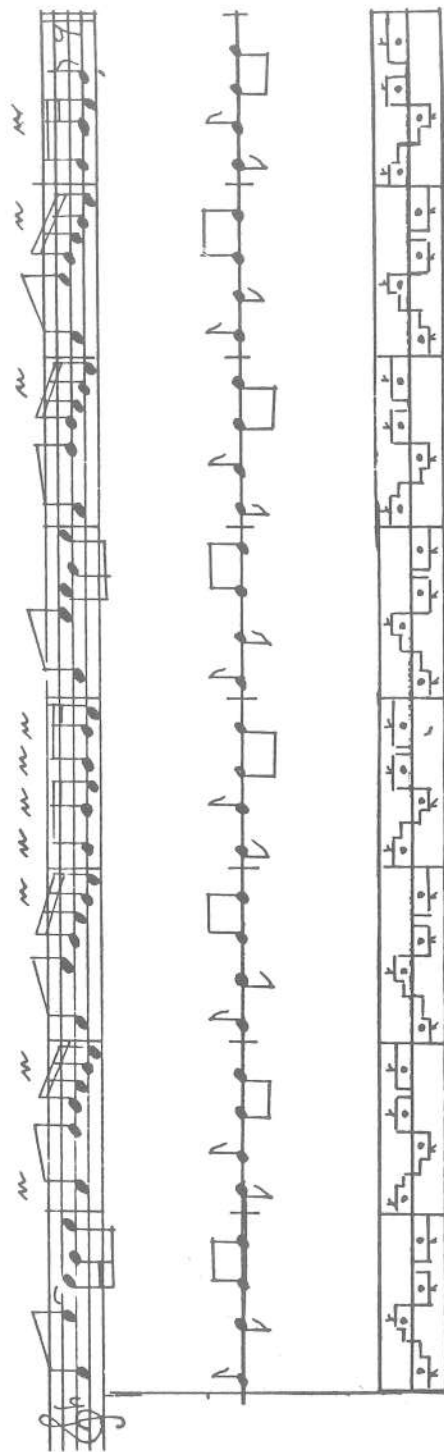
XV такт:

као IX

XVI такт:

као X

III A E O

XVII такт:

корак десном ногом напред за осмину

корак левом ногом назад за осмину

два корачића десном ногом у месту за две осмине

XVIII такт:

корак левом ногом напред за осмину

корак десном ногом назад за осмину

два корачића левом ногом у месту за две осмине

XIX такт:

као XVII

XX такт:

као XVIII

XXI такт:

као XVII

XXII такт:

као XVIII

XXIII такт:

као XVII

XXIV такт:

као XVIII

29. РАДИКАЛ (Ўзићи)

Handwritten musical score for a song. The lyrics are: "Jo kau aua - pu pa - gu - kar, Sa - gam ue - wup wog ur - han." The score includes a vocal line with notes and lyrics, and a guitar line with chords and a bass line. The guitar line includes a section marked "x" and "w".

I такт:

корак десном ногом, десно напред за половину

II такт:

корак левом ногом, десно напред за половину

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

IV такт:

корак десном ногом у месту за половину, и окрет полулево

V такт:

корак левом ногом, лево напред за половину

VI такт:

корак десном ногом, лево напред за половину

VII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

VIII такт:

корак левом ногом у месту за половину и окрет полудесно

30. ЛЪУОВО КОЛО (Трнава)

I AEO

$\text{♩} = 160$

II AEO

Б.Р.
II AEAR

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину и окрет полулево

III такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

IV такт:

корак левом ногом, лево напред за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину и окрет ка центру

V такт:

корак у месту десне ноге за половину, покрет леве ноге напред

VI такт:

корак левом ногом назад за осмину

корак десном ногом назад за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину

VII такт:

као V

VIII такт:

као VI

варијанта другог дела

I такт:

корак десном ногом, десно бочно за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом, лево назад за четвртину

II такт:

корак левом ногом, лево бочно за осмину

корак десном ногом, лево напред за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину

III такт:

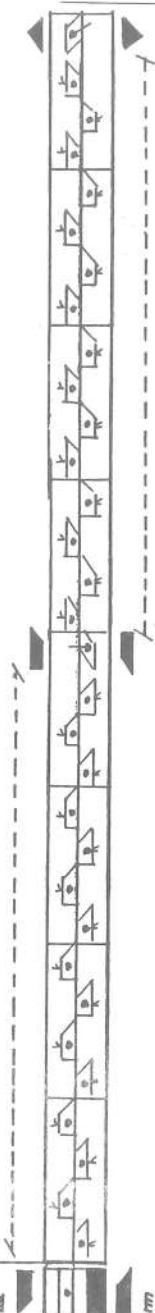
као I

IV такт:

као II

1. ВАР.

$\text{♩} = 128$

31. ЗАВРЗЛАМА (Гостиница)

I такт:

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом, десно напред за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

II такт:

као I

III такт:

као I

IV такт:

прве три осмине играју се као у I такту а четврта осмина је корак десне ноге у месту и окрет полулево

V такт:

корак левом ногом, лево напред за осмину

корак десном ногом, лево напред за осмину

корак левом ногом, лево напред за осмину

корак десном ногом, лево напред за осмину

VI такт:

као V

VII такт:

као V

VIII такт:

прве три осмине играју се као и у V такту а четврта осмина је корак левом ногом у месту и окрет ка центру круга

IX такт:

корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом, лево назад за осмину

X такт:

корак левом ногом, лево бочно за четвртину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом, десно назад за осмину

XI такт:

као IX

XII такт:

као X

XIII такт:

као IX

XIV такт:

као X

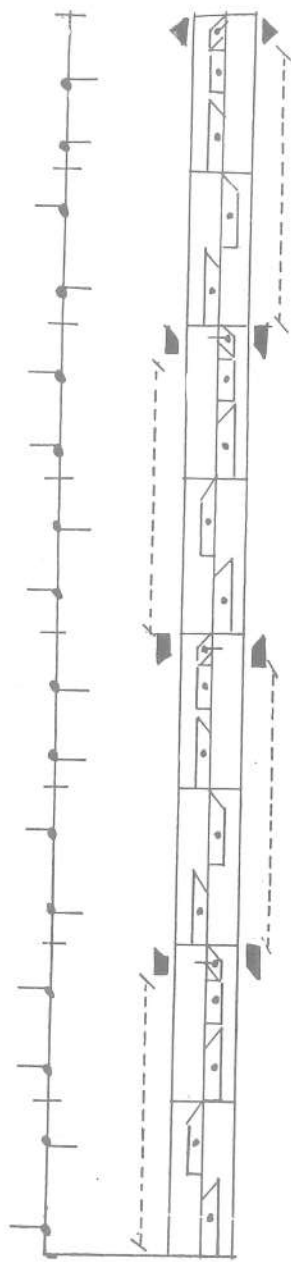
XV такт:

као IX

XVI такт: као X

ЗАВРЗЛАМА (Гостун, Кратово)
варијанте

2. ВАР. I АЕО

II АЕО игра се као у претходном запису

I АЕО игра се као у варијанти број 2.

3. ВАР II АЕО

Друга варијанта, I део

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину и окрет полулево

III такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

IV такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину и окрет полудесно

V такт:

VII такт:

као I

као III

VI такт:

VIII такт:

као II

као IV

Трећа варијанта, II део

IX такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

X такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину и окрет ка центру круга

XI такт:

корак левом ногом, лево бочно за четвртину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

XII такт:

корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину и окрет полулево

XIII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

XIV такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину и окрет ка центру круга

XV такт:

корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

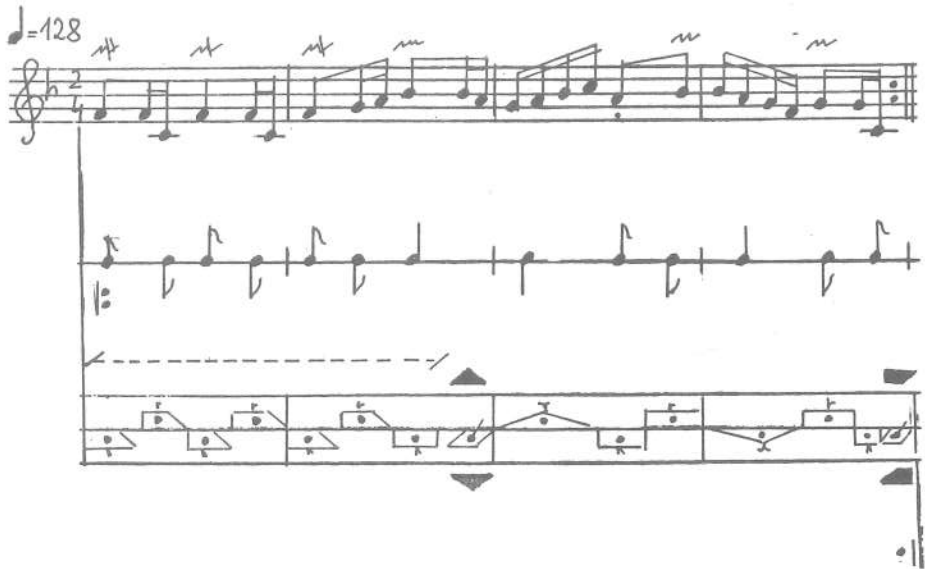
XVI такт:

корак левом ногом, лево бочно за четвртину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину и окрет полудесно

ЗАВРЗЛАМА (Прибојска Бања)

I такт:

корак десном ногом, десно напред за осмину
 корак левом ногом, десно напред за осмину
 корак десном ногом, десно напред за осмину
 корак левом ногом, десно напред за осмину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за осмину
 корак левом ногом, десно напред за осмину
 два корачића десном ногом у месту за две осмине и окрет ка центру круга

III такт:

корак левом ногом, лево бочно за четвртину
 корак десном ногом у месту за осмину
 корак левом ногом у месту за осмину

VI такт:

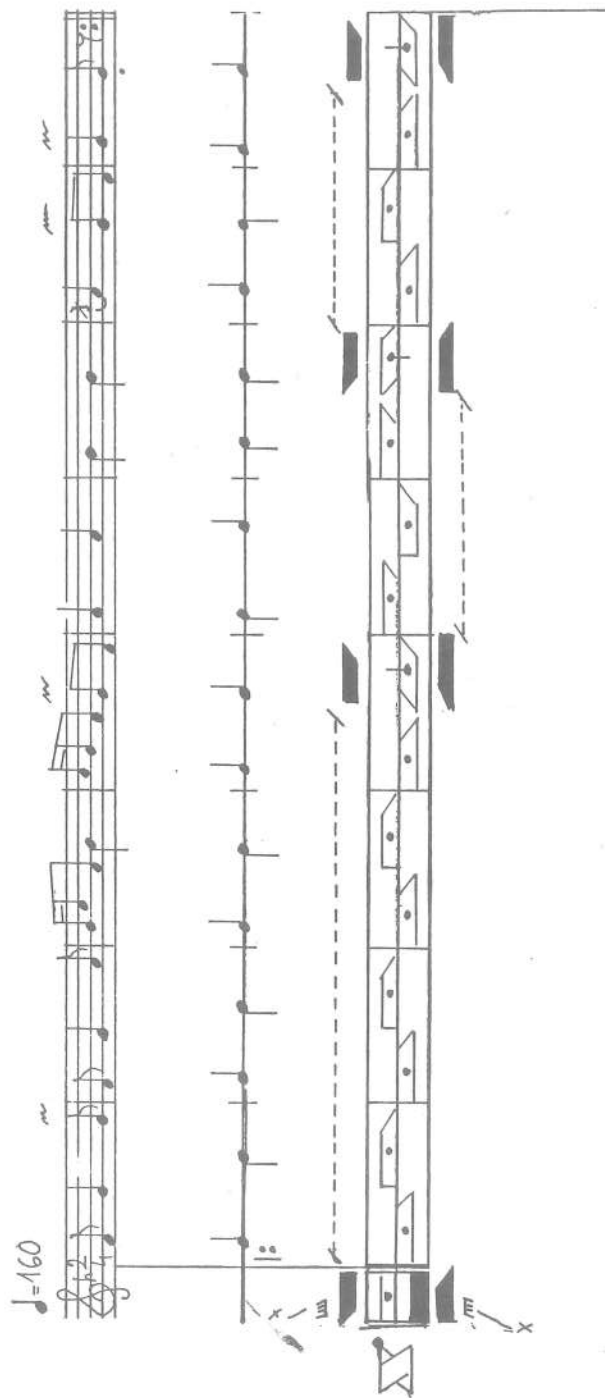
корак десном ногом, десно бочно за четвртину
 корак левом ногом у месту за осмину
 корак десном ногом у месту за осмину и окрет полулево
 Ова четири такта понове се, само у супротну страну

Текстови песама уз игру:

1. Молила сам моју нану,
да ме пошље на пољану.
Да ме пошље на пољану,
да научим заврзламу.
Заврзлама није лака,
то не игра цура свака. (Миросаљци)

2. Молила сам моју нану,
да ме пусти на пољану.
Да ме пусти на пољану,
да научим заврзламу.
Заврзлама фино коло,
ко је играт' не би вол'о.
Ко је играт' не би вол'о,
заврзлама фино коло.
Заврзлама није лака,
то не игра цура свака. (Гостиница)

32. ВРТИКОЛО (Хрта)

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

као I

III такт:

као I

IV такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом у месту за четвртину и окрет полулево

V такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

VI такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом у месту за четвртину и окрет полудесно

VII такт:

као I

VIII такт:

као IV

33. РАБАЦИЈСКО КОЛО, КОЛО У ШЕСТ КОРАКА (Прибојска Бања)

The musical score consists of three staves. The top staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a tempo marking of quarter note = 160. It contains a melody with various ornaments and slurs. The middle staff is a single line with a series of eighth notes and rests. The bottom staff is a complex rhythmic notation with various symbols, including 'x', 'w', and 'z', and a dashed line indicating a sequence of steps or movements.

I такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

II такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину и окрет ка центру круга

III такт:

корак левом ногом, лево бочно за четвртину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

IV такт:

корак десном ногом, десно бочно за четвртину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину и окрет полулево

Ова четири такта понове се, само у супротну страну и почиње се левом ногом.

34. ЗРНИЦЕ (Прибојска Бања)

I AEO
 160

II AEO
 160

I такт:

два корака десном ногом, десно напред за две четвртине

II такт:

два корака левом ногом, десно напред за две четвртине

III такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак левом ногом, десно напред за четвртину

IV такт:

корак десном ногом, десно напред за четвртину

корак десном ногом, десно напред за четвртину и окрет полулево

V такт:

два корака левом ногом, лево напред за две четвртине

VI такт:

два корака десном ногом, лево напред за две четвртине

VII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак десном ногом, лево напред за четвртину

VIII такт:

корак левом ногом, лево напред за четвртину

корак левом ногом лево напред за четвртину и окрет полудесно

IX такт:

као III

X такт:

два корака десном ногом у месту за две четвртине и окрет полулево

XI такт:

као VII

XII такт:

два корака левом ногом у месту за две четвртине и окрет полудесно

XIII такт:

као III

XIV такт:

као X

XV такт:

као VII

XVI такт:

као XII

35. КОЗАРАЦ (Прибојска Бања, Кушићи)

Handwritten musical score for "КОЗАРАЦ" (Прибојска Бања, Кушићи). The score is written on three staves. The first staff is in 4/4 time, with a tempo marking of $\text{♩} = 160$. The second staff is in 2/4 time. The third staff is in 2/4 time. The score includes various musical notations, including notes, rests, and dynamic markings. The first staff has a key signature of one flat (B-flat) and a time signature of 4/4. The second staff has a key signature of one flat (B-flat) and a time signature of 2/4. The third staff has a key signature of one flat (B-flat) and a time signature of 2/4. The score is written in a handwritten style, with some corrections and markings.

I такт:

лева нога је на тлу за половину а десна нога изводи покрете назад и напред

II такт:

корак десном ногом, десно бочно за осмину

корак левом ногом, десно напред за осмину

корак десном ногом, лево назад за четвртину

III такт:

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину

IV такт:

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину

V такт:

десна нога је на тлу за половину, лева нога изводи покрет назад и напред

VI такт:

корак левом ногом, лево бочно за осмину

корак десном ногом, лево напред за осмину

корак левом ногом, десно назад за четвртину

VII такт:

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за четвртину

VIII такт:

корак левом ногом у месту за осмину

корак десном ногом у месту за осмину

корак левом ногом у месту за четвртину

36. ПРОМИЧЕ МОМЧЕ (Бреково)

Handwritten musical score for the piece "36. ПРОМИЧЕ МОМЧЕ (Бреково)". The score is written on five staves, with the first staff indicating a tempo of $J = 192$. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings (e.g., mf , f). The score is divided into two main sections by a double bar line. The first section consists of three staves, and the second section consists of two staves. The notation is complex, featuring many accidentals and dynamic markings, suggesting a highly technical or expressive piece. The page number 148 is visible in the bottom left corner.

I такт:
два корака десном ногом, десно напред за две четвртине

II такт:
два корака левом ногом, десно напред за две четвртине

III такт:
корак десном ногом, десно напред за четвртину
корак левом ногом, десно напред за четвртину

IV такт:
корак десном ногом, десно напред за четвртину
корак десном ногом у месту за четвртину и окрет полулево

V такт:
два корака левом ногом, лево напред за две четвртине

VI такт:
два корака десном ногом, лево напред за две четвртине

VII такт:
корак левом ногом, лево напред за четвртину
корак десном ногом, лево напред за четвртину

VIII такт:
корак левом ногом, лево напред за четвртину
корак левом ногом у месту за четвртину и окрет ка центру круга

IX такт:
корак десном ногом, лево напред за четвртину
корак левом ногом, десно назад за четвртину

X такт:
корак десном ногом у месту за четвртину
корак десном ногом назад за четвртину

XI такт:
корак левом ногом, десно напред за четвртину
корак десном ногом, лево назад за четвртину

XII такт:
корак левом ногом у месту за четвртину
корак левом ногом назад за четвртину

XIII такт:
као IX

XIV такт:
као X

XV такт:
као XI

XVI такт:
као XII

Музичка пратња

Музика је саставни део орских игара. Она се мењала заједно са играма и утицала је и на њихов развој. За један кореолошки образац може постојати више различитих мелодија.

Разна колања — шетане игре, проскока и обредне игре играни су уз пратњу песме све до седамдесетих година.

До двадесетих година XX века играло се уз пратњу песме и свирке наизменично, „на одморке се певало уз игру“. Свирка се изводила на дугој свирали, „двоеницама“ и „кланету уз бубњић“ (кларинету са бубњем) у северном делу региона. Свирка свирала одржала се у титовоужичком региону све до 1965—67. године.¹⁰³ Замењивање свирале савременим инструментима почело је у селима пожешке котлине тридесетих година овога века. Данас се не игра уз пратњу свирале или двојница.

б. Свирач на свирали: Башовић Насуф (Хрта), снимљено 1983.

Страјин (Бреково), снимљено 1981.

Одмах после првог светског рата у селима у титовоужичком региону почело је да се игра уз пратњу кланета и бубња. Изузев Пожешке котлине (чији су становници веома мало користили та два инструмента за пратњу игара) у свим осталим деловима региона свирка кланета (могло је бити и два) и бубња коришћена је за пратњу игара. До наших дана се у неким селима играло уз пратњу та два инструмента (Страњани, Бабине. . .)

У златиборским селима играло се и уз пратњу паљки¹⁰⁴ и бубња.

Занимљиво је мишљење неких казивача да се уз пратњу гајди ((гадљи, дипла, мијешница) играло једино кад не постоји ниједан други инструмент. Гајде су коришћене често на жетвама, „за жетве“. У селима у околини Косјерића је зна да су на гајдама свирали Цигани. Чини се да су се гајде веома рано изгубиле са ове територије. Тридесетих година оне су се још могле понегде чути, а после тог времена их више није било.

Промена музичке пратње (нарочито између два светска рата) условила је и повећање играчког фонда. Традиционалне инструменте (свиралу, двојнице) и кланет и бубањ потискују „плех оркестри“ (трубачи) и виолинисти, Цигани са „ћеманима“. „Плех музика“ приспела је у титовоужички регион на два начина. Под утицајем Драгачева, кроз Пожешку котлину, после 1918. године почињу се у селима на вашарима и игранкама јављати трубачи. Из пожешких села они се полако крећу ка селима у околини Косјерића, Ужица, Бајине Баште, Ариља и Ивањице. У јужном делу титовоужичког региона трубачи се

јављају на други начин. Служећи војску у Војводини (Новом Саду и Суботици) и Београду, даровити народни свирачи на свиралама, научили су од војних музичара да свирају у трубу. Вративши се у своја села доносили су са собом и трубу, купљену најчешће на војном отпаду (или су куповали делове па их сами склапали, састављали и крпили). Захваљујући чињеници што је било доста свирача на свиралама, брзо су научили да свирају и на трубама. Тако негде око 1930. године у селима Горња Бистрица, Трудово, Штитково, Радијевићи (Нова Варош) оснивају се оркестри трубача. У периоду између два светска рата уз њихову пратњу се играло у јужном делу региона.¹⁰⁵

Истовремено са појавом трубача јављају се и виолинисти. Свирањем на виолини бавили су се и сељаци и Цигани. Временом се формирају оркестри „виолиниста“ углавном од Цигана, те се свирање на виолинама везује само за њих. Оркестри виолиниста на овој територији појављују се преко косјерићких села, и то су били ваљевски Цигани. У селима око Нове Вароши и Прибоја такође се играло уз пратњу виолина. Долазили су Цигани које су становници називали „Каравласи“.

У односу на сељаке трубаче мало је било сељака виолиниста (виолине су доносили из војске или су их сами израђивали).

Поред наведених инструмената уз чију се свирку играло, користили су и тамбуру — шаркију у неким селима, али ређе од труба и виолина¹⁰⁶. Оркестри виолиниста и тамбураша свирали су највише у кафанама (много више у градовима него у селима) и на вашарима.

У селима у титовоужичком региону хармоника се појавила око 1925. године, најпре у Пожешкој котлини. У градове је пристепела много раније¹⁰⁷. Није се тако брзо ширила по селима као труба. У већини села хармонике се први пут јављају „са партизанима“, а у неким тек 1963. године¹⁰⁸. Изузетак су Муслимани. Они нису волели да играју уз пратњу труба па су већ од 1935. године (Гостун и околина) за пратњу игара користили хармонику („дворедну музику“, армуничицу).

Од 1918. до 1950. године на овој територији могли су се срести и стари и нови инструменти. На мањим скуповима и чобанским вашарима играло се уз свирале и двојнице. Кланет и бубањ кориштени су највише на свадбама и на мањим вашарима (заветине). У кафанама и на вашарима свирају тамбураши и виолинисти. Најбољом музиком сматрали су трубаче — „музиканте“. Хармоника је пратила игре Муслимана и јављала се по селима у околини Косјерића. У том раздобљу, традиционални музички инструменти (свирала и двојнице) постепено се повлаче.

Са појавом кланета и бубња почело је плаћање музике. Свирање на свирали, двојницама, шаркији (сеоски самоуки свирачи) није се никада плаћало¹⁰⁹. У почетку, плаћање се састојало од бакшиша и чашћавања (у храни, пићу или новцу). Са појавом трубача и виолиниста то се мења, и свирање се плаћа (у почетку динар два за једно коло, а са повећањем осталих цена, и цена по колу се увећава).

На прихватање нове музике (трубача и виолиниста) утицао је и економски чинилац. Богатији житељи села могли су „да погоде“ музику коју хоће“ јер им новац није био проблем. Сиромашни су морали да се задовоље само музиком која им је доступна, најчешће свиралом и кланетом са бубњем. Тако се догађа да у селу Стрмац (Прибој) и 1958. године на свадби свира само свирала, иако су знали да постоји и другачија музика. Разумљиво је што су

села у Пожешкој котлини прва прихватала нове свираче и оркестре којима је требало плаћати, јер су та села имала и економску моћ која им је то омогућавала.

Данас се игра уз свирку трубача и оркестара који у свом саставу имају: хармонике (једну или више), гитаре, бубањ и понекад и виолину. Више не постоји оркестар састављен од житеља једног места већ се заинтересовани свирачи окупљају са разних страна, па и из веома удаљених крајева¹⁰ Један оркестар данас иде по једном крају и свира исту музику за Гајретов теферич, „дрногорски вашар“ на Чемерну или за вашар у Прибојској Бањи.¹¹

О б л и ц и и г а р а

Игре које се играју у титовоужичком региону различитог су облика. Најзаступљенији је полукруг, мање или више отворен. У његовом средишту може бити један играч или пар (двоје), полукруг се може заплести (Заплети коло **Ђевојко**, **плетиколо**), може се замотати у облик пужа **Заплет коло Јово**, **Јованчићу Јово**) или у свом другом делу раздвојити у парове (**шарено коло**).

Круг се јавља код игара које припадају старијем играчком слоју и у свом центру може имати једног играча (**лауна**, **ситан танац**, **колања** . . .). У наспрамним линијама игра се само у дечијим играма. Играње у паровима који се крећу по кругу заступљено је у игри **шпацир**. Муслиманску игру **скеја** играју најчешће само два играча (понекад и три).

Т е р м и н о л о г и ј а

Назив за игру уз певање је **коло** и **колање** (**колалице**, **шеталице**), Први играч у колу је **коловођа**, а последњи држи **крај**. Реч **кец**, за последњег играча у колу, користи се последњих педесет година. У прошлости се за вођење кола често говорило: **поза коло**, **коловођира**. За улазак у коло каже се **ватати се у коло**. Северно од линије коју чине Мокра Гора — Ужице — Пожешка котлина у коло се улази с **лица**, **испред коловође**, а јужно од те границе с **леђа**.

Често се догађало да се играчи потуку, „**побију се због кола**“, и то када се „**пресече коло**“ („**искида коло**“), намерно прекине коло коловођи који је платио музику (његов противник могао је повести ново коло на исту музику или постојеће прекинути негде у средини полукруга). Љубоморне девојке покушавале су на разне начине да одвоје коловођу, „**одграде коловођу**“, од девојке која до њега игра.

При уласку у коло води се одређени разговор. Девојке питају: „Је л' слободно?“ или „Оћете ли дозволити,“ Дешавало се да момак одговори: „Није слободно, девојко!“ ако му се девојка не допада или ако је лоша играчица. Момци су преко својих рођакиња поручивали девојкама: „Поручи јој да дође до мене!“, „Водићу коло ако је расположена да игра до мене!“ а храбрији би сами звали девојке: „Оћеш доћи до мене? Водим коло!“

Држање у колу

Основни начин држања играча у колу је за руке пуштене низ тело. У прошлости се уместо шакама држало за мали прст. Држање играча у колу условљено је њиховим односом. Сродници, „својатни“ могли су се држати под руку, „под пазувом“ („под пазува“) па и да се загрле, док су несродници морали да се придржавају постојећег правила.

Изузетак од тог правила је код игара које су у прошлости биле у склопу обреда када је само играње диктирало држање играча.¹¹² Градске игре је одликовало држање руку у висини груди испред тела.

Држање играча у колу ни данас није измењено. Промењени су понашање људи и схватања. У колу се може држати: под руку, за руке пуштене низ тело, рукама подигнутим испред тела, а и загрљени, било да су сродници или не.

Правци кретања

По казивању, све се игре играју **напред**, за десном руком („свако коло иде напред, не наопако“). То значи да се коло креће у лево посматрано из центра круга. У јужном делу титовоужичког региона постоје сећања „да су стари људи у прошлости, играли све улево“, можда због тога постоји неколико **шегалица** које се играју за левом руком.

Стил и технике играња

У титовоужичком региону омиљено је јако и снажно играње. Управо са лепим играњем сматра снажно играње: „љуља“, „цуца“, „трупа“, „тупће“, „дрма“, (добро игра да му се сваки драм меса тресе“). Стопала су целом површином на тлу, колена нису гупка (не вибрирају), не савијају се и исправљају у току играња (стално су савијена, преломљена). Игра се не кити, не преплићу се ноге изузев последњих десетак година, без обзира на веома јак утицај централног дела Србије. Ни муслимански живаљ не игра друкчије, за разлику од Муслимана у селима Пештерско-сјеничке висоравни.¹¹³ У градовима се играло нешто мекше. Градски начин играња је измењен променом места играња. Сигурно је да се у сали хотела или кафани није могло играти исто као на ливади, у слободном простору. Знали су и грађани после које чашице више „само да распале“, да се разиграју и да забораве да буду отмени, да играју из душе. Без обзира на то што се играло снажно, играло се „стишаније“, („Сад се

Централни део титовоужичког региона, Златиборско-креманска површ, поред наведених одлика старијег начина играња има и једну особеност. Играчи у току играња ступају на тло најпре петама, а колена и средина стопала су на истој оси за све време игре.

Иако су играчи данас мање уметни, знају мањи број игара, нису изгубили стил играња, мада постоји мишљење да се „данас ретко игра по старинском“. Мисли се да што се коло више „отегне“ боље је (овладавањем простора испољава се снага), што се више скаче боље је, што се жешће покрећу руке при игрању боље је. Кад играју ситна кола или кола преко ноге, они управо „запћу“ ногама (колико невешто изводе те покрете). Док њихови вр-

шњаци у Шумадији, Колубари, Тамнави чине права чуда у стварању варијанта кола у три, дотле они нису још потпуно савладали ни основно преплитање у украшавању игара.

Учење игара

Као што је познато, игра је израз потребе сваког човека. Због тога је и разумљиво што човек жели да зна да игра. У прошлости, игра је била и обавезни део домаћег васпитања. Сматрало се највећом срамотом ако неко не дозволи улазак у коло. За учење игара коришћено је свако слободно време. Највише се учило уз чување стоке. Учило се по сећању, без музике, уз певушање мелодија и често се држећи за грану или жбун (као да су у колу, поред играча). На сијелима и прелима поред играња учило се и певање, свирање и друго. . . У великим задругама, где је било доста деце, обично би једна од жена (мајка, стрина, па и баба), уочи празника или другим данима кад се не ради, окупљала све њих у подруму, соби (даље од домаћина и старијих) и учила их да играју.

После другог светског рата, а нарочито после шездесетих година, учење игара излази из домена домаћег васпитања. Децу све више васпитавају школа, друштво, а те институције не придају игри онај значај који је она имала у прошлости. Није смањен интерес за игром, већ орску игру све више замењују спортске игре. Орска игра данас постоји у сеоским играчким групама, у којима се чува а и учи.

Забране играња

Не игра се у време жалости за покојником, обично годину дана, а мајка сина јединца жали целог живота.

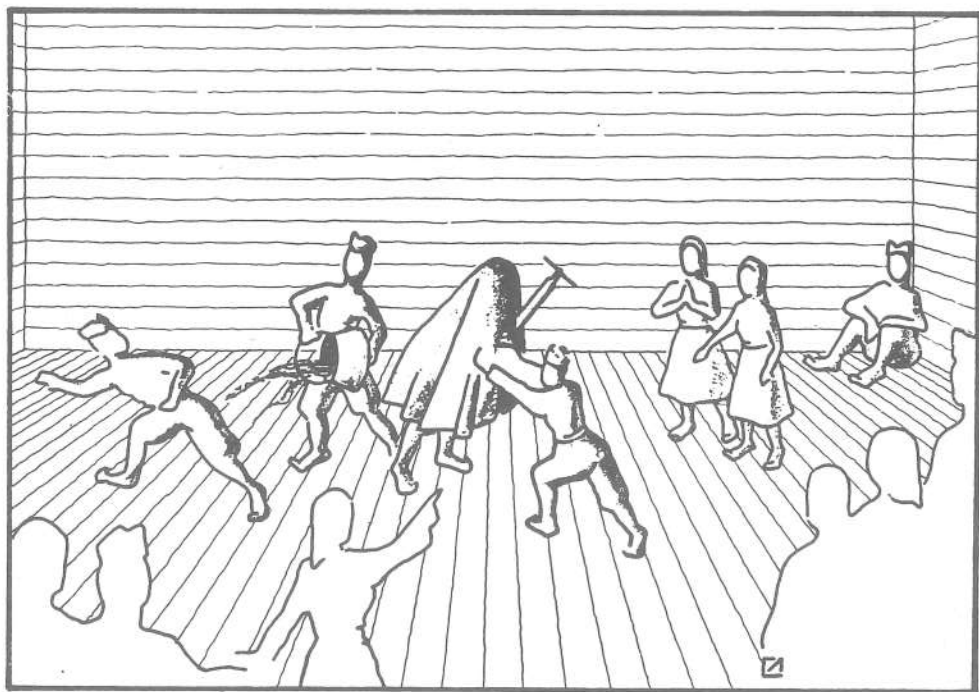
Јужно од поменуте линије (Мокра Гора — Ужице — Пожешка котлина) у време часног поста неодржавају се игранке, посела, не игра се коња и не праве се свадбе. Међутим, северно од те линије такве забране нису постојале последњих деценија.

2. ИГРЕ КОЈЕ СЕ ИГРАЈУ НА ПОСЕЛУ

Код игара са посела сачувао се старији играчки слој. То су игре: **срне, гурбета и ћосе, сватова, кокошке, лисице, међеда, вјешта-невјешта**. За неке од тих игара постоје оскудни подаци, на пример: игру **кокошке** изводе жене **лисице** мушкарци, а како су се играле — то се више не сећају. Многе од тих игара садрже обредне елементе. У неким играма се извођачи маскирају, изводе ласцивне радње и непристојне шале. Време извођења тих игара у прошлости најчешће је било везано за божићна сијела.

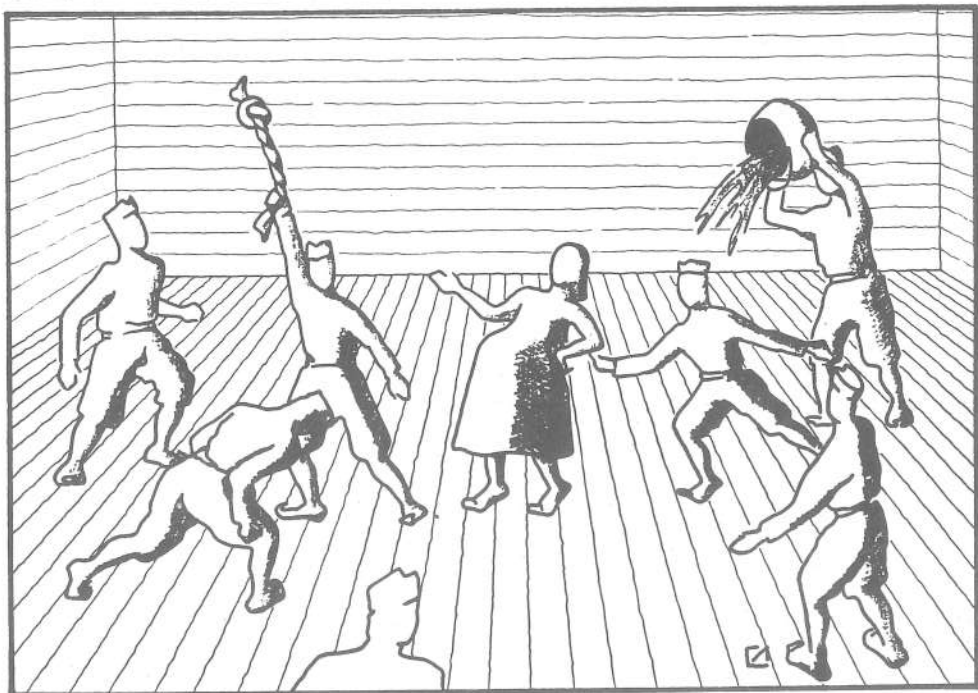
Игре **коња, прстена и каиша, зуце и мице** играју се у целом титовоужичком региону. Постоје извесне игре које се играју само у појединим деловима региона, као што су: **тура, војника, шаривоја, жишке, мемет-колибе, запата, цара и субаше, карте**.

Срне (Бабине, Гостун, Рүтоши, Прибојска Бања¹¹⁴. Игру под истим називом и истим начином играња записали су Т. Братић и Ст. Делић у Херцеговини¹¹⁵, Вук Врчевић¹¹⁶ у Црној Гори, а под називом биба записала сам је у селима на Пештерско-сјеничкој висоравни¹¹⁷.

За игру је потребно: два играча, вратило од разбоја, игла, „каква дроња“ (поњава најчешће), рукавице и бакрач са лугом или расолом. Један од играча се прерушава. Мало се повије, огрне се поњавом, узме у руке вратило тако да му само мали део вратила вири изнад поњаве. У тај видљиви део вратила забоду се игла. Прерушеног играча води други играч, који носи бакрач. Сви учесници сијела узвикују: „Иде срна, иде срна“, а играч „срна“ (маскирани играч), идући по просторији, сваки час боду присутне иглом. Због малог простора доста њих буде избодено и због тога хоће да избаде „срну“ са посела. Тада саиграч, бранећи га, полива присутне текућином из бакрача. Кад не избаде „срну“, играчи са посела покушавају да је узјашу и том приликом је брани саиграч. На крају игре је „прозивка“. Прозивају се сви они који су врећали „срну“, а суде им „попадија и поп са ханом“¹¹⁸. Казна се састоји у поливању текућином из бакрача.

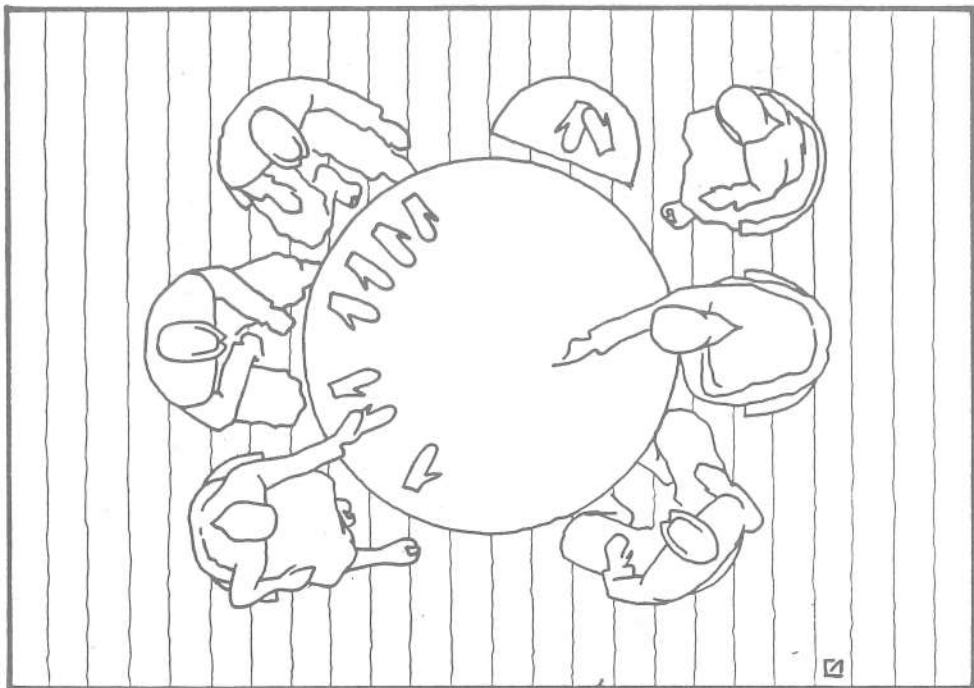
Гурбета и Ћосе, Циганка, попа и попадије (Крњача, Бабине, Гостун...) — неколико назива за једну игру. Братић и Делић записали су под тим називима веома сродне игре **Ћовца погорјелца и бабе и девојке**.¹¹⁷ Играју само мушкарци. Потребно је највише два до три играча. Један се преруши у трудну Циганку или у попадију, а друга двојица (или један) су чувари. Циганка (са стомаком направљеним од крпа, који изгледа као стомак жене у поодмаклој трудноћи) тражи међу присутнима на сијелу мужа. Идући од једног до другог започиње дијалог, надмудривање, штипање, пипање, слободни покрети, и. на крају разговора, сваки саговорник скаче на Циганку (попадију). Њен прати-

лац покушава да је одбрани **туром** (уврнутим пешкиром, појасом) или лугом из бакрача. На крају игре, последњем играчу који покуша да скочи на Циганку, пратилац то дозволи, и он буде поливен водом из Циганкиног стомака (у крпе на стомаку сакрије се мања посуда са водом).

Из описа ове две игре јасно се види да су оне некада биле обредне и да припадају култу плодности.

Коња (игра се по целом титовоужичком региону). Игра се јавља под великим бројем назива: **прстена, ђутке, чарапа, прстен под назувице, поткривање капа, филцана** и неколико начина играња. Број играча је неограничен. За игру је потребно 9 (12, 13) рукавица (назувица, капа, чарапа, филцана) и прстен. Ради лакшег објашњења игре, екипе ће у опису бити означене са А и Б.

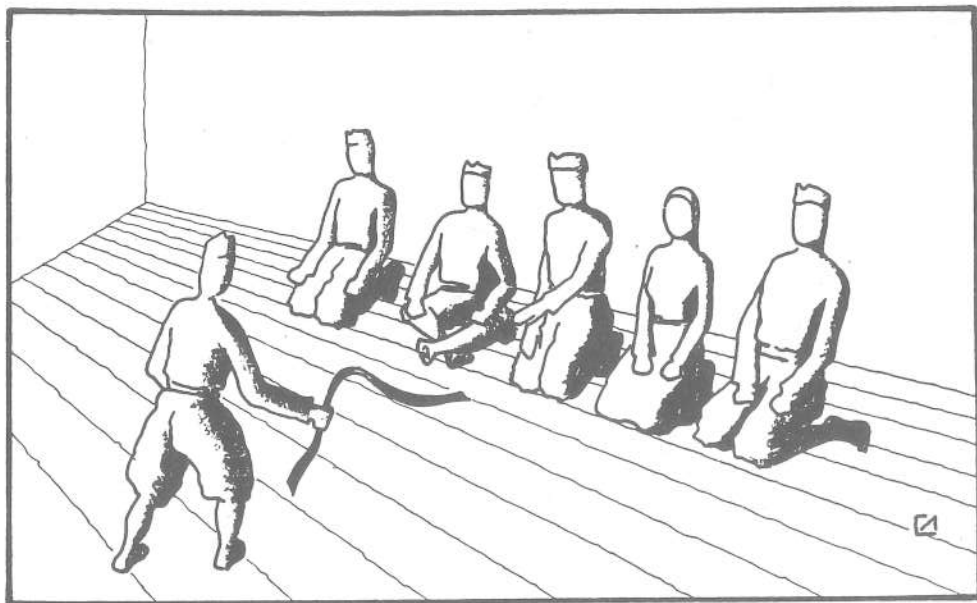
Пре почетка игре договарају се о начину играња и да ли ће извлачити прстен испод две капе („да се судају“) па да екипа која погоди под којом је капом почне игру или ће се договорити ко ће први почети игру. Такође се договарају о томе да ли ће се „амбарити“ у прве две капе (рукавице, чарапе) или у последње две, потом која је казна за побеђене и до колико ће „коња“ (поена)¹²⁰ играти. Екипа А крије прстен („поткрива“, „подлаже“), а екипа Б тражи прстен („бошка“). Први круг играња је као неки пробни круг у коме се „амбари“. Ако екипа Б пронађе прстен у првој капи (рукавици), преузима игру и не броје се никоме поени („коњи“). У другом кругу се „бошка: „Бош наш,

бош наш! Кажи не лажи". Ако се прстен нађе према предвиђањима, екипа Б која га је тражила ишла на „тесте“ (на сигурно), добија 10 „коња“ (или онолико колико је преостало неоткривених капа), и преузима игру. Ако екипа Б не открије прстен до последње капе, последњег „боша“, прстен и даље крије екипа А. Ако се деси да играчи екипе Б кажу „бош“ при откривању капе, а прстен се ту открије онда је „амбарила“ екипа А и броји 10 „коња“. Игра се најчешће до 100 (101, 200). Побеђени се „корети“, (кажњава): гарави се, „облаје око куће“ са старом кошницом на глави, натера се да зове особу са којом не говори, носе победнике на леђима, лају на лампу, ваде језиком прстен из посуде, ћасе. . .

На тај начин се играло **коња** у већини села у титовоужичком региону. У селу Дражевићи играло се по истом принципу, али не у екипама, већ је свако играо за себе.

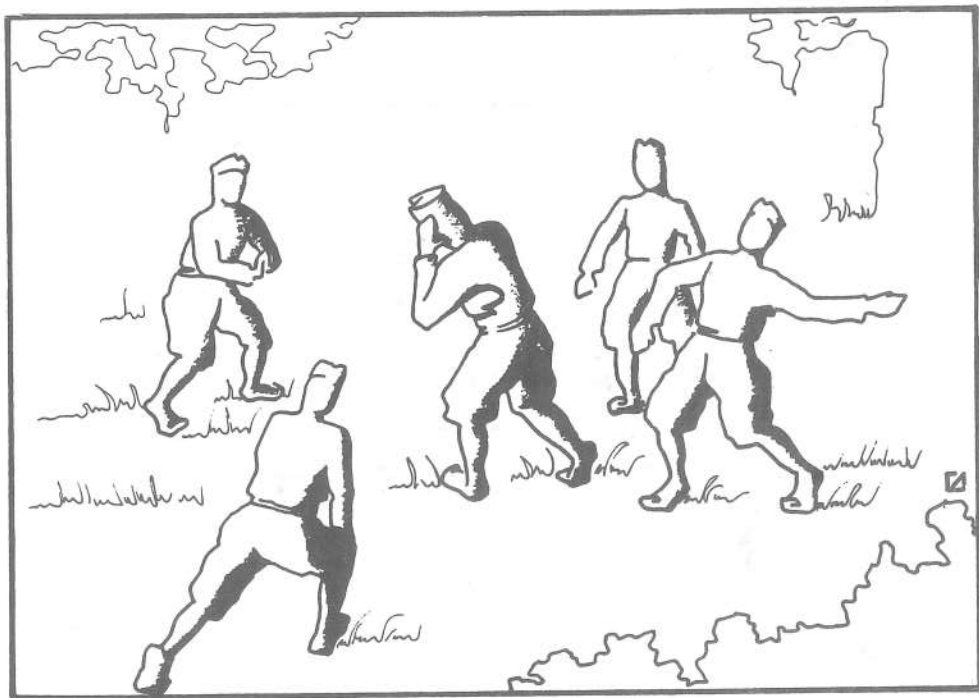
У Бабинама је записан занимљив начин играња. Игра се са тринаест рукавица и прстеном. Колико год има играча, образују полукруг око поређаних рукавица по поду и почињу игру. Први играч (кец тог полукруга) крије прстен, а први играч до њега почиње да погађа: „Ћут јесте, ћут није!“ Ако не погоди где је прстен, наставља играч до њега и тако редом, све док се прстен не пронађе. Ако један играч не погоди где је био прстен, у првом кругу, поново први играч крије прстен. Ко пронађе прстен под рукавицом, броји један поен и преузима вођење игре (сакривање прстена). Игра се до двадесет поена.

Каиша и прстена (игра се у целом титовоужичком региону) Као и претходна игра, игра се у многим крајевима наше земље¹²¹. У свим селима се игра готово на исти начин. Играју углавном мушкарци, а врло ретко жене (девој-

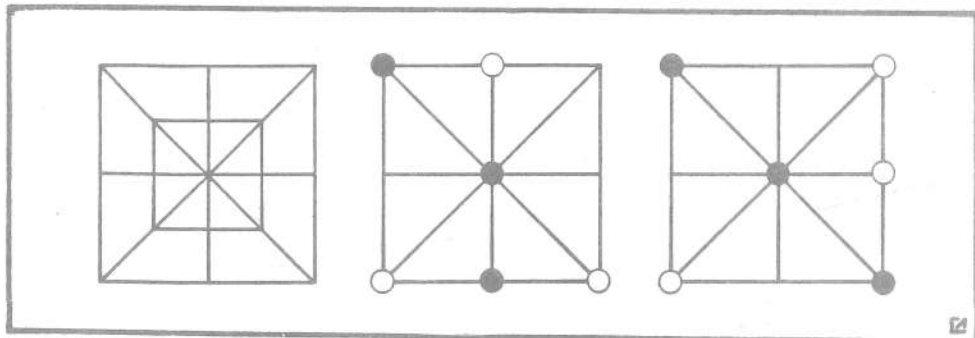

ке). Играчи поседају, најчешће уза зид, на клупу или под. Један почиње игру спуштајући прстен у нечију руку (сваком играчу приђе, прстен остави само у једној шапи), узимајући каиш у десну руку, лупи себе по левој, питајући: „Руко, кажи у кога је прстен“. Потом се обраћа неком од играча „У тебе је прстен“. „Није, нег' у Јанка (Марка)“ и при том отвара шаке. Тиме почиње тражење прстена, у ствари погађање где је прстен сакривен. Играчи који немају прстен добијају један ударац каишем при отварању шака. Играч код кога се нађе прстен добија два јача ударца и онда он преузима вођење игре, крије и тражи прстен.

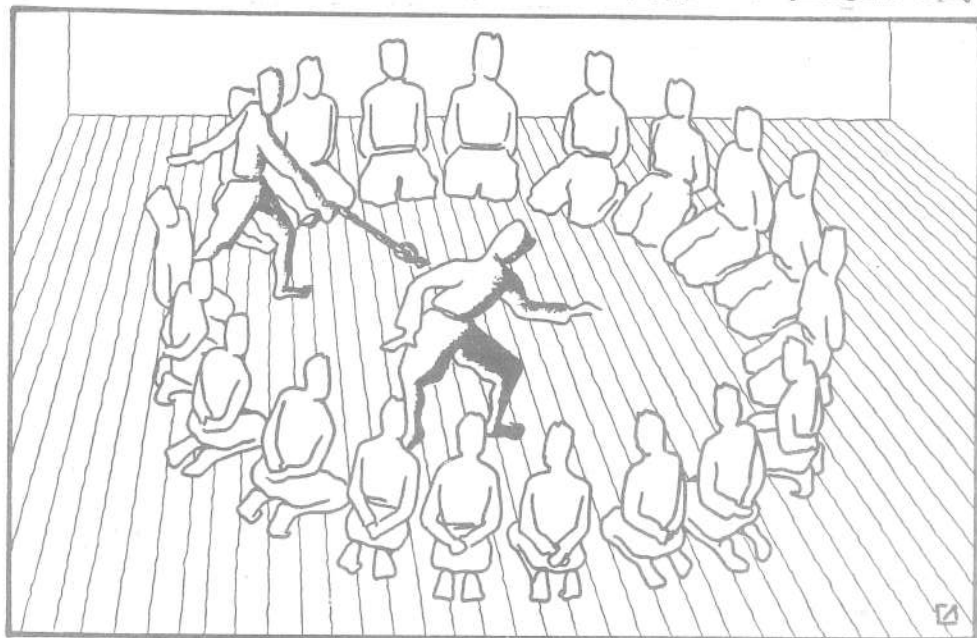
Зуце, зуке, зукавца, шлагае (игра се на територији целог региона) Играју само мушкарци, врло често и код оваца. За игру су потребна најмање три играча (игра их и много више). Пре почетка игре договоре се да ли ће први бити „драговолац“ или ће „извлачити коцку“ — извлачиће сламке. Играч који извуче најкраћу сламку, почиње игру. Затвори очи левом руком, а десну руку стави на леву половину лица са дланом окренутим споља (могу се и обе руке ставити преко очију). Неко од играча га удари, он тада скида руку са очију и погађа ко је то учинио. Док погађа, сви остали узвикују: „Зу-зу“ или „З, з, з“ држећи два прста (или један) испред његовог лица. Ако погоди ко га је ударио, онда њих двојица мењају места: играч који га је лупио крије очи и прима ударце, а он дели ударце са осталима.

Мица (игра се у целом титовоужичком региону). Углавном је играју мушкарци. За игру је потребно: исцртана површина на трonoшци, дасци или картону и 18 зрна („грашки“) пасуља две боје, (или 9 „грашки“ и 9 зрна кукуруза). Играју два играча повлачећи потез за потезом. При том воде рачуна о томе да противник не постави своје „грашке“ у непрекидни праволинијски или дијагонални низ (три „грашке“ чине низ), јер тада има право да „једе“ „грашке“ противнику. Игра се док један од играча „не поједе“ „грашке (зрна)“ другог играчу.

Тура (Гостун, Мувшете, Рупељево). У северном делу титовоужичког региона ову игру називају **каиша**, **каиша — тура** или **мишоди**. Биће описана варијанта која се изводи у селима Старог Влаха. Играју је само мушкарци. Број

играча је неограничен. Распоређени су по кругу, седе са ногама згрченим испред себе, („ухвате коло по кољенке“), доста збијени. Руке су им на леђима. У центру круга је један играч (обично се добровољно јави). Његов циљ је да што пре пронађе „туру“ (уврћен пешкир, мараму), на крајевима везаном у чворове. „Тура“ је код играча из круга. Они је крију испод колена, додају је брзо један другом, ударају играча из центра и много галаме. Док играч из центра узме „туру“ и погоди ко га је ударио, добије силне батине. Када му пође за руком да узме „туру“ од неког играча, мења место са њим, и игра се наставља. Овако се игра и у селима на Пештерско-сјеничкој висоравни¹², а Т. Братић и Делић забележили су исти назив, али за другу игру¹³.

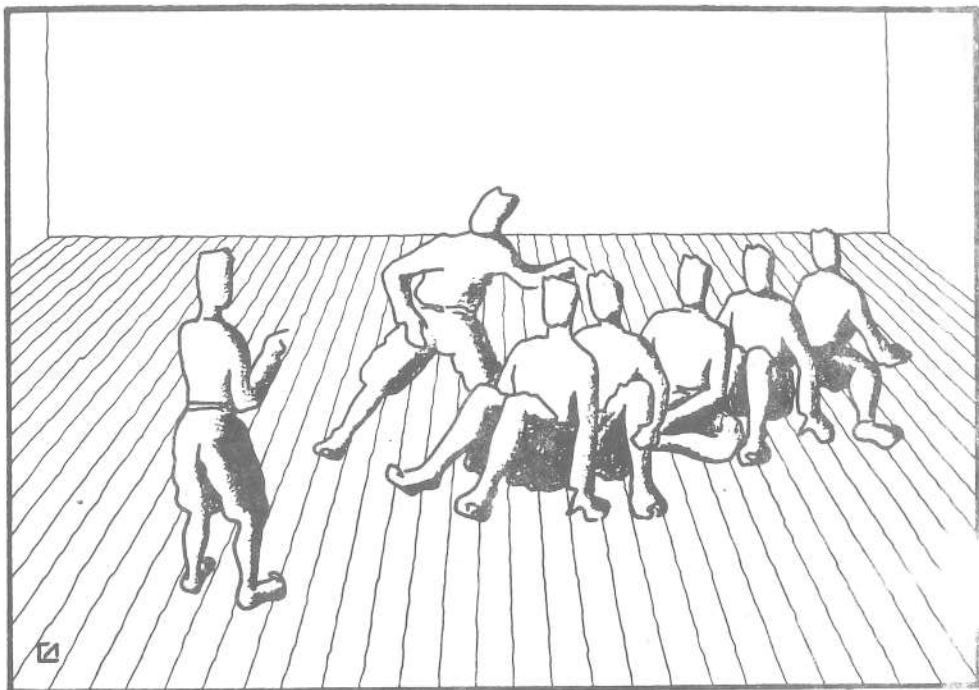
Вјешта и неvjешта (Крњача, Бучје. . .). Игру под истим називом и истим начином играња забележили су Вук Врчевић¹⁴ и Братић и Делић¹⁵. Играју само мушкарци. За игру су потребна два играча (један од њих не зна добро игру) и поњава. Њих двојица легну један поред другог. Играча који не зна тачно како се то игра, покрију поњавом. Око њих двојице, тако опружених, окупе се остали присутни и игра почиње. Непокривени играч лупи себе руком (или мотком) па онда јако удари играча под поњавом, који би требало да погоди ко га је ударио. Присутни око њих вичу, додају, навијају и том буком не дозвољавају играчу испод поњаве ни да претпостави одакле долазе ударци. Кад најзад схвати да га бије његов саиграч, он је већ добио добре батине.

Мемет кобиле, баке (Бабине, Врбове, Кратово, Трнава). Играју само мушкарци. Слична је игри зуце. Број играча је неограничен. Једном играчу вежу очи, а остали га ударају. Кад погоди ко га је ударио, мењају места. Други начин играња је кад се један играч савије тако да стави главу у крило неком од присутних, а остали играчи га ударају по задњици. Чим погоди ко га је ударио, мењају места. При таквом начину играња често подваљују један другоме. Играч који се савија стави на задњицу испод чакшира комад црегуље, па они што га туку пребију сами себи руку.

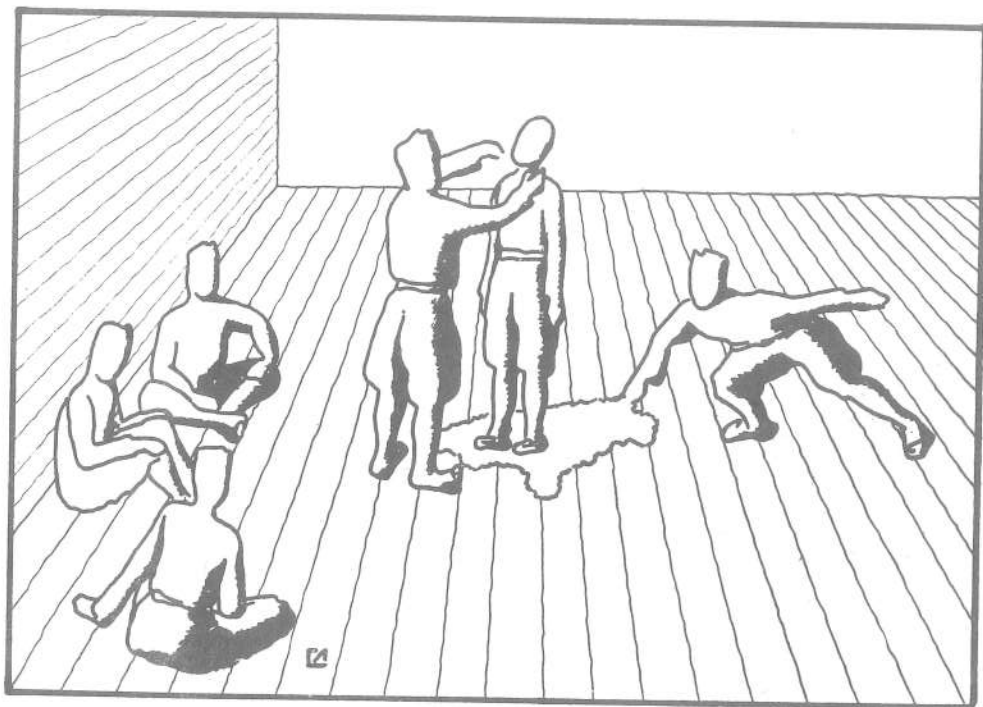
Кадије — судије (Прибојска Бања, Крњача, Бучје). Број играча је неограничен. Играју само мушкарци. Једног одаберу да буде „осуђеник“. Измисле му кривицу и хоће да му суде. За судију изаберу играча који не зна игру. Окривљени играч излази пред судију — кадију и прича шта је све скривио. Моли судију да му опрости и, у знак кајања, он му се клања. Клањајући се, он полије судију зачађављеном водом, коју је држао у посуди на глави, а прикрио је шалом.

Шаривоја (Тисовица, Штитково. . .). У селима на Пештерско-сјеничкој висоравни ова игра се назива **слава-преслава**¹⁶, а Т. Братић и Делић забележили су два назива ове игре: **јазавца** и **сватови у крилу**¹⁷. У селима у јужном делу региона, као и у осталим крајевима наше земље, играју је само мушкарци. Број играча је неограничен. Два играча имају одређене улоге: то су „домаћини“. Кад се договоре да играју шаривоја, потрче сви да седну један другом у крило, чинећи низ. На врху тог низа (који почиње са пода) седи један домаћин а други домаћин стоји крај њега. Игра почиње питањем домаћина који стоји и држи каиш у рукама: „Ко ти је ово?“ и покаже руком на неког из низа. Домаћин који седи одговара: „То ми је кум (стриц, рођак, пријатељ). Како за ког играча одговори, тако тај играч устаје из низа. Када дође ред оног који је први сео, домаћин одговара: „Набигузица“, а домаћин по-

чиње каишем да бије тог играча, незваног госта, који бежи по соби. Игра се може поновити и по неколико пута.

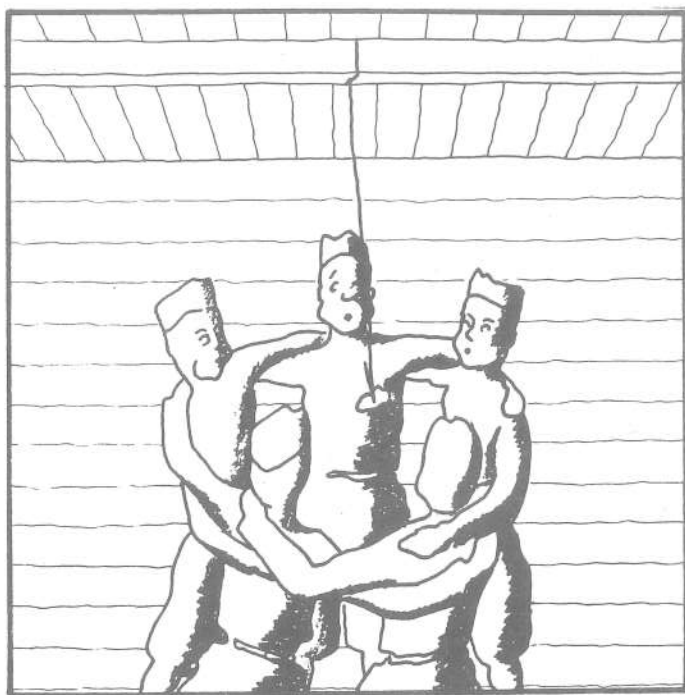
Војника (Гостун). Игру изводи само муслимански живаљ у региону. У селима на Пештерско-сјеничкој висоравни она се назива **регрутација**¹³. Највероватније да је то новија игра, јер се у литератури не помиње. За игру је потребно: неколико играча који не знају игру (нису до тог времена ишли по селима), група играча који сачињавају комисију, играч који прозива остале („презивање“) и кабаница. У соби седе играчи из комисије, испред њих се простре кабаница, а играч који прозива, („презива“) „војску“ уводи у собу једног по једног играча из групе која је ван собе (то су играчи који не знају игру). Прозвани играч је регрут. Кажу му да стане на кабаницу и почињу да га опседају питањима: „Чији си? Колико ти је година? Шта радиш“... а затим га као прегледају, мере. Док га обасипају питањима и примедбама, регрут се збунује, попусти му пажња и не види кад му неко из комисије измакне кабаницу на којој је стајао и он тресне о земљу. Кад се заврши регрутација са једним играчем, прозивају другог, и, тако редом, колико их има. Они који су били на регрутацији, не излазе из собе. Ћуте и чекају да остали буду насамарени.

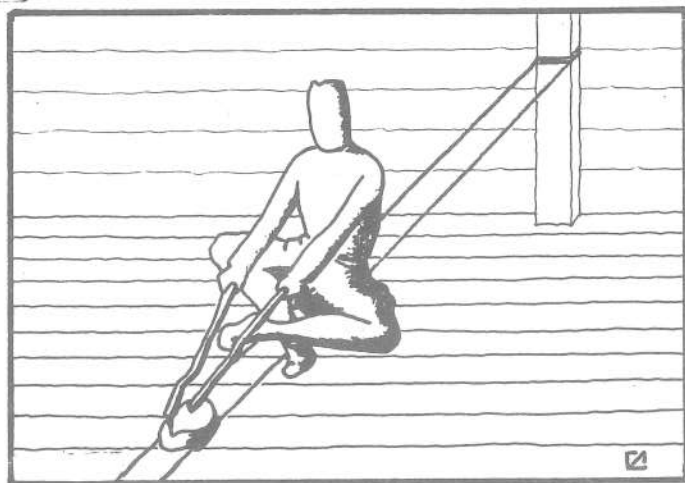
Жишке (Трнава). Записана је као **жиже** или **јабуке** у Херцеговини¹²⁹, а на Пештерско-сјеничкој висоравни то је игра **жишке**, или **хватање јабуке**¹³⁰. Играју само мушкарци. Узме се „шиваћа“ игла са джим концем. Конац се заведе за греду у кући, а на врх игле се стави „жишка“ (жеравица). Играчи око те жишке образују круг држећи се укрштеним рукама на леђима, и свом снагом дувају у жишку како би је залепили на уста или нос играчу са супротне стране круга. Занимљиво је да се она игра у северном делу региона, а било би логичније да је познају становници јужног дела.

У Титовоужичком региону постоји неколико начина дохватања прстена, као и у другим нашим крајевима¹³¹. У јужном делу региона то је најчешће дохватање прстена помоћу клипка (мотке), **клипка и прстена**. Један играч легне на под потрбушке. Изнад њега је други играч који стоји и држи „клипак“, мотку и прстен у рукама. Играч који лежи требало би да се подигне с пода не савијајући колена, а држећи се за мотку и истовремено да узме прстен зубима. У северном делу региона прстен се вади из дубље посуде (металне или дрвене) пуне воде, такође само зубима, а игра се назива **магарца**.

Игра **међеда** (Каћево) чини се да је сјединила две старије игре: **ћабе** и **медвједа**¹³². У ствари, игра се као игра **ћабе** све до пред крај, када се „убија медвед“. Играју само мушкарци. За игру је потребно: јак конопац, капа, две

мотке и вешт играч. Конопац се двоструко веже у кући (соби) између стубова (растојање од пода је пола метра до метар). На њега седне играч прекрстивши ноге, испред себе на конопце стави капу, а у рукама држи две мотке. Његов задатак је да „убије међеда“, односно да ударцима штапова протури капу кроз конопце, а да не падне са њих.

Постоји још неколико игара, које су ређе извођене од описаних. Једна од њих је игра **варка** (Прибојска Бања). Играју је три играча. Двојица ставе на своја рамена обрамицу („чабрењак“), а трећи седне на њега прекрштених ногу. У рукама држи две мотке. Потребно је да премести мотке из руке у руку а да не падне са обрамице.

У селима у Ужичкој Црној гори записана је игра **субаше**. Њен опис налази се у Гласнику Етнографског музеја 48¹³³.

У граду се често играло **фоте** — **заната**. Залагањем предмета одређивало се шта ће која фота да ради, којим ће се занатом бавити. Сијела су се често завршавала и игром **тутумиша**, о којој ће касније бити говора.

3. ЧОБАНСКЕ ИГРЕ

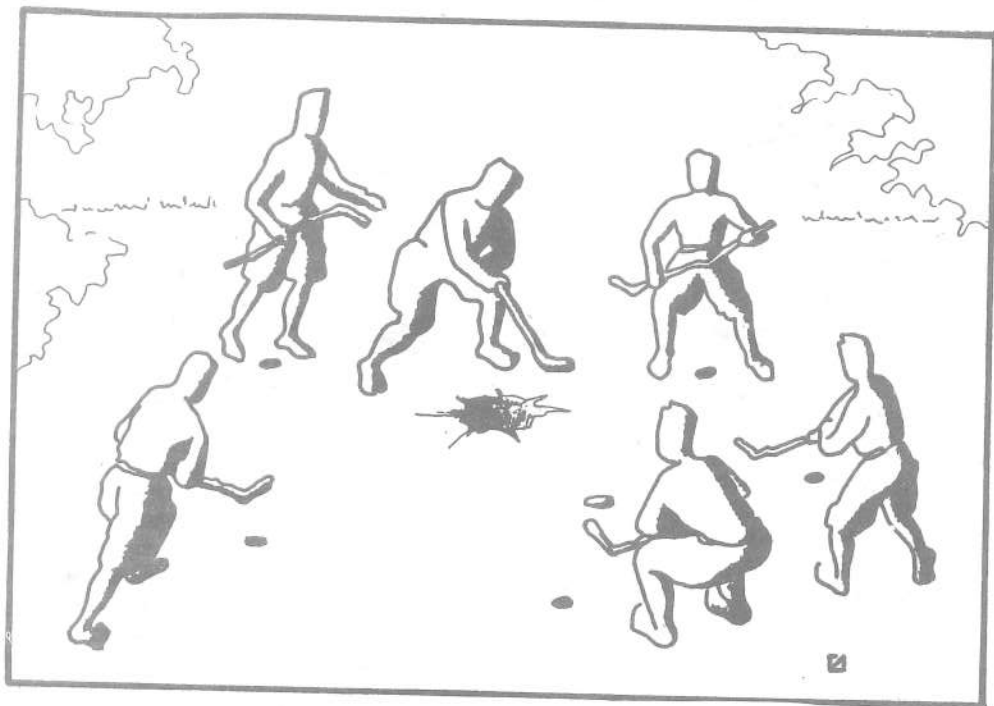
У овом региону, кад су у питању чобанске игре, постоји разлика између северног и јужног дела. Многе игре које су јужно од границе Мокра Гора — Ужице — Пожешка котлина изразито су чобанске, северно од ње — оне су већ дужије време дечије игре. На основу истраживања и података из литературе, издвојена је група чобанских игара. Као и код претходних игара, и у овој групи постоје игре које су игране и играју се у целом титовоужичком региону а то су игре **клиса** и **гуде**. Потом постоје многе игре које се играју у колу: **вука** и **јагњета**, **около каиша**, игре са лоптом, и један мањи број игара познат само у појединим деловима региона.

Клиса (игра се у целом титовоужичком региону). Игра се у многим крајевима наше земље¹³⁴ и на безброј начина. У титовоужичком региону познате су три варијанте: бацање клиса са „кобе“, са „бане“ и са земље.

а) **Клиса и пале (Клиса и машке)** Играју углавном мушкарци. За игру је потребно: кочић пободен у земљу, „коба“ („коњ“, „мета“, „кобила“, „сова“), клис — дрво дужине до 20 cm (зарезано са обе стране, мада и не мора), мотка дуга 1 до 1,5 m и „пала“ („машка“, „мачуга“, „палија“) и гране („стројка“). Играју два или више играча. Кад их је више, подељени су у две групе. Постоји више начина бацања клиса, као и бројања приликом повраћања. Најраспрострањенији начин је да се играчи поделе у две групе. Ради лакшег објашњења игре, означиће се на цртежу група А и група Б. Играчи групе А бацају клис, „бију“, а играчи групе Б „повраћају“ („бране“). Удаљеност између група је до 40 m.

Која ће група прва бацати најчешће се одређује помоћу ознака на клису. На једном крају је урезан број 1 а на другом знак плус (+). Група која одабере крај клиса са ознаком 1, прва баца клис. При бацању клиса може се стати код кобе, ударити по њој палом и бацити клис, а може се клис поставити на кобу па са ње бацати. Група А баца клис, група Б га дочекује и враћа „повраћа“). Ако га „поврати“ близу кобе, до дужине једне пале, групе мењају места. Ако се клис поврати на већем растојању, играчи групе А одбацују га и тада се „броји“ колико су одбацили (мери се растојање палама и сабирају поени, „коњи“: 1 „пала“ = 1 коњ или 10 пала = 1 коњ). Игра се најчешће до 100 коња (може и до 50 или 200). Догађа се у току играња да играчи групе Б ухвате клис голом руком (каже се „учварио клис“) или, пак, да клисом погоде кобу. Тада групи А „погоре сви коњи“ (поени) и екипе мењају места.

селима, изузев у Пожешкој котлини, она се углавном играла и игра на исти начин. У селима у котлини почело је осавременавање ове игре, мењање устаљених правила (деле се у две екипе) и промена реквизита са којима се игра (користи се лопта)¹⁶. За игру је потребно шест играча (најчешће). Пет има „кућице“ („кућере“, „кућу“, „рупаче“, „колибу“), а шести је без ње; он чува „казан“ („кућиште“, „бакву“, „џору“) дрвена или камена плочица (може и од гљива) „гуца“ („жер“, „пиле“, „жерак“, „крмача“, „жуга“) и криве мотке „мачуге“ („палице“, „машке“, „тојаге“, „буџе“). На ливади се обележи кружни простор („направи гувно“), ископа се велика рупа у средини (казан), а око њега пет мањих рупа, кућица, распоређених по кружници на растојању од 3 до 5 m од казана.

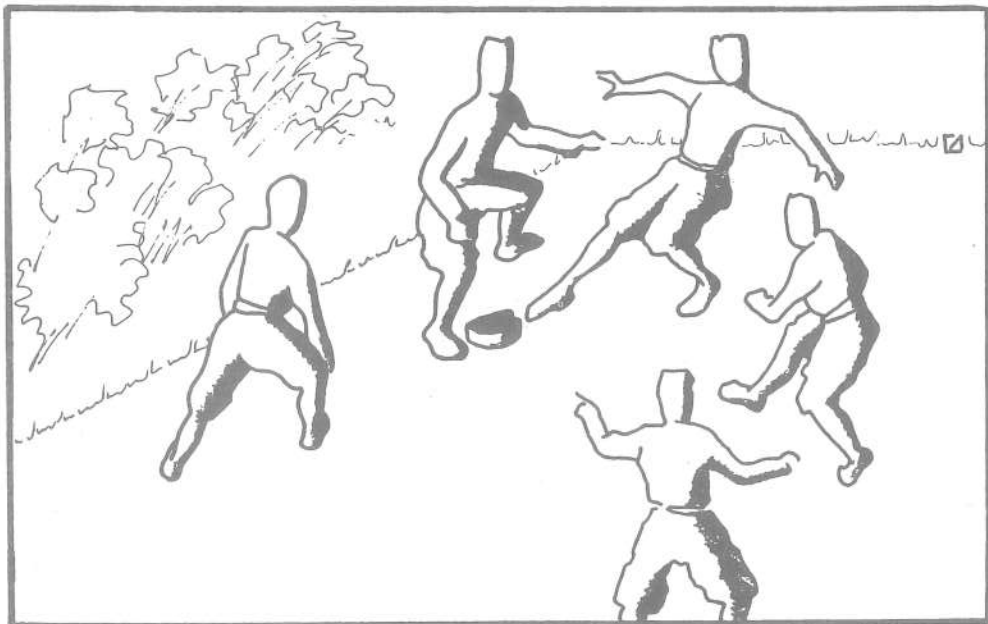

Пре почетка игре, врши се „судање“ — играчи убацују мачуге у казан, са удаљености од 7 до 8 m. Играч који први убади мачугу у казан „тера гуцу“ — постави је у казан и из њега избацује; он чува казан. Његов задатак је да не дозволи осталим играчима да утерају гуцу у казан. Остали играчи, истовремено, покушавају да убаде гуцу у казан, а и чувају своје кућице. Кад ипак неко од играча убади гуцу, „осоли казан“, викне се: „Опара! Мијена!“ На тај узвик сви трче да заузму кућицу, и то не своју, већ туђу. Кућица се заузима убацивањем мачуге у њу. Играч који остане без кућице, наставља да чува казан до следеће „мијене“, промене.

Орлова (Тисовица, Божетићи...). Игра која вероватно потиче од обредних покладних игара. По казивањима, у прошлости се играла на Покладе код цркве Јање. Играли су је само мушкарци у „великом појасу“ (низу). Т. Браћић и Делић забележили су игру **Радава**¹³⁷ у Херцеговини, која се готово исто играла као и орлова. Штета је што се није сачувала песма која је свакако била саставни део ове игре. О игрању на Покладе писали су и други аутори¹³⁸. У селима у којима је записана играли су је чобани. Описашу старији начин играња. Ожењени мушкарци, „људи“, хватали су се рукама један другом за рамена, чинећи низ, „велики појас“. Први играч је „орао“, и он све време покушава да ухвати задњег играча. При том се низ играча стално увија, ломи (последњи играч бежи), али не сме да се прекине. Новија варијанта ове игре забележена је у Каћеву, под називом **квочке и пилад**. Играчи су низу, први играч је „квочка“ а ван низа је играч „кобац“ који покушава да ухвати „пилад“, играче иза „квочке“. Играч квочка то не дозвољава, „брани пилад“, а при том се низ увија и ломи, али се не прекида.

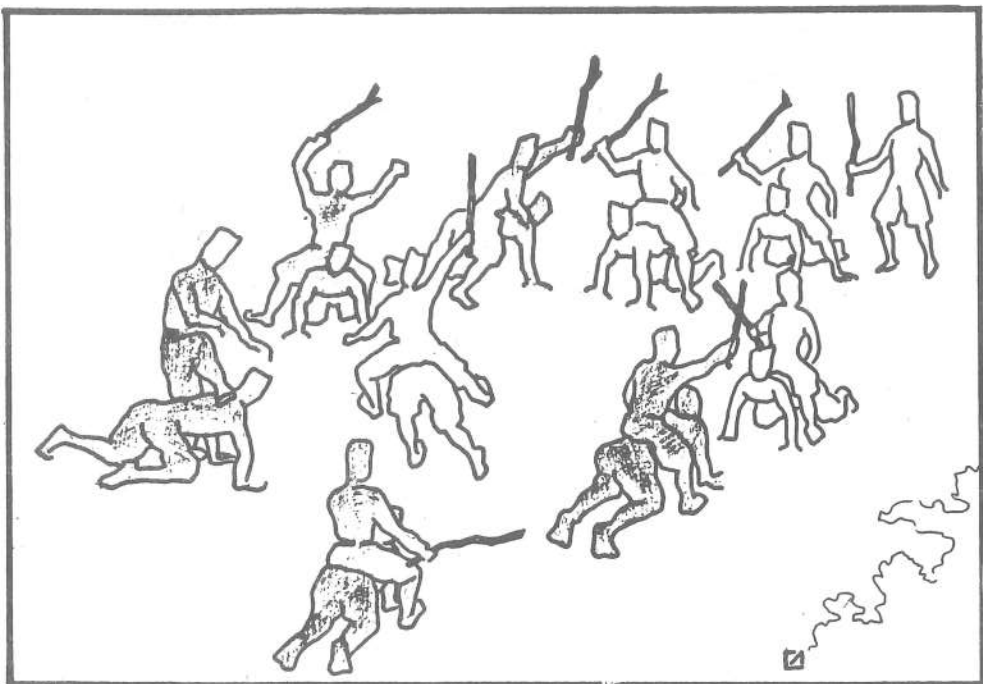
Баке, леце, пете, масло (Каћево, Гостун, Жрта). Играју само мушкарци. Број играча је неограничен. У земљи се ископа рупа величине пете, коју називају „бака“ („леца“, „масло“). Одмакну се од ње до „биљега“ и трче ка рупи. Ко први стигне до ње, стави пету у рупу и „чува баку“. Остали играчи трчкају околу и „нападају га“. Циљ им је да убаце пету у рупу. Чувар баке их омета, али ако у одбрани удари неког ногом у цеваницу, онда ударени играч постаје чувар баке. У селима на Пештерско-сјеничкој висоравни та игра се назива **бабање**¹³⁹ а В. Врчевић ју је забележио под називом **бабине рупе**.¹⁴⁰

Вина (Горња Бистрица, Годечево). Позната је и у другим крајевима¹⁴¹, а у титовоужичком региону игра се понегде. Изводе је само мушкарци. Број играча је неограничен, а за игру је потребна само једна капа. Пре почетка

игре „суде се“ ко ће први бити чувар капе. Суђење се обавља бацањем капе испод подигнуте ноге. Ко баци најдаље, почиње игру. У омеђени простор (кружни или четвртасти) стави се капа на земљу и осталим играчима не дозвољава да је избаце из тог простора, „да је шутну“. Капа се чува само ногама. Играч који успе да избаци капу, мења место са дотадашњим чуваром и игра се наставља.

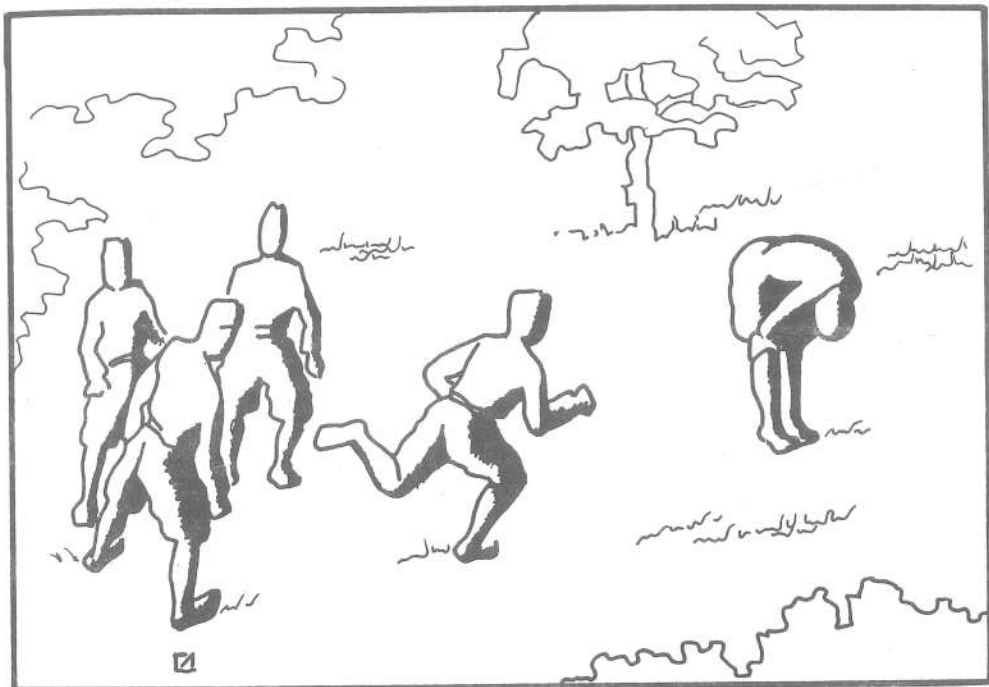
Војске и царева (Гробнице, Годечево. . .). Играју само мушкарци, а често је називају и **коња**. Поделе се у две групе, две „војске“. У свакој групи пола играча су „коњи“ а друга половина су „војници“, који јашу коње. Војници држе у рукама шибље, коприву и гране са лишћем; то им је оружје. Кад се припреме за игру, поставе се једни према другима и „бију се као права војска“, измахујући и замахујући травама и копривом као сабљама.

Труле кобиле (Трнава, Рача, Узићи). Најпознатија је под овим називом у титовоужичком региону, мада се још назива и **прескакала**, **мицајац**. Игра се у многим крајевима наше земље¹⁴². Играју само мушкарци. Број играча је неограничен. На земљи се обележи мета са које се трчи. На растојању од десетак метара један од играча се савије „начучури“, држећи руке (шаке) на коленима, а остали прескачу преко њега. У неким селима се пре прескакања изговара бројаница:

„Амицајац, амци-манци, пирговац,
Златом топузлари,
мамузом по глави,
да се не омрси.
Омрсит се нећу. (Рача)

Чим се то изговори, трчи се са мете и прескаче савијени играч. При прескакању се савијени играч сме додирнути само шакама по леђима. Ако се „закачи“ ногама, онда играч који је то урадио мења играча који је био савијен.

Вука и јагњета (Бачевци, Рупељево. Отањ...) Често се назива и **хајдучко коло**. Број играча је неограничен. Играју и мушки и женски играчи. Један играч је „јагње“, други „вук“ а сви остали су „тор“ и „ухватили су коло“ држећи се за руке. У колу се налази „јагње“, а ван кола је вук. Вук жели што пре да ухвати јагње и почиње трка њих двојице (двоје). За то време играчи из круга помажу јагњету: пуштају га да несметано пролази испод њихових руку, а вука ометају, заграде му рукама пролаз, збију се, померају се. Играч који дозволи да вук ухвати јагње, заузима место играча који је био јагње. Вук се не мења.

Каиша, околу каиша, у колу каиша (Рача, Годљево, Трнава, Здравчићи, Засеље, Гостиница, Равни, Пилатовићи, Каленићи). Број играча је неограничен. Играју и мушки и женски играчи. На почетку игре издвоје се два играча. Остали образују круг. Међусобно нису спојени. Сваки играч стоји држе-

ћи руке на леђима. Један од оне двојице што су се издвојили има каиш и почиње игру тако што јури другог издвојеног играча, који бежи око круга (кола). Играч који бежи има право да стане испред играча у кругу, који одмах мора наставити бежање уместо њега ако не мисли да добије батине. Играч који носи каиш може ставити неке у руке на леђима (каиш); тај би требало одмах да настави да јури играча испред себе. За ту игру потребни су брзина и спретност.

У титовоужичком региону постоји више игара са лоптом. Лопта је у прошлости прављена од говеђе длаке (у пролеће кад се говеда лињају), затим од крпа, а сада се најчешће користи гумена лопта.

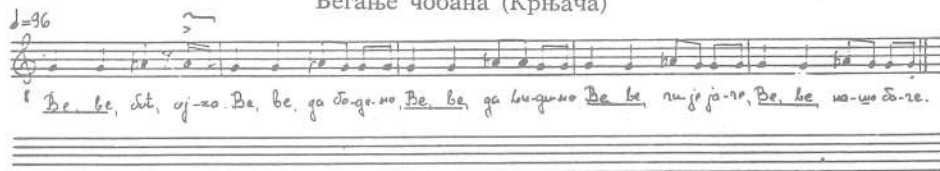
Армана (Прибојска Бања), или шуге (Гробнице). На земљи се нацрта круг и по тој линији поређају се играчи (број је неограничен). У центру круга је играч који има лопту. Играч из центра круга гађа играче који стоје околу, а не смеју да се померају са линије. Ког играча погоди са ивице круга (а да тај не ухвати лопту и врати му је), са њим мења место.

Околу лопте (Гостиница). Исти је распоред играча као у претходне две игре, само сада лопта није код играча у центру круга, већ код играча из кружнице. Они додају лопту један другом и гађају играча из центра. Играч у центру круга мора бити брз и веома покретљив како би избегао да га погоде. Када се догоди да неко од играча са кружнице промаши играча у центру, одлази на његово место и њега сада остали гађају.

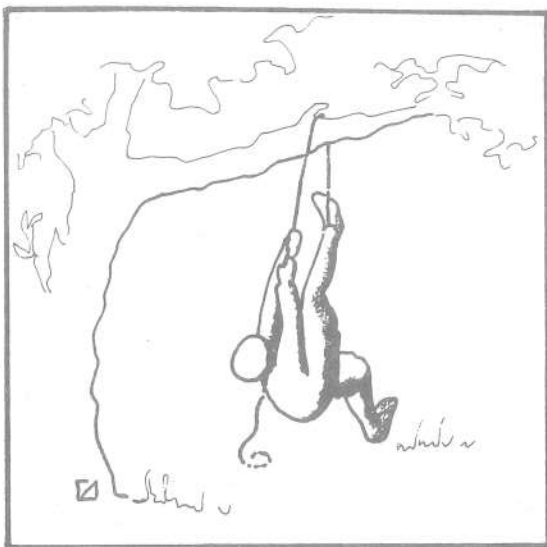
Лопте (Дренова). У испртаном кругу налазе се сви играчи, а ван круга је само један играч, који има лопту. Његов циљ је да погоди што више играча из омеђеног простора. Сваки играч кога погоди — испада из игре.

Поред наведених игара са лоптом се играју и игре иска бије ко код рупе није и мете. Њихови описи налазе се у Гласнику Етнографског музеја у Београду, број 48¹⁴. Чобани би веома често заиграли тутумиша (слепог миша, жмуре), и то у колиби, у кишне дане. Једном играчу би везали очи и он је покушавао да ухвати неког од осталих играча, који су бежали, смејали се и узвикивали: „Ево ме, ево!“ У пролеће су правили сватове. Накитили би младу ливнем, одредили јој девере, младожењу и остале сватове и ишли би „крз планину“ и ливаде. Када се „боду бикови“ чобани би вегали — посебна мелодија којом се бодре бикови. У селима на Пештерско-сјеничкој висо-

Вегање чобана (Крњача)

равни егање је омиљена забава чобана¹⁴⁴, као и у Босни на Грмечу¹⁴⁵. Девојке би понекад заиграле **лончића** (пошто **секо** млеко), а снажнији чобани **би мје-рили со**. Преко дрвета би пребацили конопац који на једном крају има замку за ногу. У замку би ставили ногу, и сами себе вукли да коленима додирну дрво преко кога је пребачен конопац.

4. ИГРЕ НАДМЕТАЊА

Ова група игара је веома сродна такозваним витешким играма, у којима се истичу снага и спретност. У титовоужичком региону у надметањима учествују момци и млађи људи. Надметања су се најчешће обављала на вашарима крај кола, код сеоских кафана, празником, и на теферичима. Најуобичајенији начин доказивања снаге испољава се играма: **бацање камена**, **трке** (људске и коњске), **скакање** и **рвање**. Много више тих игара сачували су житељи на Пештерско-сјеничкој висоравни.¹⁴⁶

Бацање камена

Постоји неколико начина бацања камена:

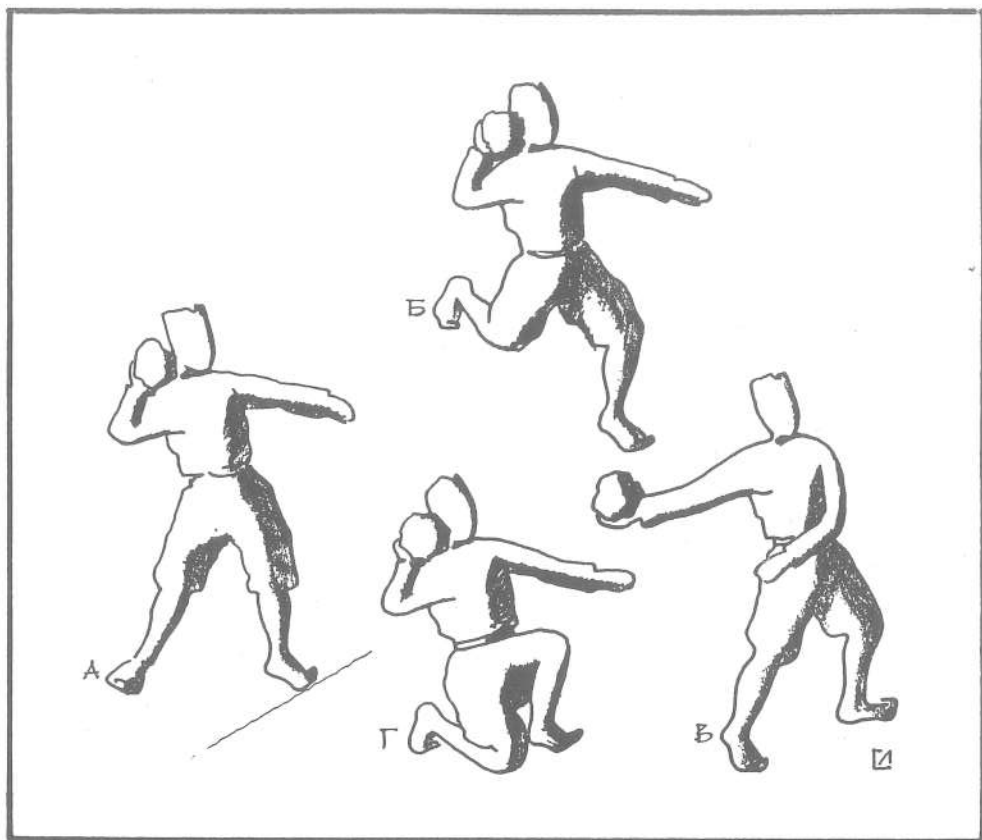
а) бацање камена с рамена, чисто бацање, с места, с мјеста — најуобичајенији начин бацања камена са мете, „биљега“; На цртежу означено словом; (А)

б) бацање камена изаврље; (Б)

в) бацање камена из трке, изалетке, трка, из залета; (В)

г) бацање камена с кољена, клечећи;

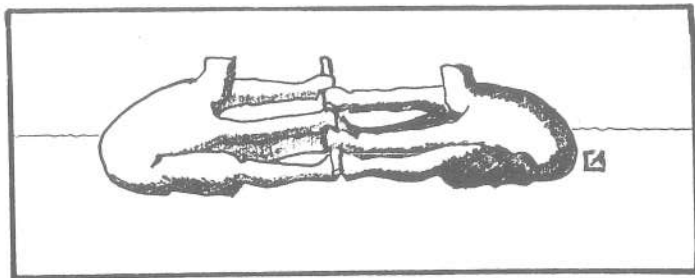
Камен се баца на тај начин што се клекне крај мете на једно колено и из тог положаја се баца камен. (Г)

Трке Омиљена надметања у јужном делу титовоужичког региона. Жители села у околини Прибоја и Пријепоља воле ту врсту надметања и поклањају много пажње припремама за њихово извођење. Трке су изводили на свадбама и заветинама, а било је и посебних скупова само за трке, „кошије“¹⁴⁷. Постоје две врсте кошија: „пешачка кошија“, када трче људи и „коњска кошија“ у којој се тркају коњаници. Победници трка, кошија немају никакву добит, изузев почаст која им се указује током године, до следећих трка.

Клипка, вучење клипка, кличка. Најчешће су то играли „зрелији“, јачи људи. У селима на Пештерско-сјеничкој висоравни та игра се назива качамар¹⁴⁸. Два играча седну на земљу тако да им се стопала чврсто додирују, а рукама држе дебљу мотку. У таквом положају покушавају један другог да превуку на своју страну. Не смеју померити стопала ни устати.

Скакања и прескакања. Скакали су у даљ са одређене мете („биљег“). Може се скакати из места или из залета („затрке“). Прескакали су најчешће мотку постављену на два кочића. Такође се може прескакати „из места у вис“ или из залета. Према казивањима, ту врсту надметања нису много волели.

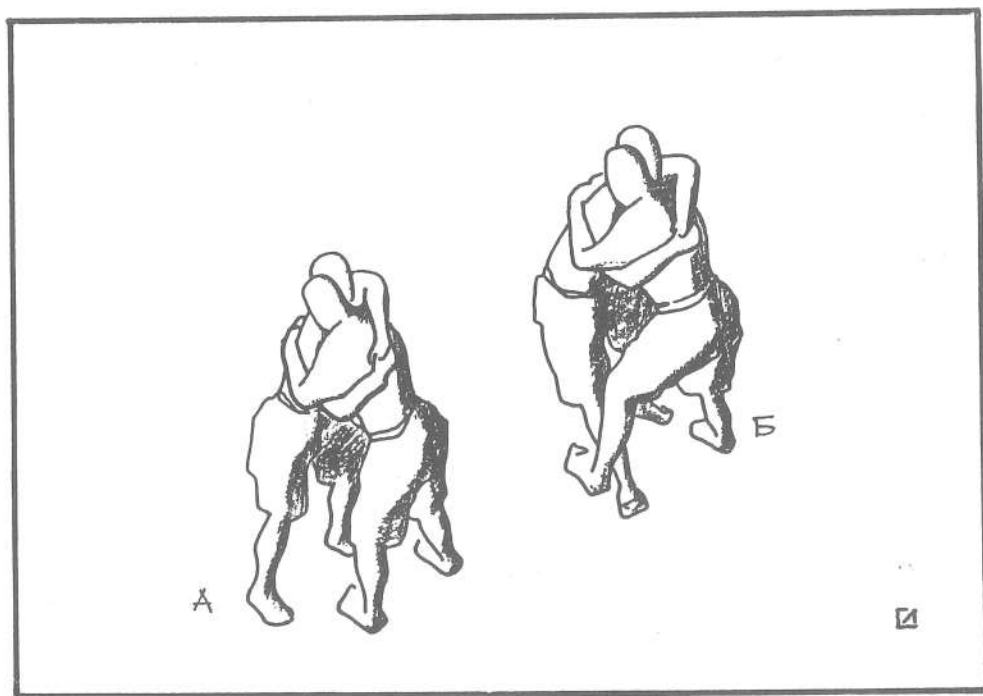

Рвање. Поред бацања камена, рвање представља надметање које је веома популарно у целом титовоужичком региону. Постоје два начина рвања:

а) рвање у кости

када се рвачи боре снагом мишића руку и горњег дела тела, држећи се мишицама; (А)

б) рвање слободно, рвање са поткачивањем
код кога су дозвољени сви могући облици борбе, па чак и саплитање, „поткачивање“. (Б)

5. ДЕЧЈЕ ИГРЕ

Сеоско дете се веома често, од малих ногу, активно укључује у многе послове сеоског домаћинства. Зависно од година, бринуће се о живини, сакупљати гране за ватру, купити шљиве, затим ће чувати овце, касније ће девојчице учити женске послове, а дечаки ићи уз волове при орању и са очевима се обучавати мушким пословима. Без обзира на то колико су била заузета послом, деца су налазила времена и за игру. У њиховим играма, поред трагова обредних игара (пауна, јелечкиње-барјачкиње) налазе се многе игре које су старији изобичајили, као и игре које у јужном делу титовоужичког региона изводе одрасли, а у северном — деца.

Најомиљеније дечје игре су: **пиљака** и **жмуре**, **тутумиша**. То играју деца по целом титовоужичком региону. Игре: **синова**, **брље**, **делене земље**, **седавапаркица** играју углавном деца у северном делу региона. Чини се да та деца имају више времена за играње.

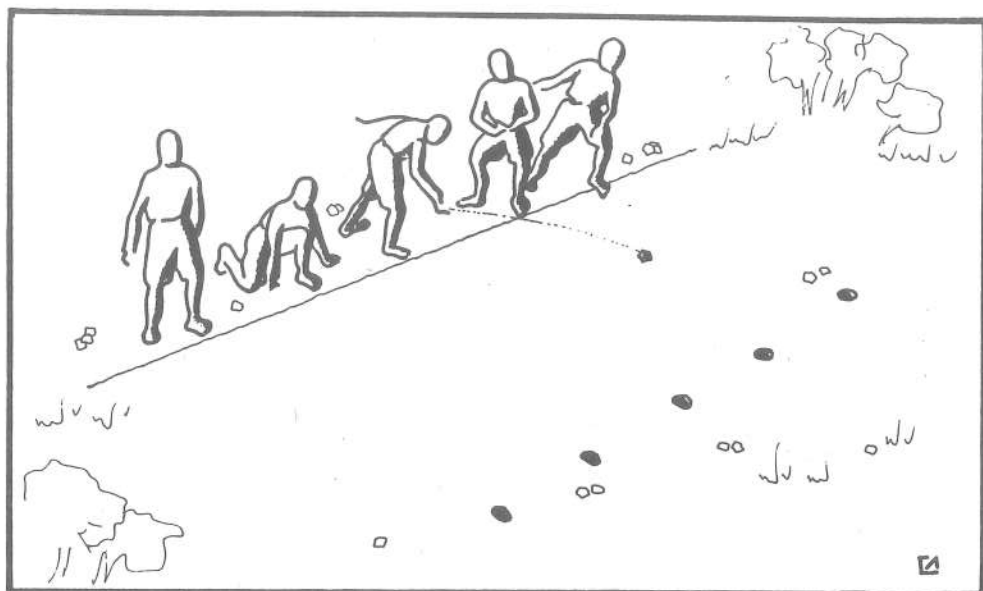
Пиљака. Игра коју играју деца у целој нашој земљи¹⁴⁹. У титовоужичком региону она се игра углавном на исти начин. Веома детаљан опис ове игре дао је Момчило Тешић у Ужичком зборнику б¹⁵⁰, па би описивање те игре било само понављање већ објављене грађе.

Жмуре-спаса, **тутумиша** (игра се по целом региону) **Жмуре**, или **спаса** игра се на отвореном простору. Један од играча жмури, остали се крију. Играч који жмури броји до десет; то је време за које остали пронађу згодно место где ће се сакрити. Кад играч, који је жмурио заврши бројање, креће да тражи своје саиграче. При откривању сакривеног играча, обојица трче до места где се жмурило, да се спасу, „запљуну“. Ко први стигне, спасао је себе да не жмури. Ако играч који је жмурио први стигне и каже: „Пуј, Јово“ (Марио, Марко) обезбедио је играча који ће жмурити у следећем кругу. Може се догодити да сви буду бржи од њега, па он мора поново жмурити. У противном, жмури играч који је први откривени „запљунут“. На исти начин могу играти и **спаса**. То значи да последњи откривени играч има право (ако је бржи од играча који је жмурио) да спасе све до тада откривене играче узвикујући: „Пуј, спас, за све нас!“. Ко ће први жмурити може се одредити договором, а много чешће се то ради разбројавањем¹⁵¹.

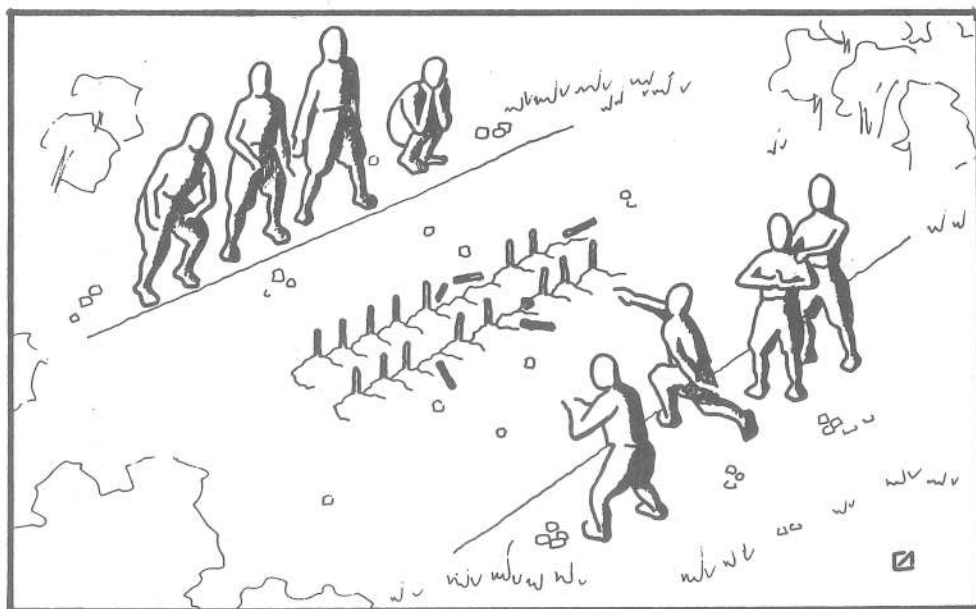
Тутумиша се игра у колиби или соби. Једном играчу се вежу очи (марамом или крпом) и он покушава да ухвати неког из групе играча који се врте по просторији, галаме и задиркују га. **Тутумиша**, често заиграју на сијелу, а и чобани (момци и девојке).

Синова (Гостиница, Отањ). У селима на Пештерско-сјеничкој висоравни играју је одрасли и назива се **сињање**¹⁵². Т. Братић и Делић записали су у Херцеговини дечју игру **копилића**¹⁵³, која је слична овој игри. Играју је само дечаки. Постоје два начина играња:

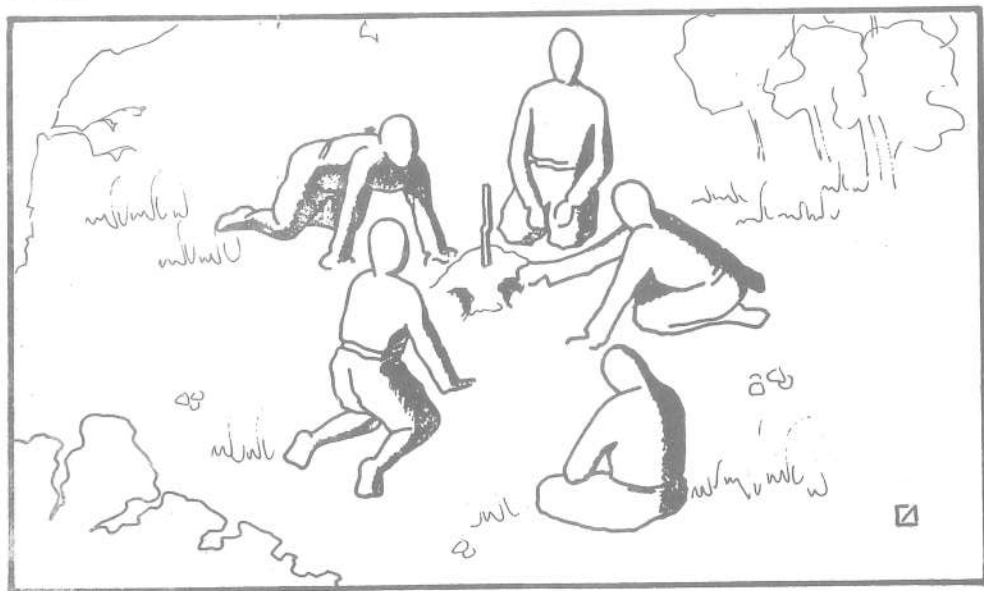
а) **синова** — лончића игра најчешће пет играча. У земљи се ископа пет рупа („лончића“), а сваки играч припреми доста каменчића. Са мете („бане“) један по један играч убацује каменчиће у туђу рупу (пре почетка игре свако је себи изабрао по једну рупу, један „лончић“). Када се заврши убацивање каменчића, преброје колико ко има **синова**, каменчића у својој рупи. Играч који има највише **синова** носиће „на кркаче“ играча који има најмање **синова**.

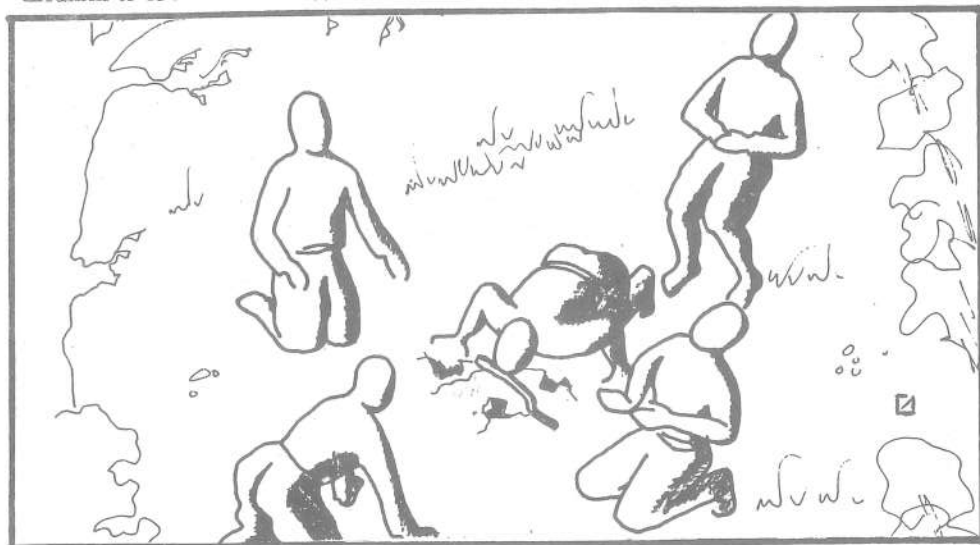
б) Варијанта те игре појавила се шездесетих година у пожешким селима. Играју само дечаци. За игру је потребно: двадесет дрваца, две гомиле песка, неограничен број играча подељених у две групе и доста каменчића.

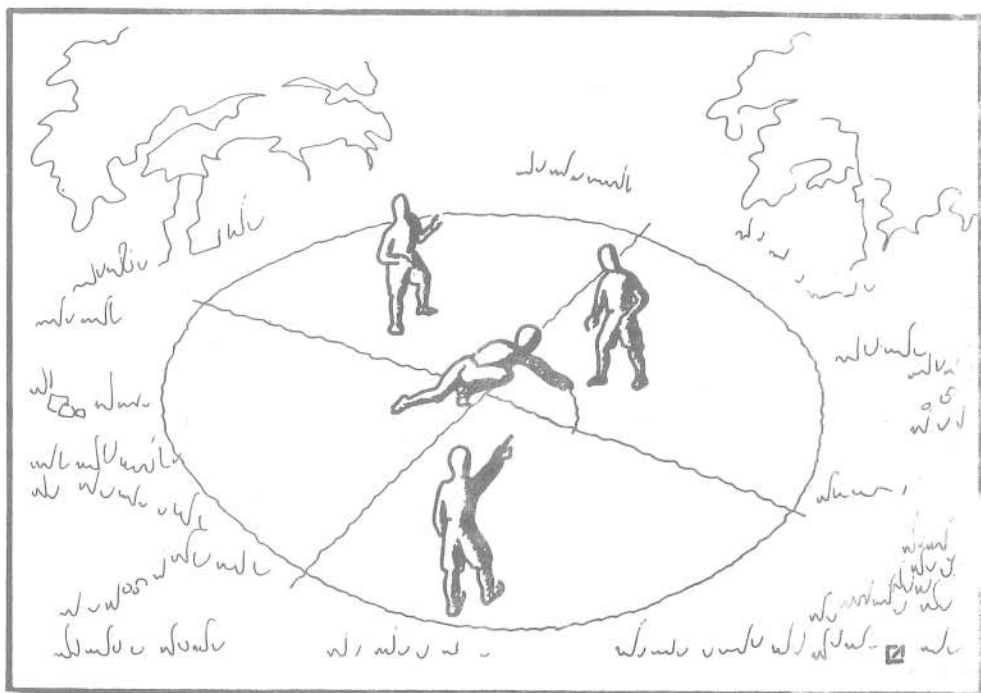
Десет дрваца припада једној, а десет другој екипи. Екипа А обара дрваца екипе Б, и обратно. Циљ је „оборити што више синова“ противничкој екипи.

Брља (Отањ...). Играју само дечаци. За игру је потребно најмање три играча, штапић пободен у купу песка. Сваки играч узима по мало песка од куле, пазећи при том да не обори штапић који је у њу пободен. Играч који обори штапић, „брља“ је. За казну, мора по песку брадом тражити оборени штапић и зубима га извадити из песка.

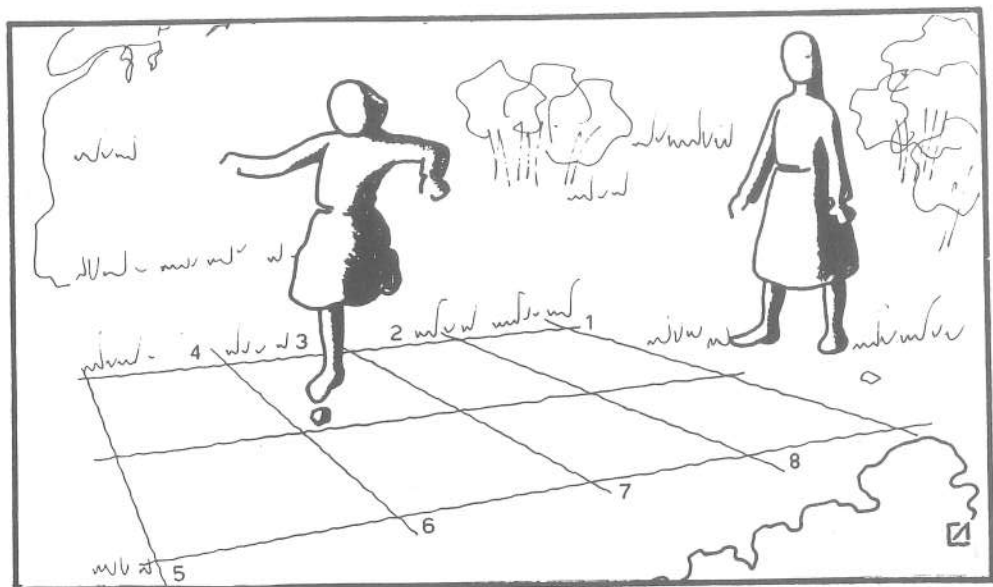
Дељење земље (Рибашевина, Гостиница, Отањ). Ову игру играју углавном дечаци. Потребно је четири играча. Ради лакшег објашњења игре, биће обележени бројевима од један до четири. На земљи се исцрта велики круг и подели на четири дела (једнака). У сваком делу налази се по један играч.

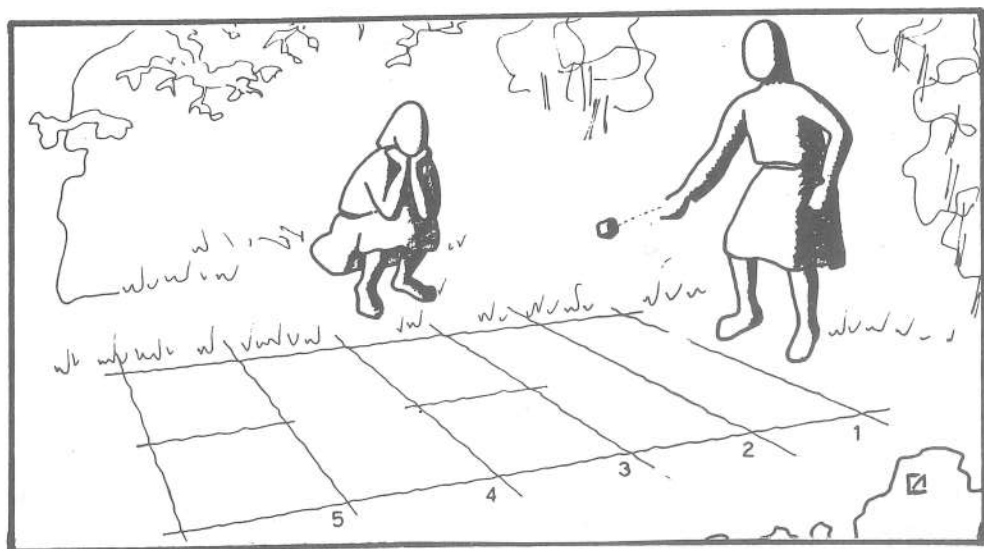
Кад се распореде, почињу игру. Играч број један поседује дрво (комад дрвета) којим гађа остала три играча. Они имају право да беже само „по својој земљи“, одређеном простору у кругу. Ако погоди неког, рецимо играча број три (кога је гађао), прилази до његове земље (његовог дела круга), до прте која их дели и присваја његову земљу; „окружује“ по земљи дрветом колико год може да дохвати, не савијајући колена. Ако не погоди играча кога је гађао (у овом случају играча број три), окружује се земља играча број 1.

Игре ора, седева и паркица играју само дечаци. Њихови детаљни описи постоје у Гласнику Етнографског музеја у Београду, број 48¹⁵⁴, па их не би требало понављати.

Школице играју девојчице. Често се назива и парка (вероватно због цртања, „парања“ квадрата по земљи). Најраспрострањенији начин играња је са осам квадрата и плочицом („плојком“). Њен опис налази се у Гласнику Етнографског музеја у Београду, број 48¹⁵⁵. У јужном делу титовоужичког региона под истим називом „школе осмице“ са плојком се игра другачија школица.

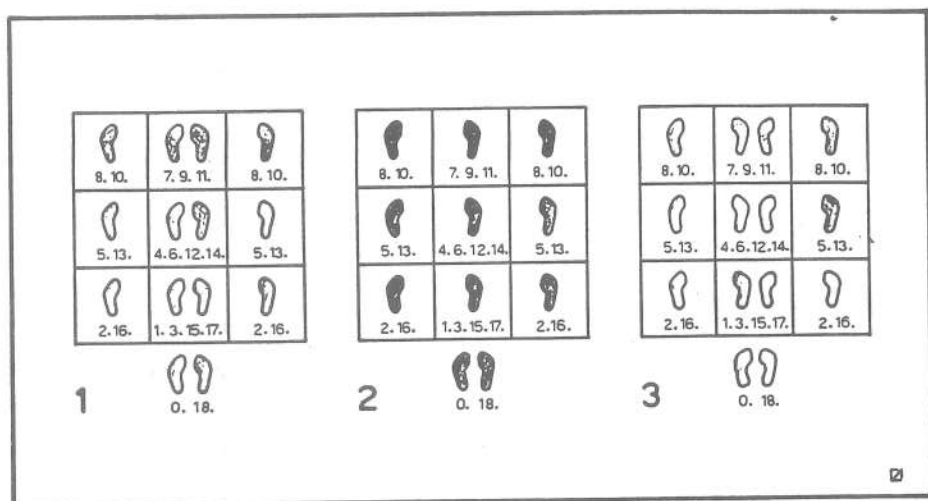

Принцип игре је исти. Пloјка се протерује кроз све квадрате, којих има седам, а не осам (иако се зове осмица). „Кућа“ се добија бацањем плојке преко главе. У кућици играчица — власник, има право да стане са обе ноге, а њена противница мора је прескочити. Кад се нагази на линију, игру преузима друга играчица и наставља од места на ком је стала.

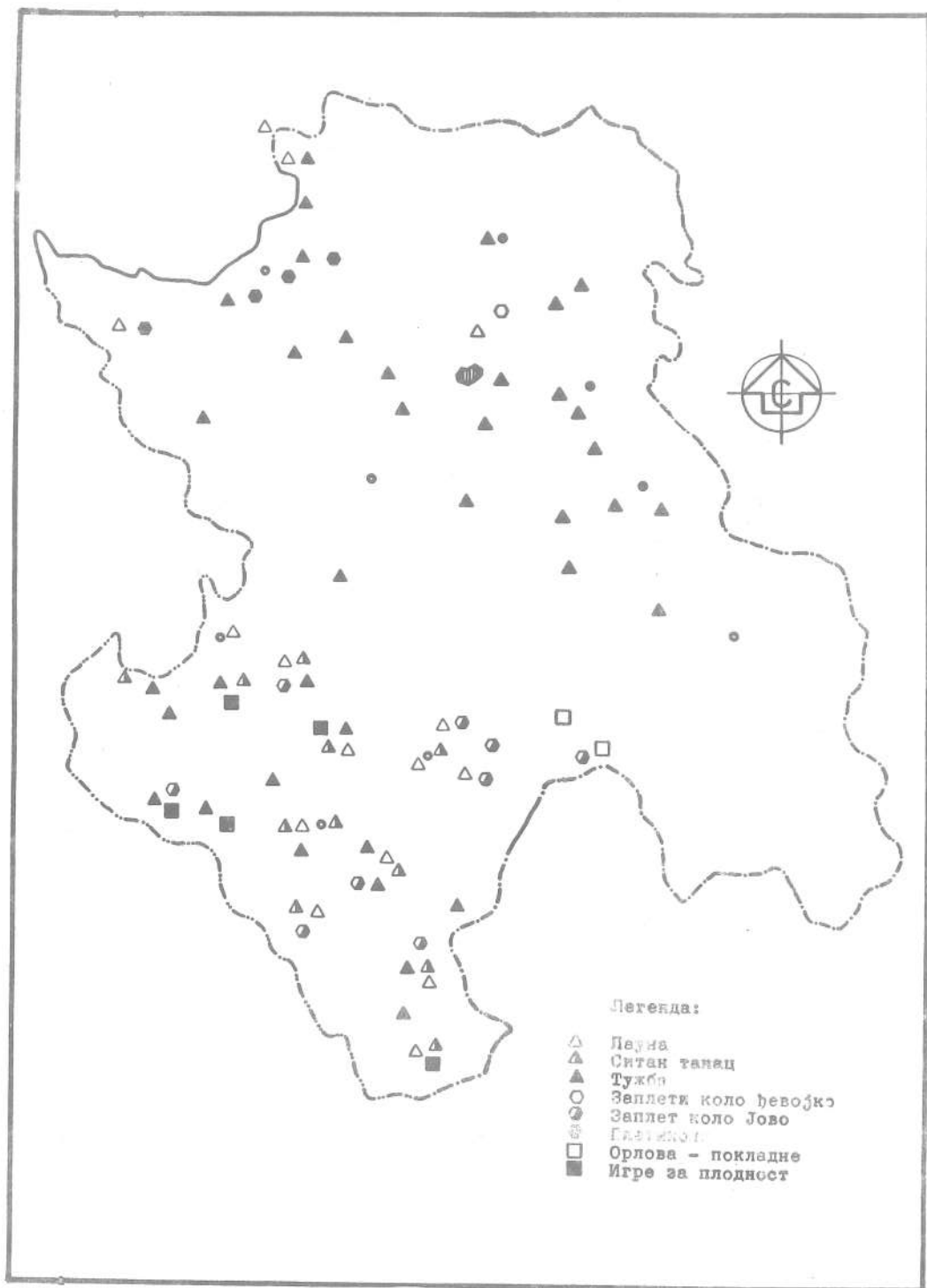
Поред школице са плојком постоји и школица без плојке. Она има девет поља и три начина скакутања кроз та поља.

Први круг скакутања је са две ноге у средишње поље, затим долази други круг кад се скаче једном ногом и трећи, када се скакуће укрштених ногу. При скакутању се не сме нагазити на линије ни погрешити у редоследу скакутања. Варијанта школице без плојке игра се на исти начин, али са четири поља.

ц р т е ж 24ц

Игра школице играла се и игра у многим селима. Не може се рећи да ли је она настала са појавом школа или не. Занимљиво је да постоје две врсте школица, са плојком и без ње. На основу казивања, није се могло одредити која је старија, као ни старост саме игре. Можда је у села прispела из града, као што последњих година, игра ластиша постаје и игра сеоских девојчица, а не само гралских.

III. УЛОГА ИГРЕ

1. ИГРА И ОБРЕД

У титовоужичком региону присуство игре у многим обредима је очигледно. Најизраженије је у свадбеном обреду и посмртном ритуалу. Трагови игара за плодност сусрећу се на божићним сијелима, „положаји“ и играма **српце** и **Циганка**, а трагови покладних игара налазе се у чобанској игри **орлова**. Присуство игре у пролећним опходима испољавало се играњем за заветине.

У свадбеном обреду игра је имала следеће улоге: игром се опраштала девојка од свог рода (од својих предака), игром је дочекивана у новом дому и игром се желело утицати на потомство младенаца, вршило се њихово симболично спајање.

Полазећи из свог рода, било је уобичајено а и данас је, да девојка, млада (или девојка која је китила барјак, младин брат, у последње време кум) поведе коло од огњишта, софре или са прага. Тек пошто се колом опростила од својих можеда крене, „да јаше кљусе“ или „уђе у чезе“. Најчешће се играло: **тројанац**, **кукуњеш**, **повијорац**, **девојачко коло**, у прошлости. Касније се играо **жикинац**, **девојачко коло**, а у последње време то је **повозито**, или **ретко коло**. Муслимански живаљ у титовоужичком региону је на сличан начин обележавао одвајање девојке из рода. У Гостуну је млада водила коло уочи петка (петак је главни дан свадбе код Муслимана), док се у осталим селима настаненим Муслиманима око младе колало. У среду, када се кна, најчешће се колало уз песму **Угли**, **бутли**, а у четвртак, када се прстенује — уз мелодију **Што се сјаји**.

Нашој снахи кану поставише.
Јадна снахо, је л' ти жао мајке? 2x
Није мени жао моје мајке.
Кад на двору бољу мајку кажу. (Нова Варош)

Parlando rubato $\text{♩} = \text{cca } 82$

8 *Мла се га - ји у ши - кли о - га - ји?*

8 *Мла се га - ји у ши - кли о - га - ји?*

Ил' је алев, ил' је драги камен? 2х

Ил' је снаха међу ђеверима? 2х (Нова Варош)

Долазак младе у нови дом обележаван је, поред осталих радњи, и колом. То коло за добродошлицу играле се „девојке“ (у јужном делу региона) и најчешће су га називали „ђевојачко коло“ (коло које су „девојке ухватиле“), било коју игру да играју.

За симболично спајање младенаца, на територији титовоужичког региона две игре су имале значајну улогу, игра **пауна** и **шарено коло**. Игра **пауна** је свадбена игра позната у Херцеговини¹⁵⁶, Лици¹⁵⁷, у селима на Пештерско-сјеничкој висоравни¹⁵⁸. На свадби се играла и у многим селима титовоужичког региона: у Гостуну, Каћеву, Ивању, Гробницама, Хртима. Играле су је жене на свадби (старе жене, само), у кругу или полукругу, са играчицом у центру круга, која је покретима представљала пауна. Играла се само уз певање.

ПАУНА (Нова Варош)

$\text{♩} = 80$

8 *Па-ун па-се, игра-ва рас-пе-ца-чи мој, па-чи мој*

На чије ће дворе пасти,
кога ли ће пољубити.

ПАУНА (Нова Варош, Бачевци, Годочево)
варијанте

$\text{♩} = 120$

Па-ун па-се да по-ра-сте, па-вун мој, па-вун мој.

$\text{♩} = \text{сес} 120$

Па-у-на ми гла-ва бо-ли, гла-ву-не мој, мој гла-ву-не мој, мој, мој.

$\text{♩} = \text{сес} 97$

Па-ун па-се, мо-ја тра-ва рас-ше.

Игра се на исти начин; разликују се мелодије уз које се игра.

Текстови песама:

1. Паун пасе да порасте,
павун мој, павун мој.
Паун лети да полети.
павун мој, павун мој. (Нова Варош)
2. Пауна ми глава боли,
он се моли да преболи.
Павуне мој, мој павуне, мој, мој.
Пауна ми ноге боле
Павуне мој, мој павуне, мој, мој.
Он се моли да преболи.
Павуне мој, мој павуне, мој, мој.
(Нова Варош, Бачевци)
3. Паун пасе, моја трава расте.
Мој се драги с' другом љубом шеће.
Он се шеће, мени доћи неће.
(Годечево)

У Заовинама на Тари кажу да то није била брза, „жестока игра“. Играли су и мушки и женски играчи „на округалац“, у кругу, са „пауном“ у центру. У Горњој Бистрици се сећају како се пауну „преклањало“, клањало. У селима Годочево, Бачевци, Кратово пауна су играле само чобанице, а у Новој Вароши, Прибоју и Амзићима игру пауна деца су до скоро играла.

Нешто слично са игром пауна догађало се и у селима на Пештерско-сјеничкој висоравни¹⁵⁹, само што је њена обредна улога тамо израженија него на територији титовоужичког региона.

Шарено коло је у целој Србији имало улогу симболичног спајања младенаца¹⁶⁰. У прошлости, то је била његова улога и у титовоужичком региону. Међутим, већ дуго је **шарено коло** игра у којој свако има свог пара, или, како казивачи кажу: „То ти је мушко и женско у колу“. На свадби се играло у многим селима (Тисовица, Божетићи, Коморани, Дражевићи, Горња Бистрица...) као последње коло у које се хватају следећи парови: младожења (женик), млада, стари сват, старосватица, кум, кума, проводација, његова жена и тако редом сви важни сватови. Играла се било која игра (**‘Ајд’ на лево брате Стево, тројанац, кукуњеш**) али само „паровно“, свако је морао имати партнера. Присуство те игре на свадби одржало се све до наших дана. Често се каже да се на свадби мора одиграти „неко **шарено коло**, где се сва родбина измења“ (Пилатовићи). Младожења је обавезан да пази да не пропусти играње овог кола. **Шарено коло** никада се не игра на вашару и игранци, његово извођење је на свадбама и мањим скуповима¹⁶¹ (готово породичним), што је још један доказ његове обредне улоге.

У селима где се играо **шпацир**, врло често се може чути да су **шарено коло** и **шпацир** иста игра и да су и једна и друга „паровне“. Међутим, то није тачно. У титовоужичком региону **шарено коло** је игра свадбеног обреда која живи своје последње дане а **шпацир** је градска игра која се играла у селима која су имала кафане. (записи те две игре налазе се у делу рада — анализа игара — стране 118—121).

У јужном делу титовоужичког региона јавља се још неколико игара за које би се могло рећи да су у прошлости биле у вези са отмицама девојка и сукобима сватова. То су игре: **Могу л’ проћ’ с мало војске, Повр’ горе, повр’ тебе и елемреше или јелечкиње — барјачкиње**. Оне постоје и у селима на Пештерско-сјеничкој висоравни.¹⁶² Сакупљених података нема довољно, те се о њима не може много рећи. Можда ће у наредним радовима моћи више да се каже и о тим играма.

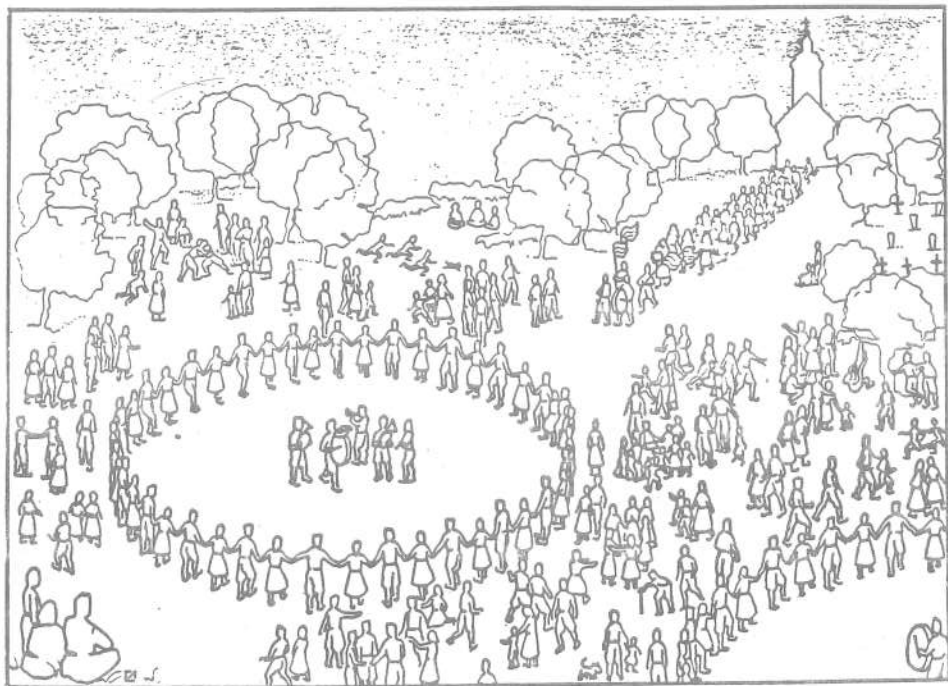
* * *

Посмртни ритуал је у прошлости, чини се, био веома богат многим радњама и садржајима. До наших дана, поред осталог, задржали су се **тужба** (на жалост, **тужаљка**, жалба, **капа**, **тужи**) којима се обележавала смрт појединца и игра **ситан танац**, за коју се само може претпоставити да се играла за умрле из рода (братства).

Занимљиво је да распрострањене **тужбе** у титовоужичком региону има извесне везе са старим црквама и манастирима. У њиховој околини, у селима она се задржала до наших дана¹⁶³, а обавља се на три начина.

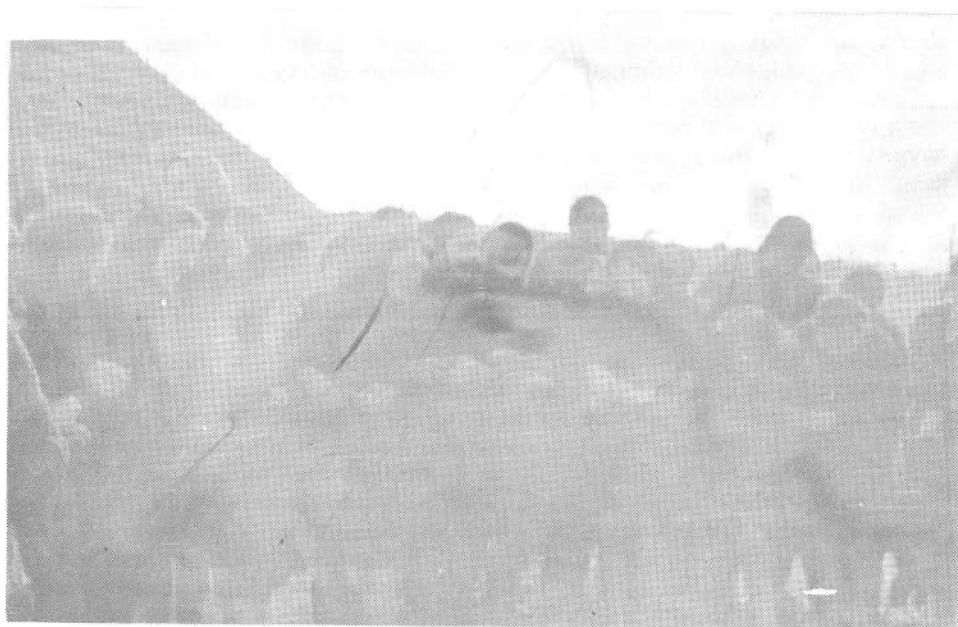
а) У селима која нису имала своје цркве **тужба** се обављала на вашару крај кола (најчешће) или „код софре“ (крај хране постављене на земљу). Све време док се **тужи** коло није престајало да игра, „само тресе“ (играло се као да се **тужба** не обавља ту крај њих). По казивањима, требало је да се **тужи** крај кола док оно игра. Тужило се („тужба се правила“) над капом покојника, „вашарским чарапама“ (чарапама у којима је ишао на вашаре), оружјем, а за погинулим **тужба** се често правила и над његовим коњем (Бабине). Коњ је за ту прилику прекриван црном тка-

нином на којој су се налазиле кошуља и чакшире покојника. Последњих година тужило се над сликом покојника. Предмет над којим се тужи „око-ли“, окружи „својта“, родбина и „набраја“, кука, тужи. Најчешће једна жена води тужење, остале полугласно „цвиле“ (миште), а мушкарци ћуте и слушају. Веома често се „погађала музика“ да свира „на жалост“ (кларинет и бубањ). Свирати на жалост могло је бити на месту где се тужи, а могло се „изаћи у вашар“, проћи кроз вашар са свирачима. Кад је музика ишла кроз вашар, престајало би коло да игра и сви би стајали мирно док не прође.

б) Кад се тужба правила на вашару код цркве, изводила се уз зво-
наву звона. Уплатило би се звоњење за умрлим и за то време је око цр-
кве обилазила поворка. На челу поворке је ишао од родбине носио слику
умрлог (урамљену), а за њим су ишле жене расплетених коса и кукале,
затим људи са црквеним барјацима и остали присутни. Кад је и музика
ишла да свира на жалост, њено место је било одмах иза слике. Догађало
се да се истовремено чују: звона, свирка и кукање.

ц) Најједноставнији начин тужбе је само „откуцавање“ звона на жа-
лост. Родбина умрлог поседа на земљу, жена која тужи држи у крилу оде-
ћу или слику покојника, око ње је родбина и „народ“ који гледа и слуша,
звона „откуцавају“, а на вашару коло игра.

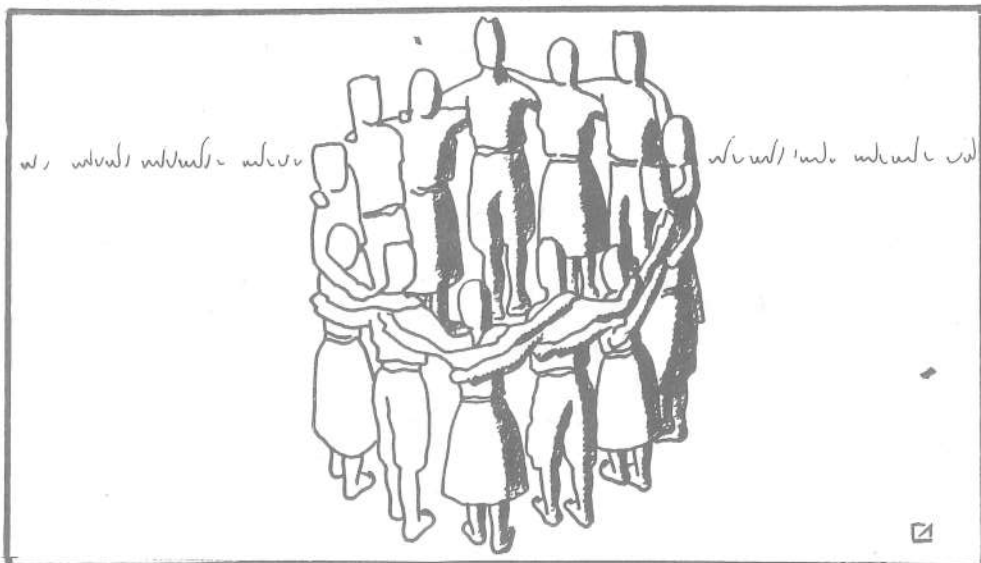
Жалостиво коло (Мачкат, 1970)

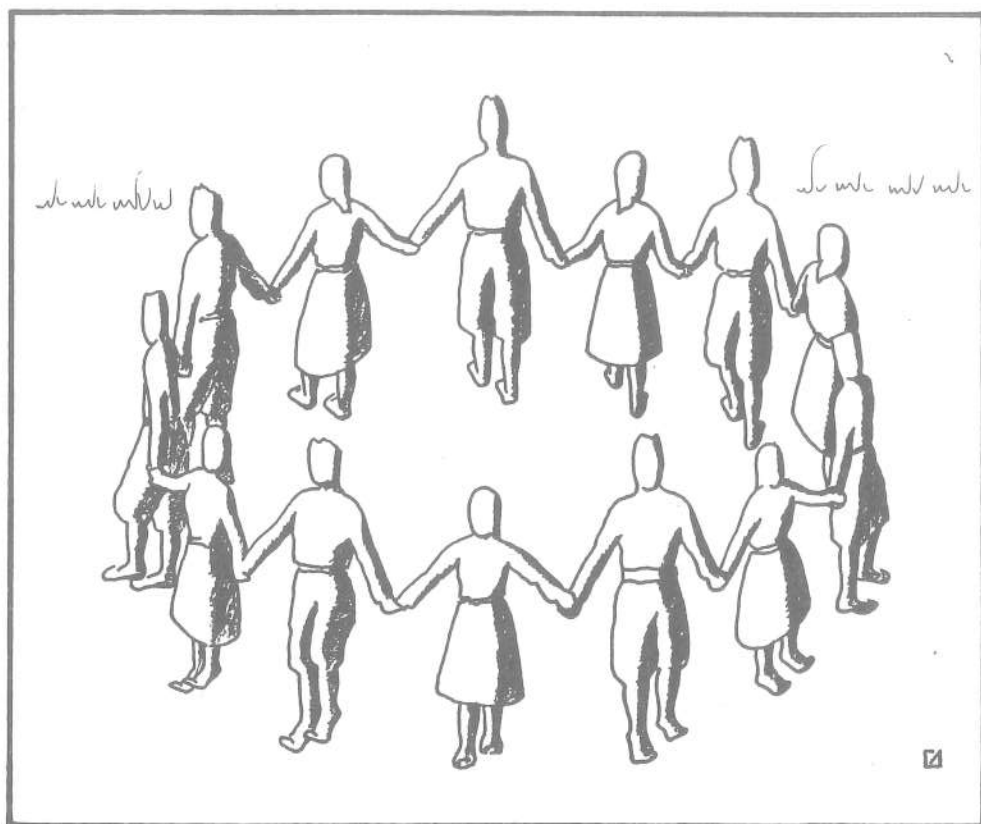
Тужба се правила за младим или средовечним људима. Морала се обавити док не истекне година дана од смрти. Главна тужалка је мајка или жена покојника. Тужба се веома дуго одржала на овој територији. Последњих пет година (у јужном делу), а десет у северном почиње полако да нестаје да измобује. Последњих тужби казивачи се сећају из 1978. и 1981. године.

Цео овај церемонијал са свим радњама и помагалима (звона, музика, одећа, оружје, коњ) даје самој смрти посебну садржину. О тужби односно жалостивом колу у ујичком крају писао је Милун Раонић¹⁶⁴

Ситан танац

Истраживања у титовоужичком региону и на Пештерско-сјеничкој висоравни показала су да игра ситан танац у Србији није исто што и у Босни и Херцеговини. О тој игри веома много је писано, а највише — Ј. До-пућа¹⁶⁵. Становници јужног дела региона казују, да су Босанци у Бањи (Прибојској) на вашару, играли ситан танац као што они играју Заплет'коло Јово. Запис те игре у селима на Пештери то потврђују¹⁶⁶, јер га ни становници Пештери не играју као Босанци. То говори да постоје две игре са истим називом: једна у Босни и Херцеговини, а друга у Србији. Веома је тешко на основу казивања и сачуваних текстова песама, сазнати како се тачно играо ситан танац у титовоужичком региону. Први његов део био је круг јако збијених играча и чврсто загрљених, „дип коло“ (чврсто, затворено коло), док се „бројио“ први део текста. На речи „Еј да расплиће“ играчи су отварали коло, односно извртали (обртали) са лицем окренутим уполе и ширили га хватајући се за руке пуштене низ тело. По казивањима, само су корачали, „као да одају“. Извртање кола, вођење кола наопако јасно говори да је реч о игри која је у вези са мртвима, што потврђују многи записивачи народних игара¹⁶⁷, као и наша народна епика¹⁶⁸.

СИТАН ТАНАЦ (Нова Варош, Горња Бистрица, Гостун)

♩ = 120 x4

8 Ѓи, еј, ај-ге-мо-ше Ѓи, еј, ит. дра-а-а

♩ = 96 x6

8 Ѓи, еј, еј, ај-ге-мо-ше Ѓи, еј, ит. ра-но-е

♩ = 140 x4

8 Ѓи, еј, си-тан са-ноу

Текстови песама уз игру:

1. Еј, еј' ајдемо те,
еј, еј да молимо,
еј, еј коловођу.
Еј, еј да играмо,
еј, еј ситан танац,
еј, еј мучну игру,
еј, еј играло. . .

Еј, еј' ајдемо те,
еј, еј да молимо,
еј, еј коловођу.
Еј, еј ко је плео,
еј, еј ситан танац,
еј, еј мучну игру,
еј, еј да расплиће,
еј, еј играло. . . (Г. Бистрица)

2. Еј, еј' ајдемоте,
еј, еј да плетемо,
еј, еј ситан танац,
еј, еј мучну игру
еј, еј играла-а-а-а

Еј, еј да молимо,
еј, еј коловођу,
еј, еј ко је плео,
еј, еј ситан танац
еј, еј мучну игру,
еј, еј нек расплете (Нова Варош)

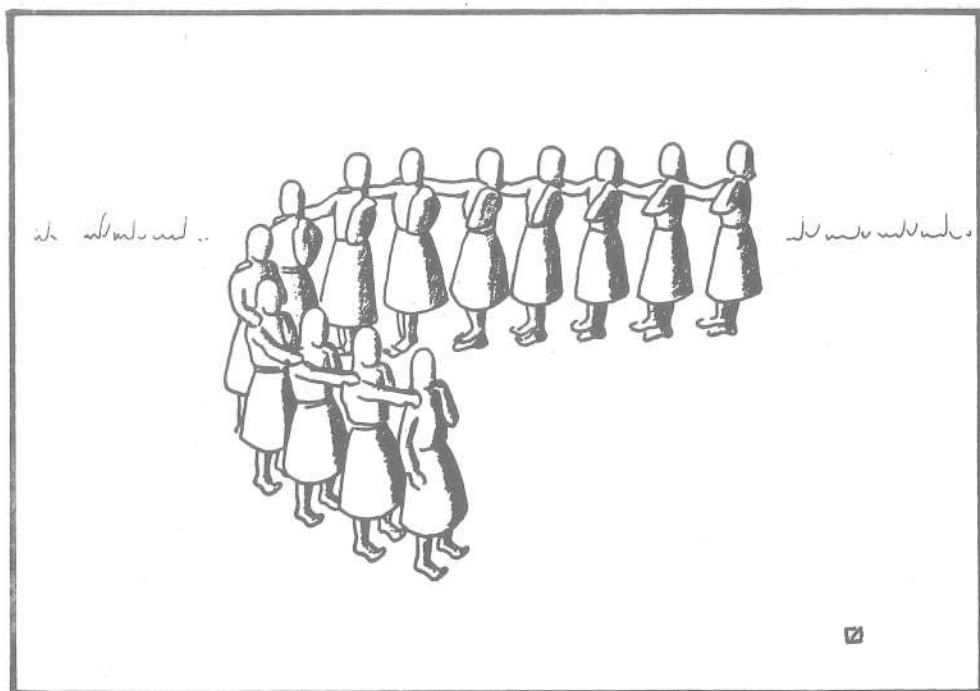
3. Хеј, хеј ситан танац
хеј, хеј мучна игра.
Хеј, хеј ко те плео
хеј, хеј шећер јео. (Гостун)

Истраживања у југозападном делу Србије (титовоужички регион и Пештерско-сјеничка висораван) показала су да су у Србији познате (биле) две варијанте игре **ситан танац**. Заједничко им је: текст песме уз коју се игра и облик игре, први део — збијено затворено коло, а други део је извртање тог кола. Мелодија и кораци су различити. Трагање за том игром на територији Србије требало би наставити како би се дошло до више података и са сигурношћу поткрепити изнето тврђење да се она у Србији не игра као у Босни и Херцеговини.

*

У време од Спасовдана до Тројица у прошлости су по селима титовоужичког региона ишле крстоноше. То су биле заветине о којима је већ било речи. Време заветина је, по казивању, период „када се обрће зима у пролеће“ и поред дневног опхода било је уобичајено играње целе ноћи, „освitalо се у колу“. Може се само претпоставити да се тим ноћним играњем желело исто што и опходом у току дана, а то је плодност године која је већ почела. Требало би обратити пажњу на места где се окупљају о заветинама. У титовоужичком региону то је **збориште** тај назив је најраспрострањенији, а може се чути и **колиште**, **молитвиште**, **вашариште**). По казивањима, **збориште** „мора бити крај гробља, или гроба“. У ствари крстоноше се окупљају крај гробља (сеоског, засеока или фамилијарног) и крај светишта (закрштеног дрвета, родног дрвета или цркве).¹⁶⁹ У току обиласка села морају се посетити сва гробља на тој територији и на њима оставити молитва.¹⁷⁰ Поред жеље за берићетом, велика пажња у том про-

лећном опходу посвећена је прецима, њиховим **стаништима** и светиштима, баш у периоду када се „обртала“ зима у пролеће. Свакако је у то време требало играти игре којима се то желело и постићи. То би биле игре које у свом кореолошком склопу имају мотив провлачења, поновног оживљавања, као шт су: **плетиколо**, **заплети коло Ђевојко** и **заплет' коло Јово**.

Текст песме за игру плетитанац

Ој, плети, плети, плетитанац
Ој, мили братац.
Ој, молићемо, ој, кумићемо.
Ој, ко је сплео ово коло,
нек расплете!

Расплет коло,
ој, еле дико, еле ико.

Ој, расплет коло,
ми које смо сплеле.
Ој еле дико, ој, еле душо моја.
Ето, ми расплићемо, ми сплићемо.

Ој, пле-ти-та-нац,

Плетиколо се помиње у селима око манастира Раче и Заовинама на Тари. Играло се исто као **плетитанац** у Босни и Херцеговини.¹⁷¹ Уз певање стихова и корачање, коло се заплитало и расплитало, провлачењем испод руку играчица (само су га жене играле). Певале су две „напред“ (коловођа и играчица до ње) и две „позади“ (кец и играчица до ње).

Заплети коло Ђевојко игра се исто као и плетиколо. Под тим називом било је познато у селима од Јелове горе до побрџа Маљена.

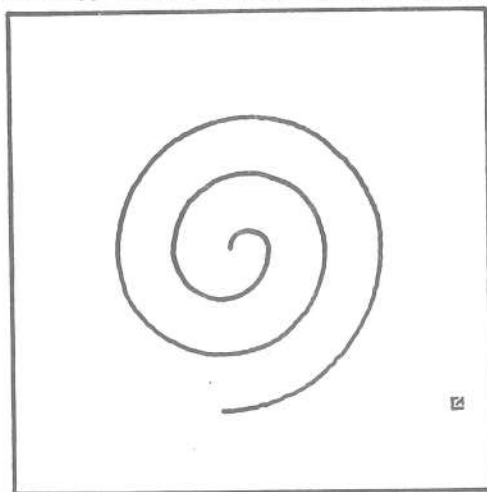
ЗАПЛЕТИ КОЛО ЂЕВОЈКО (Трнава)

♩ = cca 90

За-плети ко-ло, ђе-вој-ко, е-ле-и-ко, е-ле-ди-ко, е-ле-ди-ко мо-ја

Одплети коло Ђевојко, еле ико, еле дико, еле душо моја.
Овај текст понавља се све време док се коло заплете и отплете.

Заплет коло Јово игра се на два начина. Један је исти као и претходне две игре. Тако га играју по селима око Нове Вароши и Пријепоља, док становништво у околини Прибоја игра ту игру брже, правећи у току играња спиралу (замотају коло у облик пужа) и одвијајући је.

$\text{♩} = \text{cca } 107$

Jo-van-ni-hy, Jo-bo, Za-ane-shi nam ko-lo

Oj, Ma-py-sho, Ma-ro, Za-ane-fe se sa-mo.

Тако се игра и у селима на Пештерско-сјеничкој висоравни.¹⁷² Очигледно је да је то новија варијанта ове игре и не спада у игре са провлачењем.

На основу облика игара може се само претпоставити да су се оне играле ноћу на заветинама. Подаци до којих се дошло не могу то да потврде јер су то углавном сећања на нешто што се давно играло, а не постоји ниједна игра за коју се зна да се само тада играла. Игра, опход (кроз поља у току дана) и преци (са својим стаништима и светиштима) стоје у чврстој вези у време кад се зима „обрће“ у пролеће.

Поворки **лазарица** и **додола** у титовоужичком региону нема. Лазарица се помиње у оквиру Јеремијиндана, кад се, терају змије: „Куцни, куцни лазарице, беж' од куће поганице“, а у Пожешкој котлини се зна шта су додоле и да су додоле биле Циганке. Колико додоле немају стварно своје значење на овој територији доказује мелодија игре **радикал** из Мирослања (Ариље). На добро познату мелодију за игру **радикал** пева се текст додолских песама.

$\text{♩} = \text{cca } 87$

2. ДРУШТВЕНА УЛОГА ИГРЕ

Постоји читав низ неписаних правила понашања која су везана за коло, односе у њему и према њему. Из те групе правила могу се наслутити и други односи који су у прошлости били веома битни. Нису испољени у свом првобитном облику, али нормe којих су се житељи титовоужичког региона придржавали јасно говоре да су постојали.

Прелазак из доба дечаштва у ред момаштва и девојаштва обележаван је у колу на вашару. За девојке је то било улажење у коло, а за момке вођење кола. Довођење девојке на вашар („пошла по вашару“), било је знак да је она спремна за удају те године. Доводила ју је мајка, а у коло је уводила „пречина“ (робак, свак, својак, брат). Правила су налагала да се девојка три пута у току године доведе на вашар (Ускрс, Илиндан и Господиндан). Ако није искористила прилику, остаје јој да сачека да је запроси неки удовац или Босанац. Старосна граница за прелазак из дечјег доба у старије померала се. У прошлости је, за девојке то било са 22 до 25 година, а за момке кад одслуже војску. „Још једно дете у кући нико није желео“. Половином века, са 18 до 20 година већ се ишло по вашару, а данас са 15—16 година.

У титовоужичком региону (готово свуда) познат је такозвани младински вашар за Ваведење. Каже се: „Ваведеније, младино огледеније“. Одржавао се у Рогачици, Крчагову (Ужице), Биосци, Карану, Рачи, Каленићима, Прибојској Бањи. У те центре младинских вашара одлазили су житељи са целе територије. Тог дана, све младе доведене те године, упарабе не и са венцем на глави (да се зна да су младе) ишле су на свој вашар. То је била нека врста јавног примања млада у род и ред жена. У народу се каже: „Да сродство види младе“. Занимљиво је да оне у свом „мла-

динском колу“ не играју са својим мужевима. То коло (било која игра) поведе муж или роџак једне од млада а остале се хватају у њега, док их присутни посматрају.

Обреди прелаза код муслиманског живља другачије су се испољавали. Девојке могу само да колају: „Дјевице, колају и певају и имају ко-ловођу“, а жене су могле да играју уз музику. Текстовима песама док се млада кна и прстенује (у среду и четвртак на свадби) говорено јој је да се један део њеног живота завршио као и шта је све чека у будуће, као жену. Гледање младе обавља се у петак. Муслиманске младе не играју.

Поред трагова обреда прелаза, постоје и многа друга правила о понашању на великим играчким скуповима (вашарима и игранкама), чије се основе налазе у патријархалном моралу. Жене нису могле бити коловође ни кеџ. За улазак у коло, девојке су тражиле допуштење а момци (људи, ожењени) нису. Девојци је могло бити забрањено да уђе у коло, момку није. За жену је играње у колу на вашарима престајало са млади-нским вашаром, за мушкарце нису постојала никаква ограничења. Изузетак од наведеног је такозвано „породично играње“ — породицама које генера-цијама имају добре играче дозвољено је да заједно играју на вашару (ро-дитељи и деца).¹⁷⁾

Такав ред је владао све до шесдесетих година (седамдесетих на југу), а онда настаје промена: један играч плати коло, „њих десет води, чак и девојка“. На мањим скуповима правила нису била строга. Слободније се владало, „способније“ девојке су могле и коло повести, али кеџ нису ни-када биле („крај им је држао“ брат или роџак).

Кроз коло су се исказивале социјалне и верске разлике. Код Срба, богати и „надничари“ нису се мешали. „Први момци“ на вашару то су бо-гаташки момци, затим су се цениле занатлије. Лепи момци и добри игра-чи, били су некако запостављени и („шта вреди што је леп, кад је си-рома“). До првих момака (богаташких), могле су играти девојке из бга-тих кућа („миразуше“).

Муслимани су, поштујући своје законе, играли „подвојено“ (одвојено мушки и женски играчи у два кола). Од 1955—60. године почињу „мешано да играју“, „мешана кола“ играчи оба пола заједно у колу. То заједничко играње почело је најпре у оквиру сродника. Данас играју у колу и са Србима.

Требало би поменути још један интересантан податак са свадбе. Уобичајено је међу становницима титовоужичког региона (обе вере) да је сва-дба прилика да се бабе, односно жене изиграју, „тад бабе играју“ („то је њихов дан“). У ствари, то нису бабе већ жене, које се на свадби много слободније понашају (често и разуздано), које предњаче у слободним ша-лама, добацивањима, задиркивањима... Такво понашање и играње жена на свадби не би се могло схватити као њихова прилика да се изиграју, већ је можда у вези са жељом за плодност младенаца.

ЗАКЉУЧАК

На основу личних теренских истраживања и података из литературе, покушала сам да прикажем народне игре и забаве у селима и градовима титовоужичког региона, од друге половине XIX века до данас. Титовоужички регион не представља посебну етнокореолошку целину. Он је саставни део играчке области западне Србије, у коме су четири предеоне целине: Стари Влах, Златиборско-креманска површ, Моравица и Ужичка Црна гора. Уочене разлике између целина настале су услед деловања етничких историјских и друштвено-економских чинилаца на овом подручју.

Било је много прилика за дружење и забављање. Поред окупљања уз рад (мобе, комишања, сијела, чобански вашар), окупљали су се уз обичаје (заветине, свадбе), за вашаре и игранке. Градски живаљ имао је своје забаве и дилетантске дружине са устаљеним правилима.

У послератном периоду број прилика за забављање и дружење се увећао прослављањем значајних датума из последњег рата. Услед наглог економског развика и промене у друштвеним односима, дошло је до битних промена у начину живљења, што је утицало на промене садржаја забављања.

Народне игре, које су биле и основни садржај дружења и забављања, поделила сам у пет група: орске игре, игре које су се играле на сијелима, чобанске игре, игре надметања и дечје игре. Игре у колу, орске игре су најбројније. Занимљиво је да су се старије игре: **колање** и игра **проскока** сачувале веома мало на овом подручју, у односу на старији начин певања („из вика“, „у глас“, кајда). Основу играчког репертоара ове територије чине четири игре: **тројанац**, **кукунеш**, **девојачко коло** и **шарено коло**. За њих би се могло рећи да су (уз још неке игре) основ играчког репертоара. Уз њих су се у другој половини XIX века па све до половине XX века играле и следеће игре: **повијорац**, **заплет**, **проломчица**, **осмица**, **скеја**, **ђурђевка**, **четворац**, **косо моја**, **чачак** и **јованчица**. Овај играчки фонд имао је своје особености. Свака игра (изузев **шареног кола**)¹⁴ састоји се из јединствене кореолошке целине (једног дела, једне играчке фразе од најмање два такта, све до девет тактова). Иза сваког назива стоји јасан играчки образац и његове варијанте. Играло се на целим стопалима, снажно и без украшавања игре (без преплитања ногу).

У периоду између два светска рата играчки фонд се увећава, чему су допринели промене музичка пратња и већа повезаност села и града. У то време играју се: **шуматовац**, **чачанка**, **бакићевац**, **бајнобаштенка**, **учитељско коло**, **седмо небеско**, **ој девојко**, **дуње ранке**, **шпацир**, **докторе**, **србијанка**, **сарајка**, **радикал**. Те игре су сложеније структуре од претходних игара. Састоје се из две или три целине. Улепшавају се ударима, преплитањем ногу (нога преко ноге стаје на тло), поред свирке уз игру се често и пева (свирачи певају). После другог светског рата било је у моди: **Љубово коло**, **заврзлама**, **вртиколо** и варијанте кола у **шест корака**. Последњих година, из тако великог играчког фонда играју се само три игре: **повозито** (ретко) **коло**, **ситно** (ситно преко ноге, живо) и **кола преко ноге**. Игре више немају назив за сваки кореолошки образац, већ се зову по начину играња — **повозито**, **лагано**; **ситно**, играње у месту; **преко ноге**, **преплитање ногу**.

Без обзира на предеоне целине које постоје у титовоужичком региону, као и на данашњу административну поделу по општинама, целокупан титовоужички регион у погледу игара могао би се поделити на два: дела северни и јужни. Граница се налази на линији Мокра Гора — Ужице-Пожешка котлина. Северни део се брже развијао и мењао. У њему се сјединила стара и нова играчка традиција, у њему се више играло, мање су видљиви трагови обредних игара. Ту је почело мењање музичке пратње и стила играња. У јужном делу су сачуване игре старије традиције (колање, проскока), више се сијелило, спорије су се примале новине. На то су свакако утицали: касније ослобађање од Турака, приличан процент муслиманског становништва и близина других република.

Произлази да се на простору између Повлена, Јелове горе и Маљена највише играло. То је уједно и територија где се сусретала стара и нова играчка традиција. Стара играчка традиција долазила је са југа (садржала је одлике динарске играчке зоне), а нова из Шумадије и Колубаре (са одликама моравске играчке зоне). Пашина раван и вашар на њој били су изврсна прилика за исказивање играчког умећа. Ту су се свирачи такмичили ко ће пре донети нову мелодију, а играчи — ко ће пре одиграти нову игру, ко ће је лепше украсити. У сусретима на Пашиној равни рабале су се нове игре, мелодије и стваран је нови стил играња.

Пожешка котлина је представљала пролаз кроз који се у ужицки регион доносило све што је тренутно у моди. То су, пре свега, биле градске игре и трубачи. У односу на друге делове региона, Пожежани већ имају извесну традицију трубача, па није чудо што су најбољи трубачи били управо из пожешких села.

Моравица (нарочито Ариљска) представља део титовоужичког региона у коме се песма више воли од игре,¹⁷⁵

У југозападном делу региона велики играчки центар је Прибојска Бања. За разлику од Пашине равни, где је долазило до стапања старе и нове традиције, до стварања нових игара, до промена у њеној пратњи и стилу играња, на вашару у Бањи игра је служила за потврђивање идентитета. Ту су се окупљали Срби, Босанци и Црногорци. Свима је било битно да надиграју једни друге, а не да копирају. Босанци су много колали и играли плетитанац, Црногорци скакали и певали, док су Срби волели да играју уз пратњу трубача, што ситније и „жешће“. Овај вашар је веома користан за истраживаче народних игара, јер су на њему уочаване разлике међу играма на тремећи република. Житељи овог краја у региону нису желели да играју туђе игре, што је поспешило чување сопствених игара.

Села крај Дрине (Рачански крај) нису примала утицаје из Босне, иако су одлазили једни другима на вашаре. За игру *јованке-стојанке*, прихватили су назив *босанчица*.

Преко Кокиног брода провлачили су се у средиште региона утицаји црногорских досељеника из Старог Влаха (*црногорско коло*, односно игра *проскока*).

Централни део титовоужичког региона, Златиборско-креманска површ, поред специфичног певања, кајде, сачувала је и специфичан стил играња, а највероватије је то и место настанка игре *сакајдо*, *девојачко коло*.

Игара са сијела нема тако много као орских игара. Најпознатије су коња и прстена и каиша. Много више се сијелило у јужном делу региона, те је много више игара забележено у тим селима.

Главне чобанске игре су клиса и гуце, а надметање се исказивало бацањем камена и рвањем. Деца су највише играла жмуре и пиљака.

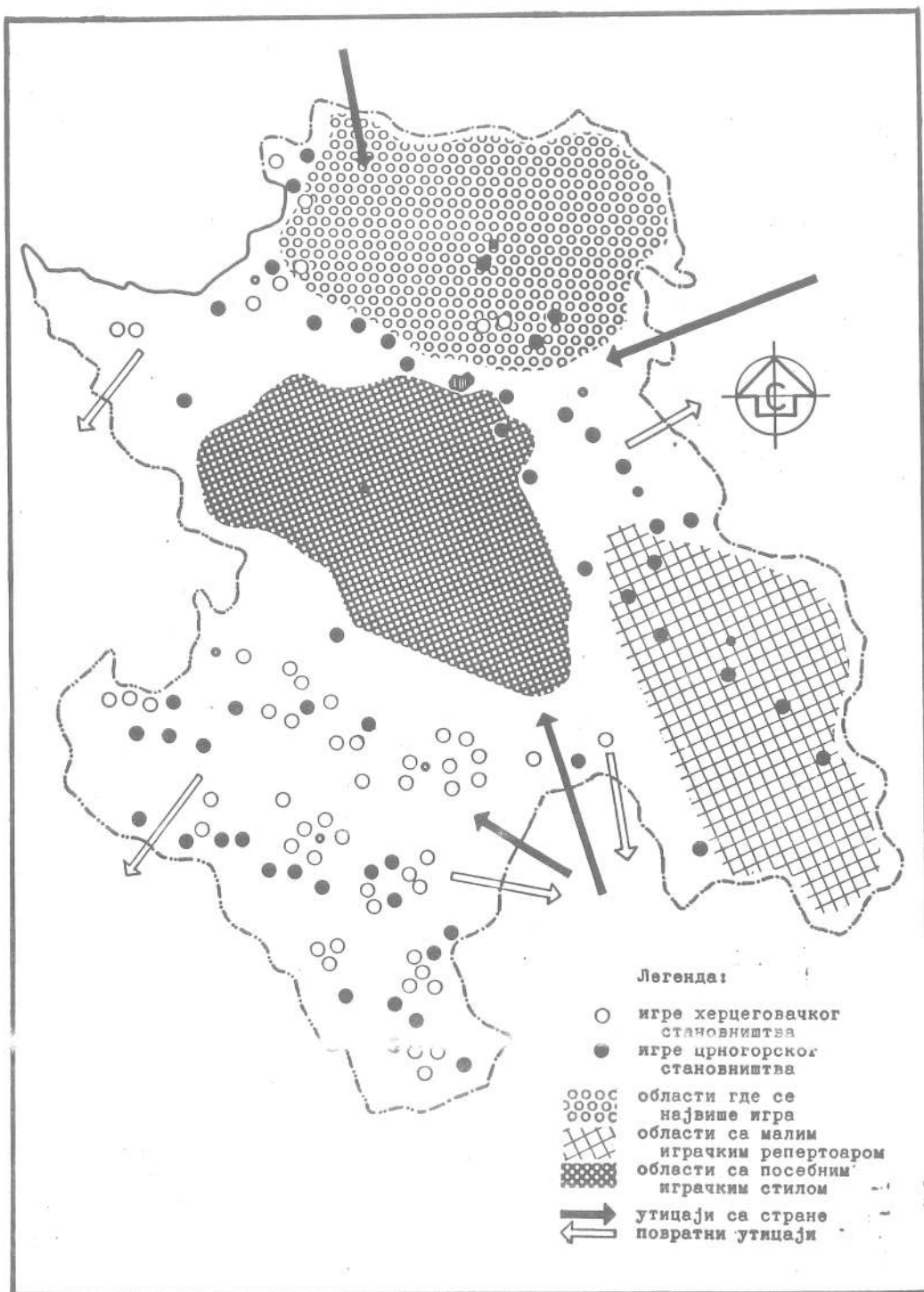
У титовоужичком региону видљива је улога игре у појединим обредима. То су, пре свега, свадба (са траговима игара пауна и шарено коло), посмртни ритуал (обављање тужбе), затим игре за плодност на божићним сијелима (црне, Циганка) и игре о заветинама.

У прошлости је коло (игра) имало снагу институције, имало је своје законе и правила. Преко њега се одсликавало време и сви битни догађаји времена. Данас нема ту улогу ни ту снагу коју је вековима имало. Данашњи осиромашени фонд игара веома је несигурна основа за њихов даљи развој.

Ако се посматра распрострањење игара које су у прошлости биле у склопу обреда и распрострањење најстаријих игара, може се чини се, сагледати куда су се кретали досељеници из динарских крајева, носећи са собом и своје игре.

Игре пауна и ситан танац (плетитанац), према досадашњим сазнањима, јесу херцеговачке игре¹⁷⁶ и, према добијеним подацима, херцеговачки досељеници су се кретали по титовоужичком региону северно од линије Заовине — Кремна — Ужице — Каран — Косјерић и југозападно од линије Увац — Кокин брод — Златарска језера. Црногорски досељеници настанили су Моравицу и запосели су леву обалу Лима. Одатле су кретали ка Златибору.

Осим кретања становништва, представљене су области у којима се највише играло, области са извесним особеностима, играчки центри и утицаји који су долазили.

НАПОМЕНЕ

1. Забаве су одржаване у кафанама и хотелима, а окупљања по кућама нису забаве. У селима је био познат израз „давате су забаве“; видети рад у ГЕМ број 48, О. Васић, **Народне игре и забаве у Ужичкој Црној гори**, Београд 1984, 398.

2. М. Б. Милићевић, **Кнежевина Србија**, Београд 1876, 632. То су данас територије следећих општина: Титово Ужице, Косјерић, Пожега, Бајина Башта, Чајетина, Ариље и Ивањица.

3. Битовик, Ракетића брдо (Дренова), Јаворје (Стрмац), Баре (Јунчевићи), Бубетино гумно (Петибор), Седаљка (Растиште), Пландиште уз Бели Рзав (Заовине), Металка (Бачевци), Ђиља присјека (Годечево), Бијеле воде (Глумач), Бетениште (Буар, Гостиница), Бели поток (Здравчићи), Змајевац (Рожанство), Јованова вода (Јелова гора).

4. Горња Бистрица, Рутоши, Тисовица, Буковик.

5. Т. А. Братић и Ст. Делић, **Народне игре са сијела и збора у Горњој Херцеговини**, ГЗМ, књ. XVII, Сарајево 1905, 101—102, записали су ову игру под истим називом. У селима на Пештерско-сјеничкој висоравни она се назива биба.

6. Д. Антонијевић, **Византијске брумалије и савремене маскиране поворке балканских народа**, Балканика X, Београд 1979, 99.

7. Крњача (засеоци: Ограде, Крњача, Ком, Граница, Булићи и Глог), Бучје (засеоци: Клушци, Доње село, Врело, Папићи и Ожаљ) и Стрмац (засеоци: Строиловићи, Лукова глава, Ријека, Смаиловићи, Стрмац, Восковица, Бубетићи, Петибор, Радовићи, Бепалије и Кочаре).

8. Текст који се певао при љуљању (извикивао углавном је исти: „Оволико конопље на Прокопље“ (Гробнице).

9. С. Зечевић, **Народне игре титовоужичког региона**, Ужички зборник 10, Титово Ужице 1981, 459.

10. Нарочито у Моравици и Пожешкој котлини.

11. — „Лиле се носиле
краве нам водиле.
Лиле се тркале,
планинке се мркале.
Лиле су одиле
краве нам водиле.“ (Горња Бистрица)
— „Лила гори, жито роди;
крава води да се плоди“. (Костојевићи)
— „Лила 'оди, крава води!“ (у већини села)

12. Горња Бистрица (за ту прилику момци су „градили борије“ — правили трубе од лескове коре и дували у њих).

13. „Палило“ је играње око ватре у селима: Рибашевина, Трнава, Каран. . . , а „алиле“ Крњача, Бучје, Стрмац. . .

14. О. Васић, **Народне игре и забаве у Ужичкој Црној гори**, ГЕМ 48, Београд 1984, 398.

15. Ускрс, Илиндан и Госпофиндан су вашари на које се девојке спремно за удају доводе да их „народ“ види.

16. Забављање становништва у граду могло се пратити од 1912. године.

17. Обележавали су: Покладе, заветине, све верске празнике, као и сеоско становништво, свадбовали у јесен. . .

18. У граду Косјерићу, уочи Белих Поклада, приређиван је маскенбал. Улицама Косјерића ишла је поворка мушкараца. Представљали су свадбену поворку, на чијем челу су били младожења и млада (прерушени мушкарац у младу). Венчање се обављало на пијаци око бурета (данас је ту спомен-парк). По обављеном венчању разилазили су се кућама.

19. Године 1930. у новембру Чајетина је постала једна од најмањих варошица Србије. О њеном развоју видети у раду М. Р. Бенића, **Златибор у прошлости**, Титово Ужице 1983, 108—110.

20. Чланови оркестра друштва „Гајрет“ у Пријеполу свирали су у хотелу Барице, поред „сат куле“; у Прибоју 1919. године „Гајрет“ из Вишеграда приказао је позоришни комад **Хаџи Воја** и после тог догађаја муслиманска омладина оснива 1925. године свој Гајрет своје друштво.

21. Вашари у Титовом Ужицу су: Бурђевски вашар (10. V), Петковица на којима су свирали трубачи („сељачки вашар“), Богојављење и Ваведење „грађански вашари“; у Новој Вароши за св. Тројицу био је „грађански вашар“ а уочи Поклада „сељачки“.

22. Тамбурашке оркестре имали су градови: Нова Варош, Пријеполје, Титово Ужице, Косјерић. У осталом градовима су били оркестри тамбура и виолина.

23. Заветине у градовима постојале су све до пред крај другог светског рата.

24. У селима у северном делу региона те приредбе градских друштава са игранком називали су „забаве“ („давате су забаве“).

25. У Дрмановиће је пре неколико година дошао оркестар из Нове Вароши („диско-оркестар“); за „Гајретов“ теферич у Сјеверину (25. VII) и за црногорски вашар на Чемерници свира исти оркестар и исти репертоар, савремену народну музику.

26. Прослављање „уз музику“ значи само слушање музике, не игра се и не пева се. То је најчешће оркестар из града, који скупо плаћају.

27. О. Васић, наведено дело, 399.

28. Овај рад је рађен углавном на основу података добијених у току истраживања од 1979. до 1985. године. Истраживања су обављена у 102 села и 10 градова у титовоужичком региону.

29. М. Б. Милићевић, **Кнежевина Србија**, Београд 1976. 632—640; М. Б. Милићевић, **Живот Срба сељака**, Београд 1894, 212—259.

30. Д. Лапчевић, **Из ујичког краја**, Београд 1926.

31. М. Илијин, **Народна орска уметност у области Титовог Ужица**. Зборник радова VIII Конгреса СУФЈ, Београд 1961; С. Зечевић, **Преглед народних игара ујичког дела Санџака**, Зборник радова VIII Конгреса СУФЈ, Београд 1961.

32. Д. Јовашевић, **Називи народних игара у чачанском крају**, Зборник радова Народног музеја V, Чачак 1974.

33. М. Теших, **Обичаји из околине Пожеге (рођење, детинство)**, Ујички зборник 6, Титово Ужице 1977.

34. М. Раонић, **Обичаји жалостивог кола у околини Титовог Ужица**, Ујички зборник 1, Титово Ужице 1972.

35. Аутор овог рукописа (Народно уметничко стваралаштво, необјављен рад) омогућио ми је увид у прикупљене податке, на чему му топло захваљујем.

36. Д. и Љ. Јанковић, **Народне игре**, VIII књига, Београд 1964.

37. Резултати анкете налазе се у Етнографском институту САНУ; обавила ју је Оливера Младеновић.

38. Општине на територији региона су: Нова Варош, Пријеполје, Прибој, Чајетина, Ивањица, Титово Ужице, Бајина Башта, Ариље, Пожега и Косјерић.

39. Најизразитије целине у округу су: Ујичка Црна гора, Златиборско-креманска површ, Моравички крај и Стари Влак.

40. Територија региона без села општина Нова Варош, Пријеполје и Прибој.

41. М. Б. Милићевић, **Кнежевина Србија**, Београд 1976, 636.

42. Последња три назива везана су за једну игру.

43. О. Васић, **Народне игре Пештерско-сјеничке висоравни**, Зборник Радио Београда, Београд 1984, 300—308.

44. Може се само претпоставити да су те игре у вези са отмицом девојака.

45. Ј. Допућа, **Преглед главних типова народних игара у Босни и Херцеговини**, посебни отисак из „ГЗМ Босне и Херцеговине“, нова серија, свеска XXXIV/1979, етнологија, Сарајево 1980, 45.

46. I. Ivančan, **Folklor i scena**, Zagreb, 1971. 46.
47. I. Ivančan, navedeno delo, 27, 35 i 36.
48. J. Допућа, navedeno delo, 45.
49. О Васић, **Народне игре Пештерско-сјеничке висоравни Зборник Радио-Београда**, Београд 1984, 193, 295, 296.
50. На страни 7 Рјечник, hrvatskoga i srpskoga jezika, DIO III, JAZU, Zagreb 1887—1891. godina nalazi se dilasati — skakati.
51. I. Ivančan, **Narodni plesovi i igre u Lici**, Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1981. 14.
52. В. Шоћ, **Староцрногорске народне игре**, Загреб 1984. 63.
53. М. Лутовац, **Привредногеографске карактеристике ужицке области**, Зборник радова VIII Конгреса СУФЈ, Београд 1961. 28.
54. М. Б. Милићевић, **Кнежевина Србија**, Београд 1876, 636.
55. О. Васић, **Коло у три Крстивоја Суботића**, Истраживања I ваљевска Колубара, Ваљево 1984, 155—182.
56. О. Васић, navedeno delo, 156.
57. О. Васић, navedeno delo, 182.
58. О. Васић, **Народне игре у Пештерско-сјеничкој висоравни**, Зборник Радио Београда, Београд 1984, 194.
59. Д. и Љ. Јанковић, **Народне игре**, I књига, Београд 1934, 32.
60. Најстарији казивачи у северном делу региона једва се сећају да је постојао „неки сакајдо“.
61. На територији СР Србије тај назив је непознат у областима: Пештерско-сјеничка висораван, Стари Влах, Златиборско-креманска површ, Ужичка Црна гора (изузев понеких сећања), Подгорина и Колубара (понеко сећање).
62. О. Васић, истраживања на територији Јадра и Рабевине.
63. Стихови песама уз девојачко коло из ужицког региона:
1. „Ој девојко у коси
купи свилу па носи,
Ако нећеш носити,
ја те нећу просити“.
2. „Дошло писмо из Босне
да се шишке не носе.
А ја носим па носим
целом свету пркосим“.
- Стихови песама за ново девојачко коло, повозито:
1. „Алај волим, алај волим сукњицу шарену“ или
2. „Мене мајка, мене мајка, даје за јединца“ . . .
3. „Електриц: свака час! а у кући држи гас“ . . .
- Стихови песама уз повозито коло у Јадру и Рабевини:
1. „Ој девојко у коси,
купи свилу па носи.
Ако нећеш купити
ја те нећу љубити“.
2. „Дошло писмо из Босне. . .“
(текст је истоветан).
3. „Ја играм сакајдо,
ја играм сакајдо.
Сакајдача и кутлача,
сакајдо, сакајдо“.
4. „Чујеш, чујеш секо
обуци се лепо.
Хоћу, хоћу брале,
купи ми сандале“.
64. Б. Ж. Милојевић, **Рабевина и Јадар**, СЕЗБ. књ. 20, Београд 1913, 696.
65. О. Васић, истраживања у босанском Подрињу.
66. А. Узановић, Н. Бањановић, **Козлук** (монографија) Козлук 1979, 36—51.

67. М. Илијан, наведено дело, 111.
68. Д. и Љ. Јанковић, Народне игре, V књига, Београд 1949, 273; Народне игре VIII књига, Београд 1964, 65—68 и 138.
- О. Васић, Народне игре Пештерско-сјеничке висоравни Зборник Радио-Београда, Београд 1984, 300.
69. У селима Старог Влаха када би се шарено коло заиграло на играњци (1960. 1970. година) девојке би се одмах пуштале из кола.
70. Д. и Љ. Јанковић, Народне игре I књига, Београд 1934, 86—87; М. Рамоуцвš, Slovenski narodni plesovi, Zagreb 1971, 26—27.
71. М. Б. Милићевић, наведено дело, 63б.
72. О. Васић, наведено дело (у штампима).
73. Д. и Љ. Јанковић, наведено дело, 63.
74. О. Васић, истраживања у Јадру и Рабевини
75. У Ужичкој Црној гори назива се проломчица, проломка, тера баба бика, мала башча; у Ариљској Моравици ој николо, николо а зрнце у Рачанском крају (Бајина Башта).
76. Стихови песама:
1. „Мала башча, мала башча
пуна патлићана.
Волесмо се, волесмо се,
ја и моја Цана,
Од суботе до недеље
па до патлићана“.
 2. „Тера баба бика
преко Годовика.
Сво се село свика
да јој види бика“.
 3. „Ој Николо, Николо
јесам ли ти казо?
Да не пијеш Николо,
ко што пије Лазо“.
77. О. Васић, Народне игре у Пештерско-сјеничкој висоравни, Зборник Радио-Београда, Београд 1984, 215, 216.
78. О. Васић, истраживања у Колубари, рад у рукопису о играма у Тамнави.
79. Д. и Љ. Јанковић, Народне игре, књига VIII Београд 1964, 135—138.
80. О. Васић, истраживања у селима у Јадру и Рабевини.
81. Стихови који се певају:
1. „Опа цупа чизме моје,
још' код куће имам двоје;
а ни ове нису моје“
82. О. Васић, Народне игре Пештерско-сјеничке висоравни, Зборник Радио-Београда, Београд 1984, 194.
83. О. Васић, наведено дело, 217—224.
84. У централном делу региона користе се називи: јованчица, јованке-стојанке, посијо деда три леје лука, бисерка; села уз Дрину називају је босанчица; а у селима у Моравици и Пожешкој котлини назива се жижино коло, жижица, татино коло...
85. Преношење игара, мелодија и нових инструмената текло је упоредо са општим развојем.
86. Пилица, Дуб, Бачевци, Јакаљ, Пепељ...
87. Код влашког становништва ова игра има више назива: даворике дајке, давољике дајке, фај фећице (хеј девојчице), болбора, раца...
88. О. Васић, Народне игре у Тамнави, у рукопису.
89. По казивању, то је „игранка са ушуром“ („забава са ушуром“), пошто се одигра шпацир била је обавеза да момак почаст девојку (соком, колачем, зашећереним воћем...)
90. Д. и Љ. Јанковић, Народне игре, VIII књига, Београд 1964, 139—40.

91. Д. и Љ. Јанковић, **Народне игре**, I књига, Београд 1934, 99—101.
92. Д. Лапчевић, наведено дело, 47.
93. С. Зечевић, **Народне игре титовоужичког региона**, Ужички зборник 10, Титово Ужице 1981, 459.
94. Видети напомену под бројем 55.
95. О. Васић, наведено дело, 160—162.
96. Граница између села јужног дела у титовоужичком региону и на Пештерско-сјеничкој висоравни није круто постављена.
97. Д. и Љ. Јанковић, **Народне игре**, VIII књига, Београд 1964, 133—135.
98. I. Ivančan, **Folklor i scena**, Zagreb 1971, 47.
99. У кући Смаје Туркмановића, рођеног 1924. године из Н. Вароши
100. Д. и Љ. Јанковић, **Народне игре**, I књига, Београд 1934, 113—116.
101. С. Зечевић, **Преглед народних игара ужичког дела санџака**, Зборник радова VIII Конгреса СУФЈ, Београд 1961, 118.
102. М. Илијан, наведено дело, 111.
103. У селима на Златиборско-креманској површи играло се уз свиралу све до 1963—65. године, у селима ариљске Моравице — до педесетих година овог века, а у селима Старог Влаха — све до седамдесетих година.
104. Специфичан инструмент у златиборским селима.
105. Трубаџи из поменутих села свирали су по селима у општинама: Нова Варош, Пријепоље и Прибој.
106. Села у којима се играло уз тамбуру: Коморани, Негбина, Костојевићи, Миросалци, Пилатовићи, Мокра Гора, Гробнице, Гостун.
107. По казивању, прва хармоника приспела је у Ужице 1902. године, а у Прибој 1908.
108. У Хер Голешу 1956, у Бабини 1960, а у Стрмац 1963. године
109. Изузетак су села у ариљској Моравици (равничарска) у којима се 1947. године плаћало свирање на свирали
110. Данашњи оркестар трубаџа у Сирогојну чине свирачи из села: Висока, Гостиље, Радошево, Љубиш и Здравчићи; слично је и са осталим оркестрима (пожешким, каранским...)
111. Инструменти на којима свирају су: две хармонике, два бубња, титара и контрабас
112. У игри заплети коло Бевојко играчи су загрљени, заплетени у игри ситан танац чврсто загрљени...
113. О. Васић, **Народне игре Пештерско-сјеничке висоравни** Зборник Радио-Београда, Београд 1984, 297.
114. Поред назива игре, у загради су називи села у којима је она записана).
115. Т. Братић и Ст. Делић, наведено дело, 101—102
116. В. Врчевић, Српске народне игре, књига I, Београд 1968, 27-28.
117. О. Васић, наведено дело, 260
118. А. Шкаљић, **Турцизми у народном говору и народној књижевности Босне и Херцеговине**, I део, Сарајево 1957, 322. (титула турских султана)
119. Т. Братић и Ст. Делић, наведено дело, 105—107 и 120—125
120. За бод (добитак) у јужном делу региона каже се „коњ“, а у северном „поен“.
121. Записивали су је готово сви записивачи игара са посела.
122. О. Васић, наведено дело, 278, 279
123. Т. Братић и Ст. Делић, наведено дело, 73—74
124. В. Врчевић, наведено дело, 50
125. Т. Братић и Ст. Делић, наведено дело, 74—75
126. О. Васић, наведено дело, 276
127. Т. Братић и Ст. Делић, наведено дело, 79, 100
128. О. Васић, наведено дело, 275
129. Т. Братић и Ст. Делић, наведено дело, 107—108
130. О. Васић, наведено дело, 267, 280

131. Прстен се хвата устима, а положаји из којих се узима различити су
132. Т. Братић и Ст. Делић, наведено дело, 91—92 и 97—98
133. О. Васић, Народне игре и забаве у Ужичкој Црној Гори, ГЕМ 48, Београд 1984, 400
134. Ову игру записали су: Т. Братић и Ст. Делић, В. Врчевић. И. Иванчан, М. Тешић, М. Обрадовић, В. Шоћ...
135. Игра се готово у свим крајевима наше земље
136. О. Васић, наведено дело, 403
137. Т. Братић и Ст. Делић, наведено дело, 74
138. О. Младеновић, Народне игре на Беле Покладе у Великој Иванчи, ГЕМ XVII, Београд 1954, 91—96; С. Зечевић, Покладне игре у Гружи, Зборник радова XVII Конгреса СУФЈ, Загреб 1972, 401—403
139. О. Васић, Народне игре у Пештерско-сјеничкој висоравни Зборник Радио - Београда, Београд 1984, 282
140. В. Врчевић, наведено дело, 71
141. М. Б. Милићевић, Живот Срба сељака, Београд 1894, 224
142. В. Врчевић, наведено дело, 57; Ст. М. Мијатовић, Српске народне игре из Левча и Темнића, СЕЗ V (девета књига), Београд 1907, 167
143. О. Васић, Народне игре и забаве у Ужичкој Црној гори, ГЕМ 48, Београд 1984, 408
144. О. Васић, Народне игре у Пештерско-сјеничкој висоравни, Зборник Радио - Београда, Београд 1984, 284
145. Р. Павлић Мандић, Б. Максимовић, Народне спортске игре Босне и Херцеговине, Зборник радова XXV Конгреса СУФЈ, Берово 1978, 521—527
146. О. Васић, наведено дело називи њихови су: строљање, скробање, ћускије. . . 291—294
147. Трке коња одржавају се и данас, и то на: Цуровом брду (за села: Дренова, Бања, Бистрица, Мажићи, Цурово, Кучин, Тоци...), Боретино брдо за села око Бродарева
148. О. Васић, наведено дело, 264
149. Готово да нема аутора који ову игру није записао
150. М. Тешић, наведено дело, 288, 289, 290
151. Разбројавање за игру записано у селу Хрта (Пријепоље):
1. „Енци, менци на каменци
туде седи троје деци.
Ан, ман, чарапан
ара упе, гризи дупе“
 2. „Амбуре, тамбуре!
Ја се сакри' за буре,
Отуд иде један цандар,
па ми опали један шамар“.
152. О. Васић, наведено дело, 291
153. Т. Братић и Ст. Делић, наведено дело, 168—169
154. О. Васић, Народне игре и забаве у Ужичкој Црној гори, ГЕМ 48, Београд 1984, 407
155. О. Васић, наведено дело, 408
156. Ј. Допућа, Народне игре купрешког поља, Билтен института за проучавање фолклора, број 2, Сарајево 1953, 172.
157. I. Ivančan, Narodni plesovi i igre u Lici, Zagreb 1981, 143—145
158. О. Васић, Народне игре у Пештерско-сјеничкој висоравни Зборник Радио - Београда, Београд 1984, 300—302
159. О. Васић, наведено дело 302
160. Д. и Љ. Јанковић: Народне игре, V књига, Београд, 1949, 73
- Народне игре VIII књига, Београд, 1964, 65—68; Народне игре III књига, Београд 1939, 181

161. Године 1967. на играци у Кокином броду момци су повели шарено коло ('Ајд на лево...'). Истог часа, из кола су се пустиле све девојке. По казивањима, 'срамота' је да играју то коло на играци. Момци су били чланови аматерске групе (позоришне) из Нове Вароши.

162. О. Васић, наведено дело, 302

163. Села у којима је забележена та појава су: Бродарево, Страњани, Милешева, Лучица, Гробнице, Коловрат, Кратово, Кучин, Бабине, Г. Бистрица, II. Бања, Хер-Голеша, Крњача, Стрмац, Петигор, Кремна, Мачкат, Бјелуша, Трешњевица, Горобиље, Рупељево, Засеље, Каленићи, Годочево, Косјерић. У близини ових села су: манастири Милешева, Клисура, цркве у Давидовици, Брекову, Бањи, Сечој Реци, Горобиљу, Косјерићу и Каленићима.

164. М. Раонић, наведено дело, 255—260

165. Ј. Допућа, наведено дело, 163—169

166. О. Васић, наведено дело, 303, 304

167. Ј. Допућа, Народне игре у вези са смрти, Зборник радова XI Конгреса СУФЈ, Винодол 1964, 361—367 С. Зечевић, Игре нашег посмртног ритуала, Зборник радова XI Конгрес СУФЈ, Винодол, 1964, 376—382

168. В. Караџић, Српске народне пјесме књ. III, Београд 1900, 484:

„Док добоше кићени сватови.
дотле с' Милић мртав налажао.

Кад то вид'ли кићени сватови

наопако копча окренуше,

наопако коло поведоше,
жалостиву пјесму запјеваше.“ или

В. Караџић, Српске народне пјесме, књ. VI Београд 1899, 433:

„Кад сагледа Нукић-барјактара

свезаније руку наопако

бе га вуче зекан од мегдана,

онда Анђа коло окренула.

окренула коло наопако“.

169. Крај записа или цркве

170. Требало би напоменути да су на тим збориштима где су се крстоноше окупљале биле играчке и на Покладе.

171. Ј. Допућа, Преглед главних типова народних игара у Босни и Херцеговини, посебни отјасак ГЗМ, нова серија, свеска XXXIV, Етнологија Сарајево, 1980, 48—49

172. О. Васић, наведено дело, 307, 308

173. Ови подаци забележени су у селима: Бабине (Пријепоље), Бреково (Ариље) и Варда, заселак Ђебића (Косјерић)

174. Чини ми се да запис игре шарено коло II Д. и Љ. Јанковић, Народне игре, књига VIII, Београд 1964, 138 највише одговара првобитном опису ове игре. Касније се под тим називом најчешће играла игра Ајд'на лево брате Стево

175. Д. и Љ. Јанковић, наведено дело, 96 записа су да су у време њихових истраживања овог краја, Ариљци важили за најбоље играче. Чини ми се да се већ тада осећао утицај централне Србије на овај регион у укршавању игара.

176. Ј. Допућа, Народне игре купрешког поља, Билтен института за проучавање фолклора, број 2, Сарајево 1953, 172—174.

DANSES ET JEUX POPULAIRES DANS LA RÉGION DE TITOVO UŽICE

En se basant sur les données en littérature et sur l'exploration de la région même, on a présenté les danses et les jeux populaires dans les villages et dans les villes de la région de Titovo Užice.

Les occasions pour se retrouver et se divertir ont été nombreuses. On se réunissait pour les travaux agricoles, on se retrouvait en réunions de pasteurs, mais aussi pour les réunions de coutume (noces, foires, bals). Le divertissement de la population citadine avait des règles entrées en usage.

Les danses et les jeux populaires, qui étaient la base des réunions et du divertissement, sont répartis en cinq groupes: danses rituelles, danses de divertissement, jeux de pasteurs, jeux de rivalité et jeux d'enfants.

Les danses rituelles sont les plus nombreuses. Jusqu'à nos jours on a conservé les danses très anciennes: »kolanje, igra poskoka«. La base du répertoire est constitué par: »trojanac, kukunješte, devojačko kolo, šareno kolo.« Depuis la moitié du XIXe siècle, jusqu'à la moitié du XXe on dansait aussi les: »povijorac, zaplet, prolomčica, osmica, skeja, đurđevka, četvorac, koso moja, čačak, Jovanke-Stojanke.« Ces danses avaient leurs particularités. Entre les deux guerres, les danses se multiplient, ce qui est dû à l'accompagnement musical, de telle façon, de nouvelles danses apparaissent: »šumatovac, čačanka, bakićevac, bajinobaštenka, učiteljsko kolo, sedmo nebesko, oj devojko, dunje ranke, špacir, doktore, srbijanka, sarajka, radikal.« Après la seconde guerre mondiale en usage étaient: »Ljubovo kolo, zavrzlama, vrtikolo, varijante kola u tri.« Dans les dernières années on danse: »povozito, sitno kolo, kola preko noge.«

La forme de la danse est développée et la manière de la mener variée. Autrefois les danses étaient accompagnées par le chant et la musique, (flûte double et plus tard, clarinette, tambour, violon, trompette).

Les danses et les jeux de divertissement ne sont pas si nombreux que les shansons rituelles. Les plus connues sont: »konja, prstena i kaiša«. Les principaux jeux de pasteurs sont: »klisa, gudže« et les jeux de rivalité: »bicanje kamena, rvanje«. Les enfants pour la plus part du temps jouaient au: »žmurke, piljaka«.

Sur le territoire de Titovo Užice le rôle de la danse et des jeux en cérémonies diverses est apparent. Il s'agit avant tout de noces (pauna, šareno kolo), et du rituel funèbre (sitan tanac, tužba), puis de danses pour la fécondité (srne, Ciganka) et de fêtes paroissiales.